HITLER UTOLSÓ HÚZÁSA

BBC

HISTORY

A VILÁGTÖRTÉNELMI MAGAZIN

2014. DECEMBER • IV. évf. 12. szám • 795 Ft

A csodatévő király

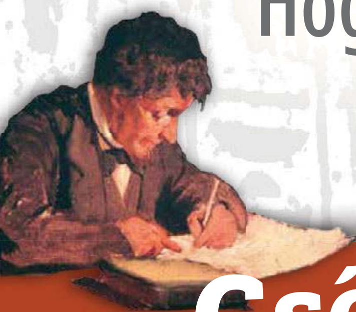
VI. Henrik portréja

Budapest ostroma

Így kezdődött...

Tutanhamon

Hogyan halt meg?

Csőbe húzott angolok

Dickens és Wellington a levélcsalók hálójában

A címlapon

2014. DECEMBER

Hitler utolsó ellentámadása

1944 decemberében a nácik nagyszabású ellentámadást indítottak a nyugati fronton. *Peter Caddick-Adams* bemutatja, hogy az ezután következő ütközet végkimenetelét miért nevezte Churchill „az amerikaiak világraszóló győzelmének”

42. OLDAL

Hogyan halt meg Tutanhamon?

Amióta Howard Carter valamivel több mint kilenc évtizeddel ezelőtt megtalálta Tutanhamon sírját, az egyiptológusok azon igyekeznek, hogy megállapítsák, hogyan halt meg a leghíresebb fáraó. *Chris Naunton* tárja fel a kutatás eddigi eredményeit

22. OLDAL

A nagy viktoriánus levélcsalás

A 19. században a kolduló levelek írói egyaránt lóvá tették a brit királyi család tagjait, politikusokat és híres szerzőket. *Antonio Melechi* mutatja be nekünk a mai e-mailes csalások előfutárát

51. OLDAL

A csodatévő uralkodó

VI. Henrik angol király egyik katasztrófából a másikba sodródott, ám halálát követően a honfitársai már szentként tisztelték. *Desmond Seward* magyarázza el, hogyan fordultak meg csodával határos módon az események

36. OLDAL

Megkezdődik Budapest ostroma

Évtizedekig Budapest két határán Steinmetz és Osztapenko századosok szobra emlékeztetett a főváros ostromának nyitányára. A két parlamenter halálának körülményeit *Gosztonyi Péter* rekonstruálta

76. OLDAL

Tartalom

2014. DECEMBER

TOVÁBBI CIKKEK

28 Howard Carter felfedezi Tutanhamon sírját
A híres temetkezési hely és szarkofág megtalálása régóta foglalkoztatja a szakembereket. Cikkünk bemutatja, hogyan is történt a nevezetes régészeti áttörés

32 Az első világháború értelmezése
A Nagy Háború eseményeinek több generáción átívelő feldolgozását és újraértelmezését, a történészi és emlékezetpolitikai vitákat *Pók Attila* tekinti át

54 A harmadik világháború küszöbén
Oliver Stone és *Peter Kuznick* bemutatja, hogy a koreai háborúban amerikai politikusok miért számoltak az atombomba bevetésével

62 Orosz történelmi tévéshow
Az orosz állami televízión közönségszavazások döntöttek arról, kik az ország legjelesebb történelmi alakjai. A tanulságokról *Szvák Gyula* számol be

68 II. Richárd a parasztok oldalára állt?
Juliet Barker elmagyarázza, hogyan lehetett az 1381-es angol parasztfelkelés hőse maga II. Richárd, a gyermekkirály

73 Műkincslopás az érseki könyvtárban
60 értékes könyvet loptak el a londoni könyvtárból. A kötetek csak egy hagyatéki eljárás kapcsán kerültek elő. A történetet *James Carley* mondja el

82 A György-kor elbűvölően alkalmatlan királyai
I. és II. György uralkodása éppoly botrányos volt, mint VIII. Henriké – ugyanakkor döntő Nagy-Britannia világhatalommá válásában, állítja *Lucy Worsley*

BBC HiSTORY

KOSSUTH VEVŐSZOLGÁLAT (36-1) 225-8400, 225-8401
kossuthvevoszolg@t-online.hu

SZERKESZTŐSÉG (36-1) 888-9153
bbchistory@kossuth.hu
BBC History, 1327 Budapest, Pf. 55

Kiadja a Kossuth Kiadó zRt.
Felelős kiadó: Kocsis András Sándor elnök-vezérigazgató
Főszerkesztő: Papp Gábor
Szerkesztők: Győrffy Iván, Litván Dániel
Művészeti vezető: Kiss Áron
Tördelőszerkesztő: Schmidt Péter

ELŐFIZETÉS
belföldre és régebbi számok
Toldy Ferenc Könyvesbolt (36-1) 225-8400
Örkény István Könyvesbolt (36-1) 782-1712
Fejtő Ferenc Könyvesbolt (36-1) 888-9120
külföldre
Color Interpress Kft.
(36-1) 243-9232
email: info@colorinterpress.hu

HIRDETÉS

Yoter Média Group Kft.
9022 Győr, Teleki L. u. 46.
Tel.: (36-1) 316-4556, (36-1) 316-4598
E-mail: ertekesites@ymg.hu

Készült az Ipress Center Hungary Kft-ben
Felelős vezető: Lakatos Imre vezérigazgató
(36-27) 518-990

ISSN 2062-5200

A brit kiadás főszerkesztője: Rob Attar; művészeti vezető: Susanne Frank; képszerkesztő: Sam Nott; kiadói igazgató: Andrew Davies; ügyvezető igazgató: Andy Marshall

A magazint a Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség auditálja

ROVATOK

5 Levelek
8 Pillanatkép
10 Naptárlapok

Röviden

12 Fókuszban – Maja városokat fedeztek fel az őserdőben
14 Társadalomtörténet – Miért nem sírhattak a férfiak a kora újkorban?
15 Múzeum – Levelezőlapok a frontról
16 Évforduló – A Szovjetunió afganisztáni intervenciója
17 Tallózó – Császárválasztás és királykoronázás
18 Háttér – Szétesik-e az Egyesült Királyság?
20 Visszanéző
48 Koronatanú – Amikor Alekszandr Turgenyev Budán bálozott
20 Utazás – Sevilla 1670
86 Ki gondolná?
92 Ajánlók
98 Személyes történelem – Eleanor Roosevelt

Levelek

2014. DECEMBER

…a jó és rossz döntésekről

El lehet merengeni a nagy brit történész, Arnold Toynbee híres mondásán, miszerint a történelem legnagyobb tanulsága, hogy nem szolgál tanulsággal. Ez legutóbb az Oliver Stone–Peter Kuznick szerzőpárosnak a koreai háborúról közölt könyvrészletéről jutott eszembe. Ma is hátborzongató olvasni, hogy mindössze öt évvel a második világháború után, amikor Európa jelentékeny része és Ázsia nem egy országa még romokban állt, az atomnyitánnyal induló harmadik világháború eshetősége a legmagasabb döntéshozók szintjén realitásként merült föl. Az amerikai elnök írta 1950-ben a naplójában, hogy küszöbön áll a világháború, amelynek az arzenáljában – válaszolt később a sajtó kérdésére – benne van a nukleáris fegyver is.

És ezt nem csak Truman gondolta így, hanem Sztálin is. Az ő szerepe bizonyítja azt a tanulságot, hogy abban a politikai rendszerben, amelyben a hatalom csúcsán álló akaratát sem az intézményrendszer, sem saját környezete nem korlátozhatja, nemzeteknek, államok sorának okozhat történelmi korokra kiható sebeket az illető.

Sztálin legsúlyosabb tévedése volt, hogy 1950-ben Kim Ir Szent Dél-Korea elfoglalására küldte. Mostani tudásunk szerint az akkori katonai vezetés, élén Vasziljevszkij marsallal, az akkori hadügyminiszterrel, aki igen jól ismerte a távol-keleti viszonyokat, fenntartásokkal élt a terveket illetően. A Sztálin tökéletesen rossz helyzetértékelése nyomán megindított agresszióból az ellenoldal is rossz következtetést szűrt le. Washington véleménye az volt, hogy a Dél-Koreai Köztársaság elfoglalása csak az előjátéka a fő csatának, a nemrég létrejött Német Szövetségi Köztársaság megtámadásának és a kommunista blokkba való beolvasztásának.

A nyugati aggodalom eltúlzott volt, de nem alaptalan. A Szovjetunió 1949 augusztusában sikeres atomrobbantást hajtott végre, amelyből az amerikai hírszerzés a valóságosnál lényegesen előrehaladottabb készültséget feltételezett a szovjet oldalon. Ennek a veszélyérzetnek volt a következménye, hogy 1950 áprilisában – még a koreai háború előtt – a Nemzetbiztonsági Tanács brutális költségvetés-növelést kért a Pentagon számára. A hidegháborús láz vészes gyorsasággal közeledett a súlyostól a végzetes állapotig.

Clemenceau talán már el is csépelt mondatával fejezem be: a háború túl komoly ahhoz, hogy katonákra lehessen bízni. Igen, ha akkor Truman elnök nem vállalja pályája legnépszerűtlenebb döntését, ha nem fordul szembe a hiszterizált tömeghangulattal meg a politikai osztály jelentős részével és a legendás MacArthur tábornokkal, akkor föltehetően ma a tudományos-fantasztikus irodalomban leírható világban élnénk.

Nem mellékesen a közelmúltban Kim Ir Szen unokája üzenetet küldött a Fehér Háznak, hogy készen áll az atomfegyver bevetésére. Ez a helyzet egy diktátor majd' hat és fél évtizeddel ezelőtti, korántsem a körülmények által kikényszerített, hanem egyértelműen makacs elbizakodottságban hozott döntésének következtében állt elő.

Papp Gábor

A középkori agrárkultúra és a fekete halál

A szeptemberi szám „fekete halálról" szóló cikkével kapcsolatban (44–47. o.) egyetértek a bevezető levéllel (5. o.), miszerint a klimatikus tényezők (átmeneti kis jégkorszak) döntően befolyásolták a lakosság legyengülését. Azonban nemcsak ez játszott kiemelkedő szerepet az úgynevezett fekete halál terjedésében, hanem a kezdetleges középkori agrárkultúra is.

A középkori klímaoptimum (900-tól 1300-ig) idején kialakult szignifikáns, kezdetleges agrárkultúra és manufaktúrái elegendő élelmet és terméket biztosítottak a lakosságnak. Kiugróan magas termelés jellemezte Észak-Itáliát, Flandriát, Île-de-France-t, Artois-t és Norfolkot, de Európa többi része is bőségesen megélt ebben az időszakban. A lakosság nem volt rákényszerítve a fejlesztésekre, így a földesuraknak sem állt érdekükben az innováció.

A következő kép jellemezte a feudális társadalmat: a földesurak alanyi jogon elvették a rájuk eső részt, a többi pedig megmaradt a termelőnek, a jobbágynak. A középkori klímaoptimumnak köszönhetően jelentős többletet tudtak termelni a jobbágyok, ami „demográfiai robbanást" indukált, vagyis a szülők már el tudták tartani gyermekeiket.

Ez a folyamat egészen 1315-ig tartott, amikor is egy hétéves ínséges periódus köszöntött Európa lakosaira. Az éhínség különösen a Brit-szigetek, Oroszország, Skandinávia és a Földközi-tenger környékének lakosait tizedelte meg. E népességcsökkenés oka a klímaoptimum idején megduzzadt lakosság volt, a kezdetleges agrárkultúra nem tudta táplálékkal ellátni a társadalmat. A másik ok a raktározás hiánya volt, a harmadik pedig az élelmiszer-elosztásból eredő különbségek, vagyis az, hogy a háborúk és polgárháborúk főszereplőinek – a katonáknak – ellátására fordították a legtöbb terményt. Mindezen tényezők együttesen járultak hozzá az éhínség kialakulásához, amelyet a 14. században egy régi-új járvány felbukkanása tetézett: a „fekete halál".

Hágen András tanár

Írjon nekünk!

e-mail:
bbchistory@kossuth.hu

postacím:
Levelek, *BBC History*
1327 Budapest, Pf. 55

A Kossuth Kiadó nyerte el az első Provident Társadalmi Hasznosság Díjat

Az idén elsőként átadott elismerést a Provident a *Figyelő* című gazdasági hetilappal közösen, hagyományteremtő céllal alapította azért, hogy olyan vállalatokat díjazzanak, melyek tevékenységükkel a társadalom egészére pozitív hatást gyakorolnak. A Hungarian Business Leaders Forum (HBLF) szakmai támogatásával felkért független bíráló bizottság a díj odaítélésekor úgy ítélte meg: magazinunk kiadója, a Kossuth Kiadó tevékenysége és innovatív szemlélete elősegíti a tudásalapú társadalom kialakulását, ezáltal kiemelten hasznos tevékenységet végez. Munkája során nem a profitra, hanem a minőségre helyezi a hangsúlyt, kategóriájában különleges és díjazandó. A díjat Szuba Jolanta könyvkiadási igazgató vette át 2014. november 7-én, a Figyelő TOP200 Gálán.

Milyen rend is a Pálos Rend?

A *BBC History* júliusi számában Juhász Miklós foglalkozott a pálos múlt rejtelmeivel.

Írásához hozzászólva, mindenekelőtt érdemes a magyar vagy nem magyar rend fogalmának tisztázásával kezdeni. A pálos rend valóban magyar alapítású rend, s ez joggal töltheti el büszkeséggel minden magyar embert, különösen akkor, ha számba vesszük, hogy a rend milyen bőséges lelki-szellemi értéktárral tette gazdagabbá a magyar történelmi évszázadokat. Maga az elnevezés azonban még nem adhat okot a rend kisajátítására. A szerzetesrendek ugyanis elsősorban a nemzetek felett álló egyházi struktúra részei, s az egyes országban található résztruktúrák csupán tartományokként működnek, melyek alá vannak rendelve a legfőbb elöljáró, vagyis a rendfőnök vezetésének. Ebben az esetben tehát a Magyar Pálos Rend elnevezés a magyarországi tartományt jelenti. 1934-ben, a magyar pálos rend magyarországi visszatelepedése idején pedig éppen a lengyel atyák nevezték el a magyar tartományt ekképpen, s így maradt fenn ez az elnevezés napjainkig.

Attól, hogy mondjuk egy szerzetesközösség legfőbb elöljárója, vagyis központja Rómában vagy épp Franciaországban van, még nem beszélhetünk olasz vagy francia közösségről. Mindennek ellenére e sorok szerzője jóleső érzéssel hallhatta a közelmúltban épp a częstochowai pálos tartomány lengyel priorjától a „Pálos Rend anyanyelveként" aposztrofált magyar nyelv dicséretét. A szóban forgó pálos atya maga is kiválóan beszél magyarul, mivel a rend keretében többször járt Magyarországon, és szorgalmasan tanulta a magyar nyelvet. Épp úgy, mint számos más nemzetiségű rendtársa az idők folyamán, akik közül ezúttal csupán az olasz–horvát származású Martinuzzi Fráter Györgyöt emelném ki, aki, mint tudjuk, a magyar történelem egyik rangos közszereplőjeként halt tragikus halált. Ő és számtalan más nemzetiségű pálos szerzetestársa nagyon jól tudta, hogy egy magyar alapítású, de egyetemes érvényű rend tagjaként egyben saját nemzetének apostolává is válhat e rend keretében.

A pálos rend 1784-ben szentszéki határozattal bekövetkezett lengyelországi elkülönítésének célja, miként azt a cikk szerzője is helyesen értelmezi, a rend fennmaradásának biztosítása volt, szemben II. József császár intézkedéseivel, melyek alapján „számolni kellett a pálos rend megszüntetésével is". A koronatanú, Sztreszka Márton pálos szerzetes joggal vetette papírra a Habsburg császár ebben az időszakban zajló pest-budai látogatása kapcsán: „Lett nagy aggodalom, hogy elvész a kolostor. Híre kelt, hogy kijelölték az egri és zágrábi egyházmegye Fő Papneveldéjévé. Az, ami akkor csak aggasztott, a következő évben ténnyé vált." Ezzel folytatódott a rend felszámolása, hisz II. József már 1783-ban dekrétummal törölt el négy isztriai és három ausztriai pálos kolostort, valamint a nagyszombati konventet. A sváb–rajnai tartományban a langnaui és rorhaldei monostorokat elkülönítette a birodalmiaktól: a rendfőnök hatásköre alól felszabadította és a püspökök joghatósága alá helyezte azokat. A végleges pusztulás megakadályozására tehát azonnali ellenlépésre volt szükség. Ebben a helyzetben helyes szóhasználattal tehát nem elszakadásról, hanem a válsághelyzet szülte kényszerintézkedésről kell beszélni. A fentebb idézett Márton szerzetes a szükségben segítő kezet nyújtó lengyel rendtestvérek szorongásáról és megrendüléséről megjegyezte: „A lengyelek gyakran mutatták ki érzéseiket a Generális Atya iránt, súlyosan fájlalva a teljes Rend fejétől való elcsatolásukat, a legfőbb Elöljáró mellett kitartani erősen kívántak." A Jasna Góra-i közösség a kényszerhelyzet ellenére, önmaga szerepének tisztázására, ünnepélyes tiltakozását fejezte ki e leválasztás ellen.

A częstochowai atyák, mint ez a fenti petíciós levelükben olvasható, figyelemre méltó lelkesedéssel igazolták a Rend fejéhez való tartozásukat. Częstochowából azonban nem lehetett tudni, hogy a rendi Generális kompetenciáját mennyire korlátozza az adott politikai helyzetben a császári tekintély, s hogy az Apostoli Szentszék lépése kényszermegoldás volt. A tiltakozás ellenére a rend „szörnyűséges feloszlatása" megtörtént, s önálló „magként" csak a lengyel tartomány őrizte tovább a pálos küldetést. Erről ír az akkori rendfőnöki titkár, akit maga a cikk írója is idéz lapjukban:

„(1786.) március 20-a végzetes nap volt, az osztrák örökös tartományokban fennálló Pálos Rendünk végső szomorúságának és gyászának napja… Szerencsét kívánunk ebben a lengyel tartománynak, mivel az Apostoli Szentszék tekintélyével nemrég elkülöníttetve a mi tartományainktól, sértetlen maradt a mi végső csapásunktól; vajha ezt Isten a jövő századokra magként megőrizné és sokszorozná meg a pálos család bővítésére, s minden szerencsével és égi áldással megnövelné."

A Jasna Góra-i lengyel pálos kolostor védői 1655-ben szembeszállnak a svéd támadókkal. 19. századi festmény

1930-ban, az eredeti állapot visszaállításával, az akkor elfogadott új szabályzatban szereplő ősi elnevezéssel a Szentszék helyreállította a császári politikai hatalom által feldúlt rendet. A lengyel pálosok, igazi testvérként, a magyar–lengyel ezeréves szolidaritás szellemében nemcsak megőrizték, de tovább is adták az ősi pálos hagyományt. Zalka János esztergomi kanonok, 1859 táján zarándokként járva Częstochowában, így írt tapasztalatairól:

„Csesztochowában és környékén, bár sok viszontagság közt, fennmaradt e Rend, s jelenleg is szerényen működik a vallásos lengyelek között, ezeknek teljes tiszteletében és szeretetében részesülvén… Igen jól esik a megérkező vándornak, mindjárt a várkapun belül a templom főajtajánál jobbról és balról Szent István és Szent László királyaink képeit látni: a kegykápolna bemenetelénél Szent Imre és Szent Kázmér képei díszelegnek. A folyosón igen nagy képben áll Nagy Lajos emléke…A jó szerzetesek többször felemlíték előttem, miszerint dicsőségüknek tartják, hogy ők magyar eredetű rend tagjai, s örömüket nyilvánítják azon, hogy meglátogatám őket, azon káptalannak tagja, melyből való igen tisztelt alapítójuk Boldog Özséb. Többen nyilvánítják azon vágyukat, vajha szerzetök visszajöhetne Magyarországba."

Nincs szó tehát arról, hogy a mostani lengyel pálos közösség nem az esztergomi kanonok, Boldog Özséb atya által alapított szerzetes közösség lenne, hisz mint a fentiekből láttuk, maguk a lengyelek ragaszkodtak ehhez

leginkább. Természetes, hogy a rend fejlődésére a lengyel pálosok, illetve az őket körülvevő történelmi és társadalmi viszonyok rányomták a maguk hatását, mint ahogy természetes tényként kell tudomásul vennünk azt is, hogy a szerzetesi közösség folytonossága, jogutódlása is az élő, aktív tagokon keresztül valósulhat meg. Hálával kell gondolnunk tehát a rend lengyel földre történő átmentésére, mert ha az nem következett volna be, akkor valószínűleg ma már csak múlt időben beszélhetnénk a magyar földön született Pálos Rendről.

Róma, a Nagykáptalanok alatt hozott határozatok szentszéki jóváhagyása során 1930-ban s ezt követően is, a megújított szabályzatokhoz csatolt dekrétumokban erősítette meg a magyar alapítású Pálos Rendet, vagyis az Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae-t mint Első Remete Szent Pál Rendjét. Nem létezik tehát kétféle pálos rend. Erről csupán abban az esetben lehetne szó, ha annak idején az Ordódi Károly pálos generális által is támogatott lengyel különválás nem a rend folytonosságát megmentő cselekedetként, hanem egy más lelkiség létrejöttének szándékával valósult volna meg. A történelem folyamán más szerzetesrendeknél nem egy esetben került erre sor.

A magyarországi tartományt egyébként az egész pálos rendi közösség, mindenütt a világon anyatartománynak tekinti. A legutóbbi, 2014-es nagykáptalan, melyre a világ minden részéről érkeztek pálos szerzetesek, ezt egyértelműen kinyilvánította. Ma több mint 550 pálos él szerte a világon, de a kis létszámú magyar tartomány (22 fő) nem tudná ellátni az egész rend irányításának feladatát. A Lengyelországban jól kiépült rendi vezetési rendszer tökéletesen el tudja látni ezt a feladatot.

A téma kapcsán e helyütt említést kell tennünk arról a rendszerváltás óta tartó szellemi igyekezetről is, amely tudatosan szeretné a pálosságot kiszakítani a katolikus egyház, mi több a keresztény hagyomány keretéből. A rend egyházzal való kapcsolatának megkérdőjelezése ugyanis olyan formák beiktatásának engedne teret, melyeket különböző sajátos vallási felfogással, mai szóhasználattal élve „újpogány" motívumokkal, hitelemekkel és világlátással lehet megtölteni. A történelem folyamán azonban a pálosok mindig kitartottak a keresztény tanítás, az egyház, Jézus Krisztus és édesanyja, a Boldogságos Szűz Mária mellett, s tették ezt gyakran életük feláldozása árán is. Gondoljunk csak a Rákosi időszaka alatt üldöztetést, vértanúságot elszenvedő magyar pálos atyákra, avagy a nemzet és hit védelméért életüket áldozó częstochowai pálosokra. Ők mindezt nem valami ősi erők és energiák, misztikus beavatási szertartásai elkötelezettjeiként, hanem Jézus Krisztus tanúiként, a katolikus egyház gyermekeiként vállalták magukra.

Azok a személyek viszont, akik különféle ezoterikus praktikákat alkalmazva úgynevezett „valódi pálosnak (táltosnak)" nevezik magukat, soha nem lehetnek semmiféle lelki vagy szervezeti kapcsolatban a ma létező pálos szerzetesközösséggel.
Molnár Imre történész, diplomata

A szerző válasza

Magam is úgy gondolom, hogy a rend fennmaradásában a lengyel pálos közösségnek fontos szerepe volt. Az sem kérdéses, hogy a rend a katolikus egyház része. Nem hiszem, hogy ezzel ellentétes gondolatot sugallt volna az írásom. A cikkel alapvetően az volt a célom, hogy ráirányítsam a figyelmet egy nemcsak a pálos rend, hanem a magyar történelem szempontjából is fontos eseményre. Véleményem szerint egyébként kánonjogi értelemben „Magyar Pálos Rend" nem létezik, s az elnevezés félrevezető, mert amint azt Molnár Imre is írja, a magyar pálos közösség most már mint tartomány a lengyelországi székhelyű rend része, ugyanúgy, mint ahogy 1784 előtt a lengyel tartomány volt a magyarországi székhelyű rend része. Arról nincs tudomásom (persze ez ettől még lehetséges), hogy egyházjogi értelemben lehetséges-e olyan – „névviselésre" szóló – felhatalmazás, amelyről a levélíró említést tesz. Érdekességként viszont megjegyzem, hogy a Baranya megyei Bíróság nyilvántartásában megszűnt társadalmi szervezetként szerepel Magyar Pálos Rend Első Remete Szent Pál Rendje (7625 Hunyadi János u. 70.). Ennek azonban kánonjogi értelemben semmilyen relevanciája nem volt.

Bár az írásomban ilyet nem állítottam, Molnár Imre azt írja:„Nem létezik tehát kétféle pálos rend. Erről csupán abban az esetben lehetne szó, ha annak idején az Ordódi Károly pálos generális által is támogatott lengyel különválás nem a rend folytonosságát megmentő cselekedetként, hanem egy más lelkiség létrejöttének szándékával valósult volna meg." Magam is úgy vélem, hogy logikus ez a feltételezés. A lengyel pálosok azonban kissé differenciáltabban értékelik az akkori eseményeket. 1982-ben Ausztriában, Schlainingban „Beszélgetés a várban" címmel pálos konferenciát rendeztek. Adam Jan Nalaskowszky, aki a rend generálisa volt 1990 és 1996 között, „A lengyelországi pálos rend, különös tekintettel 'Jasna Góra' jelentőségére és szerepére" című előadásában az ismert lengyel kutatóra, Janusz Zbudniewekre hivatkozva a következőket mondta: *„A rend szükségszerű megújulása a XVII. század '30-as éveiben két lengyel rendből származó rendfőnöknek, név szerint P. Marcin Gruszkowicznak (1632–1636) és P. Mikolaj Staszewskinek (1640–1646) volt köszönhető. A reformtörekvés gyakorlati alkalmazása azonban éppen a lengyelországi rendben ütközött nehézségekbe. A lengyel pálosok új utakon kívántak járni reformtörekvésükben, olyanon, ami a szláv lelkiségnek és a lengyelországi életfeltételeknek jobban megfelelt volna."*

Azaz: lehet, hogy 1784-ben a különválásnak az volt az (elsődleges) célja, hogy a rend fennmaradjon, korábban a lengyel pálosokban más szándékok – reformtörekvések, szláv lelkiség – is megjelenhettek.

E mellett még egy dokumentumra utalok. Árva Vince atya kutatásai alapján úgy vélte, hogy a jelenleg működő pálos közösség nem azonos az esztergomi Boldog Özséb által alapított renddel. Ez késztette őt arra, hogy kezdeményezze a Szentszéknél az ősi rend működésének újraindítását hazánkban. Érdemes idézni a Szentszékhez intézett, az ősi rend visszaállítását kérő levelére kapott válaszlevélből:

„Vatikán, 1997. november 7.
Megszentelt Élet Intézményeinek Kongregációja
Tisztelendő Atya,
A nagyméltóságú Pápai Nuncius Budapesten átadta hivatalunknak az ön f. év október 3-án kelt levelét, amelyben ön ismét kéri a Régi Pálos Rendbe tett fogadalmának az elismerését, és így a Boldog Özséb által alapított Régi Pálos Rend elismerését.
1996. június 17-én kelt levelünkben már kifejtettük, hogy hivatalunk most nem tartja szükségesnek a régi rend visszaállítását. ...
Szívélyes üdvözlettel az Úrban.
Jesus Torres s. k., CMF"

A válaszlevél tehát nem azt állítja, hogy a jelenleg működő rend jogfolytonos lenne az Özséb által alapított szerzetesi közösséggel, s ezért a kérést nem lehet teljesíteni. Továbbá: hogyan értsük a „most" és a „régi rend" szavakat? Később talán igen? Sajnos nálunk – szemben a lengyelekkel – kevesebb figyelmet kap a pálos rend történetének kutatása, feldolgozása, holott több izgalmas kérdés is felvetődik. Ilyen például az, hogy mi történt az 1784-ben létrejött lengyel pálos renddel *(Congregatio Polona Fratrum Ordinis S. Pauli Eremitae)*, ha a jelenlegi rend az ősi, Boldog Özséb által alapított renddel jogfolytonos. Megszüntették? Megszűnt? Mikor, hogyan, s ki? Cikkemmel pusztán arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy talán érdemes lenne kánonjogi és jogtörténeti szempontból értékelni a kérdést, még akkor is, ha nem léteznek „nemzeti" rendek, hiszen a katolikus egyház egyetemes. Nekünk azonban fontos, hogy ismerjük a múltunkat, melynek a rend története is részét képezi.
Juhász Miklós

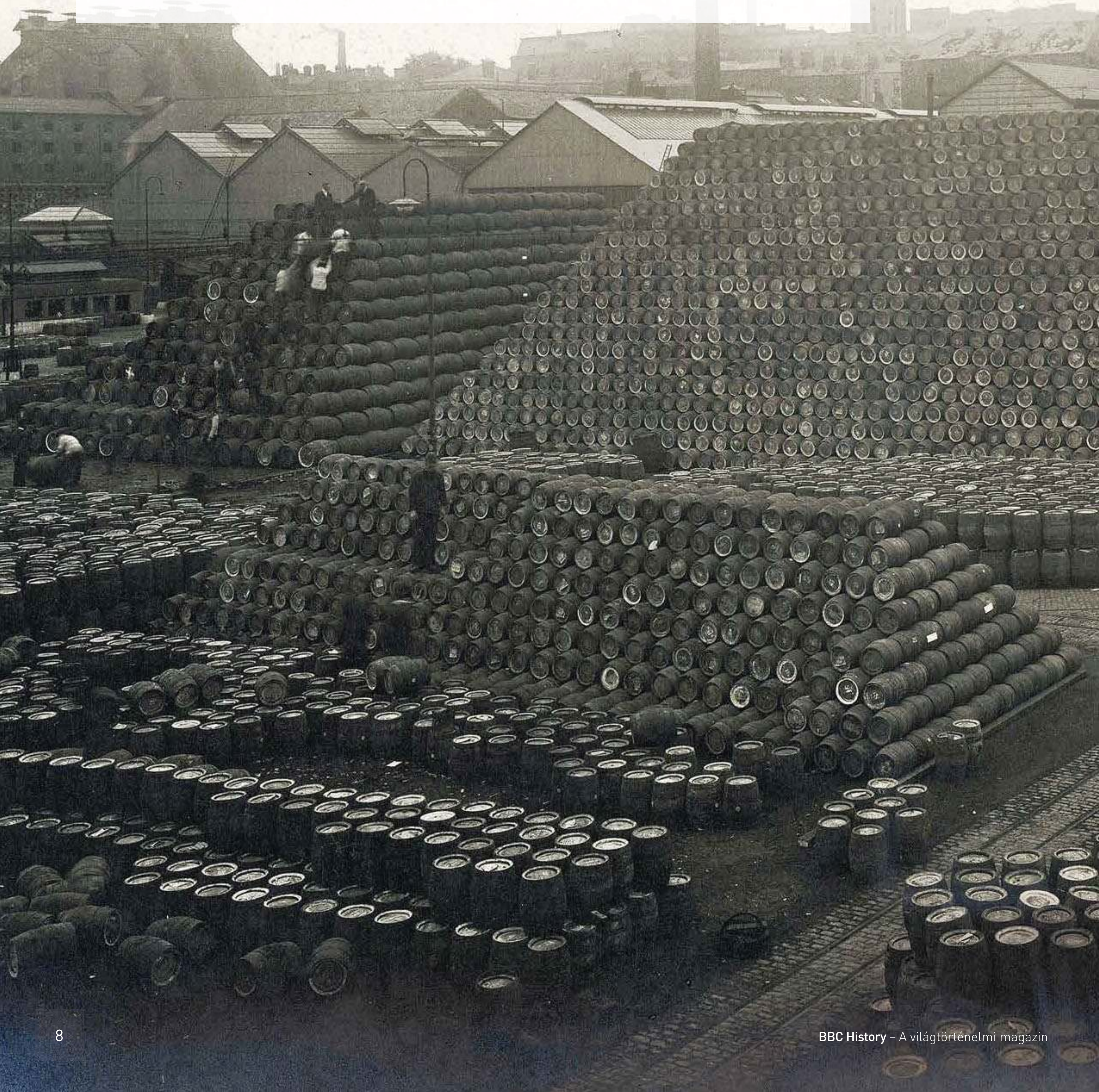
Pillanatkép

Guinness, rekord

1914

A világ talán leghíresebb sörmárkáját 255 éve alapította egy protestáns ír fiatalember, Arthur Guinness, aki 1759. december 31-én írt alá egy 9 ezer évre szóló bérleti szerződést egy dublini sörfőzdére. Mivel már ekkoriban is több mint 70 sörfőzde működött e nem túl nagy városban, a legtöbben a korábban e szakmával nem foglalkozó Arthur csúfos bukását várták. Vehemensebb ír ismerőseink előtt ne hangoztassuk, de a siker titka az volt, hogy a Guinness inkább angol, mint ír sör – a Londonban népszerű *(porter ale)* receptet követő, testes, sötét színű ital jócskán különbözött a Dublinban főzött világos és nem is túlságosan kiemelkedő minőségű ale-ektől.

A Guinness mindenesetre óriási népszerűségre tett szert, már 40 évvel később is évente 20 ezer hordót termelt az üzem, az első világháború kitörésekor pedig már az egész Brit Birodalom legnagyobb sörfőzdéjének számított. Képünk is ekkoriban készült a James Street-i főzde udvarán, ahol a munkások éppen egy újabb hatalmas hordópiramis építésén fáradoznak.

GUINNESS BREWERY ARCHIVES

Naptárlapok

Decemberben történt

Halálos népszerűség

1934. december 1.

Vannak történelmi események, melyeknek mindenki ismerni véli a hátterét, mégsem kerülnek elő kétséget kizáró bizonyítékok arra vonatkozóan, mi is történt valójában. Ezek közé tartozik Szergej Mironovics Kirov nyolcvan évvel ezelőtt, 1934. december 1-jén történt meggyilkolása is.

Az 1886-ban született Kirov a kommunizmus ügyének igazi veteránja volt, részt vett az 1905-ös és az 1917-es forradalmakban, és harcolt a polgárháborúban is. Lenin halála után azt hihette, jól helyezkedett, ugyanis Sztálint támogatta a pártban zajló hatalmi harcban, 1926-ban pedig a leningrádi pártszervezet vezetője lett, és bekerült a Központi Bizottságba.

Amennyire tudjuk, Kirov lojális volt Sztálinhoz, azonban a pártellenzékkel szemben elnézőbb volt, mint a főtitkár, ráadásul olyan szabadosságokat is megengedett magának, mint hogy az 1934-es, Leningrádban is pusztító éhínség idején megnyitotta a lakosság számára a hadsereg raktárait. A ráadásul nagyon jóképűnek is számító Kirov mind a párton belül, mind az emberek körében egyre nagyobb népszerűségre tett szert, ez pedig nem számított életbiztosításnak a sztálini Szovjetunióban.

Amikor az 1934-es pártkongresszuson Kirovot mindössze három ellenszavazattal választották be a Központi Bizottságba – miközben Sztálin maga 292-t kapott –, a sorsa minden bizonnyal megpecsételődött. Talán maga is érezte a veszélyt, hiszen hiába hívta Sztálin Moszkvába, ő inkább Leningrádban maradt, de az is lehet, hogy ez a visszautasítás volt az utolsó csepp a pohárban.

Azt mindenesetre tudjuk, hogy Kirovot egy egykori párttag, Leonyid Nyikolajev a leningrádi pártközpont vécéjéből előbújva hátulról lelőtte. A merénylőt már egyszer, októberben letartóztatták a biztonsági szolgálat emberei, mégis szabadon távozhatott, Kirov testőrségét pedig később négy főre csökkentették. Nemcsak ezek a körülmények, hanem a klasszikus „kinek állt érdekében?" kérdésre adott válasz is azt a gyanút erősíti, hogy Sztálin és az NKVD állt a gyilkosság hátterében.

A „mélyen megrendült" főtitkár ugyanis a Kirov halála ügyében indult nyomozásból minden korábbinál nagyobb tisztogatási akciót kreált, miután hamarosan „bebizonyosodott", hogy a merényletet a trockista ellenzék szervezte. Sztálin két legyet ütött egy csapásra: megszabadult egy vészesen népszerű riválistól, s a következő években közel egymillió embert végeztek ki vagy küldtek Szibériába – köztük a párt minden olyan tagját, aki szóba jöhetett volna, mint egy ellene szervezett hatalomátvétel vezetője, például Zinovjevet és Kamenyevet.

Ennek ellenére máig sem került elő semmilyen bizonyíték arra, hogy Sztálin utasítására követték el a gyilkosságot, így valószínűleg bele kell nyugodjunk abba, hogy ebben az ügyben a diktátor bűnösségét nem mondhatjuk ki minden kétséget kizáróan.

Kirov és Sztálin 1928-ban

A legfényesebb Esterházy születése

1714. december 18.

Az Esterházy család a 16. század folyamán emelkedett ki a köznemesi sorból, hogy az egymást követő örökösök aztán ügyes politikával és kedvező házasságokkal óriási ütemben növeljék a família vagyonát és befolyását. A család a Rákóczi-szabadságharc idején is a „jó" oldalra állt, így annak leverése után, a Thököly-vagyon jelentős részének megszerzésével akkori feje, Esterházy Pál már az ország legnagyobb földbirtokosának és hercegnek mondhatta magát.

A vagyon és a hatalom aztán 1762-ben, Esterházy Antal (Pál bátyjának) halála után (I.) Miklós Józsefre szállt. A kortársak joggal tartották a 300 éve, 1714. december 18-án született herceget az őrülettel határos módon extravagáns figurának, az utókor azonban hálás lehet neki, hiszen tevékenysége például az ország egyetlen igazi főúri kastélyának megépítéséhez vezetett.

A csak „Fényes" vagy „Pompakedvelő" melléknevekkel emlegetett főúr életvitelével még az európai arisztokraták közül is kitűnt, gyémántokkal kivarrt ruhában járt, és Versailles megtekintése után úgy döntött, létrehozza a „magyar Verszáliát". A célra az apja által építtetett kis sarródi vadászkastélyt szemelte ki, annak ellenére, hogy a Fertő tó melletti mocsaras vidék nem igazán látszott alkalmasnak a nagyszabású tervhez.

„Fényes" Miklóst azonban nem érdekelték a nehézségek, 1766-ra nagyjából 11 millió aranyforint költséggel felépült a lenyűgöző rokokó kastély – persze csak miután a teljes területet lecsapolták. (Az elköltött összegről csak annyit, ekkoriban

Halálos köd

1984. december 3.

Harminc éve történt a történelem egyik legsúlyosabb ipari katasztrófája az indiai Bhopál városában. A máig sem teljesen tisztázott körülmények között bekövetkezett katasztrófában több ezren azonnal életüket vesztették, de az utóhatások akár százezernél is több embert érinthettek, illetve érintenek ma is.

Az 1917-ben alapított, a második világháború utáni években multinacionális óriásvállalattá váló Union Carbide Corporation vegyipari cég 1969-ben építette fel üzemét az India középső részén található Bhopálban. A gyárban a világszerte elterjedt Sevin rovarirtó szert állították elő, mégpedig súlyosan mérgező metil-izocianát segítségével. Ahhoz képest viszont, hogy milyen veszélyes anyagokkal dolgoztak, a létesítményben még az alapvető biztonsági intézkedéseket sem tartották be, a karbantartást is elhanyagolták. Szinte csoda, hogy éveken át csak kisebb balesetek történtek az üzemben, míg aztán 1984. december 3-án elszabadult a pokol.

Nem sokkal éjfél után az egyik hatalmas, metil-izocianátot tartalmazó tartályba víz került, amely reakcióba lépett az anyaggal, mérgező gázt fejlesztve. A nyomás végül robbanáshoz vezetett, ennek nyomán nagyjából 40 tonnányi gáz került a levegőbe, és a szélcsendes időben gyorsan terjedni kezdett a közel egymillió lakosú városban, legsúlyosabban a gyárat körülvevő nyomornegyedekben pusztítva.

A katasztrófa áldozatai között rengeteg gyermek és idős volt – ők nem tudtak elég gyorsan menekülni

CULTIRIS / WIKIMEDIA

Az indiai hatóságok szerint mintegy 3 ezer, más becslések szerint legalább 10 ezer ember halt meg az első órákban, az áldozatok gyakorlatilag saját testnedveikbe fulladtak bele. Sokakat a kialakuló tömegpánik során tapostak halálra. A mérgezés utóhatásaiba azóta még 20 ezren haltak bele, és összességében közel tízszer ennyien szenvedtek

Litván Dániel
összeállítása

egy tehén nagyjából 10 forintot kóstált, a herceg pedig évi negyvenezer forintból az uralkodóéval vetekedő udvartartást tartott fenn.) Az építmény mellett új település, Eszterháza jött létre, és a hercegi kastély a következő években a színművészet, a zene (Joseph Haydnnal az udvari zenekar élén), a képzőművészet központja, no meg persze lenyűgöző bálok helyszíne lett.

A herceg 1764-től 1787-ig a Magyar Nemesi Testőrség kapitánya is volt, így napi kapcsolatban állt Mária Teréziával, aki 1773-ban azzal is megtisztelte, hogy ellátogatott az új kastélyba. „Fényes" Miklós 1790-ben hunyt el, az általa létrehozott „tündérvilág" (ahogy Goethe megfogalmazta, aki Frankfurtban találkozott a herceggel) pedig hamar összeomlott, örökösei hagyták a kastélyt leromlani, és a fényes udvartartás helyett inkább a Miklós felhalmozta adósságok visszafizetésére költöttek.

Esterházy Miklós József egy korabeli portrén

WIKIMEDIA / CULTIRIS

valamilyen maradandó egészségkárosodást: a metil-izocianát hosszú távú mellékhatásaiként már vakságot, tüdőödémát, veseelégtelenséget és különféle születési rendellenességeket is leírtak. A katasztrófa nyomait máig sem sikerült eltüntetni, Bhopál környékén a talaj és a talajvíz is súlyosan szennyezett maradt, és a bezárt gyár területén nagyjából 400 tonna veszélyes hulladék vár még hatástalanításra.

A katasztrófát követő vizsgálatok sem adtak egyértelmű magyarázatot arra, mi is történt pontosan. A leginkább elfogadott elmélet szerint egy biztonsági szelep meghibásodása miatt szivárgott víz a tartályba, de az eseményeket nem sikerült rekonstruálni – egyes szakértők szerint szabotázs állhatott a háttérben. Az indiai hatóságok a Union Carbide vezetőit tartották felelősnek, de a cég végül a követelt 3,3 milliárd dollár helyett mindössze 470 milliót fizetett 1989-ben – mire a szétosztott összeg eljutott az áldozatokig és családjaikig, már az orvosi számlák fedezésére sem volt elegendő.

Vitellius császár halála

I. sz. 69. december 22.

A Róma trónján mindössze nyolc hónapot töltő Vitellius császár emlékezete rávilágít az ókori források elemzésének elengedhetetlen voltára. Kétségtelenül lenyűgöző írói teljesítmény és egyben fontos forrás is Suetonius *Caesarok élete* című munkája, azonban sokan még ma is elkövetik azt a hibát, hogy kritika nélkül elfogadják mindazt, ami benne szerepel.

Vitelliusszal kapcsolatban pedig több intő jel is felmerülhetne. Suetonius apja ugyanis Róma egyik legzűrzavarosabb, az egymást követő polgárháborúkkal és ellencsászárokkal fémjelzett időszakának tetőpontján, az úgynevezett négy császár évében nem Vitellius, hanem egyik riválisa, Otho támogatója volt. A történetíró maga pedig akkor vetette papírra művét, amikor már a Vitellius bukását követően hatalomra kerülő Flavius-dinasztia irányította a Római Birodalmat, amelynek nyilván nem volt ellenére elődje minél sötétebb színekkel történő lefestése.

Így aztán keveset tudunk biztosan az i. sz. 24-ben született uralkodó életéről. Állítólag annak köszönhette felemelkedését, hogy részt vett Tiberius híres orgiáin Capri szigetén, mindenesetre például Nero idején proconsulként tevékenykedett. Suetonius és az ő munkáiból szemezgető későbbi történetírók szerint egész életében híres volt falánkságáról, önzéséről és kicsapongó életmódjáról.

A Nerót követő Galba császár nem tartotta veszélyes ötletnek a riválisként is számba jöhető politikust Germania erős légióihoz küldeni. Ez hiba volt, Vitellius ugyanis maga mellé állította a rajnai légiók parancsnokait, akik aztán le is győzték a Galbát meggyilkoltató Otho csapatait, aki a hírre öngyilkosságot követett el.

Vitellius ezután két hónap alatt, minden városban hatalmas ünnepségeket tartva vonult Rómába. Mondhatnánk, hogy nem hazudtolta meg a jellemével kapcsolatos híreszteléseket, de akár bölcs óvatosságnak is értékelhetnénk, ahogy lassan, újabb támogatókat szerezve közelített a darázsfészekhez.

Az végül nem derült ki, hogy milyen császár lett volna. Közben ugyanis keleten egy újabb császárjelölt, Vespasianus tűnt fel, aki győzelmet győzelemre halmozva közelített Róma felé. Vitellius hajlandó lett volna átadni a hatalmat, azonban fellázadó katonái megelőzték, a lázadást követő zűrzavarban pedig Vespasianus katonái elfogták.

Valószínűleg a legkevésbé az érdekelte a bukott császárt, hogy mit gondol majd róla az utókor, amikor Suetonius kárörvendő beszámolója szerint „kezét hátrakötve, kötelet akasztva nyakába, rongyosan, félmeztelenül vonszolták le a Forumra; a Via Sacrán végig számtalan testi bántalomban és sértésben volt része". Ezután kegyetlenül megkínozták, majd ki is végezték. Halálával viszont egy békésebb és nyugalmasabb kor következett a Római Birodalom életében.

A genti béke

1814. december 24.

A napóleoni háborúk utolsó éveinek zűrzavara mellett Európában szinte elsikkadt a tény, hogy 1812 júniusától 1814 végéig Nagy-Britannia az Egyesült Államokkal is hadban állt. A háború okai részben a kontinens ügyeire vezethetők vissza: a brit hadihajók sok amerikai kereskedőhajót állítottak meg azzal az ürüggyel, hogy Franciaországnak szállítanak utánpótlást, a matrózokat pedig sokszor kényszerrel be is sorozták brit haditengerésznek, hogy ezzel is enyhítsék a háború miatt egyre súlyosabb emberhiányt.

Az amerikai csapatok győzelme New Orleansnál, két héttel a békekötés után

A harcok fő hadszíntere természetesen az észak-amerikai kontinens volt, váltakozó sikerrel: amerikai csapatok törtek be a mai Kanada brit területeire, miközben a brit erők a flotta fölényét kihasználva le-lecsaptak az Egyesült Államok partvidékén, 1814-ben Washingtont is elfoglalva, majd kivonulás közben felgyújtva. Két és fél évnyi háborúskodás után mindkét fél jobbnak látta békét kötni. Nagy-Britanniát lefoglalta és kimerítette az európai háború, a fiatal Egyesült Államok pedig még ezt a korlátozott konfliktust is csak rettenetes nehézségek árán tudta finanszírozni.

Nem csoda, hogy a két állam Gentben tárgyaló képviselői ugyan hosszú hónapok után, de olyan megállapodást kötöttek, amely gyakorlatilag visszaállította a háború előtti állapotokat. Mindkét fél visszaadta az elfoglalt területeket, a kényszersorozás gyakorlatának pedig véget vetettek, bár ez így kimondva nem került bele a békeszerződés szövegébe.

A genti békét kétszáz éve, 1814. december 24-én írták alá, de a megállapodás híre csak jókora késéssel jutott el a frontokra, így történhetett, hogy az amerikaiak a háború során talán legnagyobb győzelmüket 1815. január 8-án aratták a New Orleanst veszélyeztető brit csapatok felett, sőt még február közepén is összecsapások zajlottak a két állam katonái között.

Röviden 2014 DECEMBER

Szörnyszáj
Maja palota romjai a három, nemrég Mexikóban felfedezett város egyikében. Az épületen stilizált formában egy szörny száját és szemét is megfigyelhetjük

FÓKUSZBAN

Maja városokat fedeztek fel az őserdőben

Három, a közelmúltban lezajlott feltárásnak köszönhetően a szakemberek egyre többet tudnak meg a maja civilizációról, politikai-hatalmi felépítésétől kezdve egészen a piramisokig. **David Keys** tudósítása

A MEXIKÓI ŐSERDŐ mélyén a régészek három ősi város romjait fedezték fel, s olyan bizonyítékokat találtak, melyek megváltoztathatják a maja kultúráról alkotott képünket.

Két, most fellelt városról korábban még csak nem is hallottak a tudósok. A harmadik város esetében ugyan írott feljegyzések rendelkezésre álltak, az 1970-es években régész is járt már a környékén, ám a pontos helyszín mindeddig ismeretlen volt.

A három városban összesen több mint húsz piramist és több tucatnyi palotát azonosítottak a szakértők. „Az ismeretlen városok és épületek mennyisége alapján egyedülálló felfedezésről beszélhetünk a mexikói őserdőben végzett eddigi kutatások eredményeihez képest" – fejtette ki a *BBC History* magazinnak Ivan Šprajc professzor, az expedíció vezetője, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia kutatóintézetének munkatársa.

Az építészeti stílus és a hie-

roglif feliratok alapján a kutatók arra következtetnek, hogy valamennyi város a tőlük mintegy 65 kilométerre, délnyugatra elhelyezkedő városközpontnak és katonai hatalomnak, Calakmulnak volt alárendelve. A korszakkal kapcsolatos ismeretek alapján az is valószínűsíthető, hogy a térség virágkorát éppen Calakmul hanyatlását követően élte át, ami új bizonyítékokat szolgáltat arról, hogy a maja civilizáció különböző hatalmi központjai milyen hatást gyakoroltak egymásra.

Az elsőként (újra)felfedezett várost a régészek Tamchen névre keresztelték, amely maja nyelven „mély kutat" jelent. A település körülbelül 2,6 négyzetkilométer területre terjedt ki egykor, és 10 ezer lakost számlálhatott. A tudósok szerint a város i. sz. 600 és 900 között élte fénykorát, ezt követően a (nagyjából az i. e. 10. századtól Közép-Amerika egyre nagyobb területeire kiterjedő) maja civilizáció hanyatlani kezdett.

A kutatócsoport alaposan átvizsgálta a 12 hektáros városközpontot, és 20 nagyobb építményt talált, köztük öt-öt palotát és piramist.

Az ismeretlen városok és épületek mennyisége alapján egyedülálló felfedezésről beszélhetünk

Rendkívül érdekesnek bizonyult az a több tucat föld alatti akna és kamra, amelyeket néhány esetben akár 10–15 méter mélyen vájtak a sziklába. A más maja városokban talált hasonló képződményeket általában esővíz összegyűjtésére és tárolására használták, és a külső lakónegyedekben helyezkedtek el. Tamchenben azonban a közigazgatási, vallási és ünnepi célokat szolgáló városmagban összpontosulnak, a szakértők szerint az is elképzelhető, hogy valamilyen korábban nem ismert maja kultuszhoz köthetők. „Pozíciójuk, számuk és egymáshoz való közelségük miatt arra gyanakszunk, minden bizonnyal vallási funkciójuk volt, s néhányat rituális okokból vettek igénybe" – hangsúlyozta Šprajc professzor.

A másik növény- és földtakaróval elfedett várost Chactun, azaz „vörös kő" névvel látták el felfedezői. A legalább 5 kilométer átmérőjű, 20–30 ezer lakosú település Tamchenhez hasonlóan nagyjából i. sz. 600 és 1000 között érte el fejlődése csúcsát. A régészek átkutatták a 22 hektárra kiterjedő városközpontot, ahol 12 piramis (köztük három körülbelül 20 méter magasra is kiemelkedett), 15 palota, 12 ünnepi tér és két rituális labdajátékpálya romjaira bukkantak – utóbbiak az emberáldozatban is kitüntetett szerepet kaptak, ugyanis a nyertes csapat játékosait feláldozták.

Bár már az 1970-es években is készültek róla adatok, a harmadik város, Lagunita pontos helyét csak napjainkban sikerült meghatározni a legkorszerűbb műholdas navigációs eszközökkel. Akárcsak Chactuné, nagyjából 5 kilométer lehetett az átmérője, ám a városmag sokkal kisebb és zsúfoltabb volt, mintegy 30 nagyobb építménnyel. A labdapálya és a három piramis mellett egy csomó palotát is találtak a régészek – az egyiknek az ünnepi célokra használt bejáratát egy stilizált szörnyszáj díszítette.

Az elmúlt 18 hónap – és a megelőző 15 év – felfedezései arra utalnak, hogy Közép-Amerikában, Mexikó déli részén még számos maja város alussza békés álmát az őserdő mélyén. És mivel még nagyjából 2600 km² erdőséget át kell vizsgálniuk, szinte bizonyos, hogy a régészek hamarosan újabb felfedezésekkel örvendeztetik meg a nagyközönséget. H

Maja üzenetek
Hieroglif feliratok a Tamchennek elnevezett város romjainál. A városközpontban talált mesterséges sziklavájatok talán egy eddig nem ismert kultusz bizonyítékai

ABSENTE-DREAMSTIME.COM/DR IVAN ŠPRAJC-SLOVENIAN ACADEMY OF SCIENCE AND ART

A HÓNAP HÍREI

Megtalálták az elveszett felfedezőhajót

A kanadai miniszterelnök bejelentése szerint megtalálták az 1845-ben az északnyugati átjáró felkutatására induló, és az expedíció többi tagjával együtt eltűnt John Franklin felfedező, sarkkutató egyik hajóját. Az *Erebus* és a *Terror* hajókról utoljára egy cethalász hajó vitt hírt Angliába, s a következő években a felkutatásukra indított, újabb ismeretlen területeket felderítő expedíciók megbizonyosodtak arról, hogy a legénység minden tagja odaveszett.

Első világháborús kitüntetés

A harctéri bátorságért járó legmagasabb rangú brit kitüntetéssel, a Viktória-kereszttel egyenrangú, ám kizárólag állatoknak osztott Dickin-medált adományozták egy első világháborús lónak. A Warrior (Harcos) névre hallgató hátas az első, akit a Nagy Háborúban való szerepéért tüntettek ki – korábban szinte kizárólag második világháborús érdemekért járt e kitüntetés. Warrior túlélte a somme-i és a passchandaele-i ütközetet, majd a Wright-szigeten pusztult el 1941-ben.

Stonhenge csak egy volt a sok szent hely közül

A Stonehenge néven ismert hatalmas őskori építményt vizsgáló tudósok megállapították, hogy a megalitalkotás nem önmagában állt, hanem 17 másik szent hellyel alkotott szerves egységet. A több különböző eljárással átkutatott wiltshire-i területen további hatvan óriási oszlopra utaló jeleket találtak. Az oszlopok egy nagyobb együttes részét képezték, akárcsak a közeli Durrington Wallsban már feltárt hasonló képződmények.

A híres kőkori építményt 17 hasonló szent hely vette körül

TÁRSADALOMTÖRTÉNET

Miért nem sírhattak a férfiak a kora újkorban?

A 16–17. századi Angliában egyre nagyobb nyomás nehezedett a férfiakra, hogy tartsák kordában érzelmeiket, nehogy bárdolatlannak tartsák őket, vagy hirtelen „nővé változzanak"

HAJLAMOSAK VAGYUNK azt gondolni, a mai kor terméke az a jelenség, hogy széles körű viták övezik a nyilvánosan könnyező férfiak viselkedését – ahogy ez a közelmúltban számos sportesemény tudósításánál felmerült. Ám egy új tanulmány szerint a 16–17. századi angol férfiaknak is alaposan a körmükre néztek, ha nem a megfelelő módon mutatták ki érzéseiket.

A *Past and Present* című szaklapban publikált tanulmányában a Warwicki Egyetem tanára, Bernard Capp ismerteti azokat a forrásokat, amelyek az említett időszakban tárgyalják a férfiúi könnyezés témáját. Ebből kiderül, hogy akkoriban különös hangsúlyt fektettek az önuralom kérdésére, ugyanakkor csak a társadalom bizonyos rétegeit tartották erre képesnek.

A tanulmány szerzője így nyilatkozott a *BBC History* magazinnak: „A korabeli férfiak nem feltételezték a nőkről és a gyerekekről, hogy képesek lennének visszatartani érzelmeik kifejezését, de azt gondolták, hogy a férfiaknál ez elvárható, különösen a tanult emberek és a társadalom felső rétegéhez tartozók esetében. E mögött a társadalmi elit azon meggyőződése húzódott, hogy mivel ők uralkodnak a többiek felett, saját érzelmeik felett is uralkodniuk kell."

Ennek a mentalitásváltásnak az egyik fő oka a klasszikusok, különösen a sztoikus filozófusok munkáinak szorgosabb tanulmányozása volt. „Benyomásom szerint a középkori kultúra, különösen a társadalmi elitet illetően, nagyobb teret engedett a férfiaknak abban, hogy kendőzetlenül kimutassák érzelmeiket – húzta alá a kutató. – Az attitűdváltáshoz valószínűleg a reneszánsz kellett: a felsőbb rétegek alaposabban megismerték az antik szerzők munkáit, az önuralomról, önmérsékletről és udvariasságról alkotott gondolataikkal együtt."

Az egyik auktor munkássága éppen a férfiúi érzelmek tárgyában jelentett újdonságot a kora újkori embereknek. A 2. században élt görög orvos, Galénosz olyan nézeteket is hangoztatott, melyek szerint csupán egyetlen nem létezik, a férfi és a nő ugyanazon spektrum két szélső pontján helyezkedik el, szaporítószerveik tulajdonképpen egymás fordítottjai. „Természetesen sokat vitatkoztak azon, mennyire volt elterjedt ez az elképzelés a 16–17. században, mindenesetre számos olyan furcsa történetet olvashatunk a korból, amikor valaki spontán módon hirtelen nemet váltott, például egy erős, túlbuzgó nőnek férfi szervei nőttek. Persze ez messze eltúlzott értelmezésnek tűnik, ám alátámasztja azt, hogy a szexuális identitást bizonytalannak tételezték, s azt gondolták, az ember elveszítheti a férfiasságát, ha nem igazi 'férfiként' viselkedik, ezért a helyes férfiúi magatartást megfelelően szabályozni kell" – fejtette ki lapunknak Bernard Capp.

A maihoz hasonlóan azonban egyes szituációkban megengedettnek tartották a férfikönnyeket. A gyász elfojtását közeli hozzátartozó elvesztése esetén például természetellenesnek tartották – ám annak kifejezését kizárólag az illendőség határain belül tolerálták. Vallási kérdésekben is szabad utat engedtek az emóciók nyilvános kifejezésének, így a bűnbánat gyakorlása vagy a krisztusi megváltásért érzett hála esetében. Tekintettel arra, hogy maga a *Biblia* is ír síró férfiakról – magáról Jézusról is –, nehéz lett volna teljes egészében tiltólistára helyezni a férfiak számára a sírást.

Mivel a 20. század folyamán is sokat változott a férfiak érzelemkimutatásának megítélése, Capp szerint semmi meglepő nincs e folyamatban. A kutató úgy véli, „az érzelmekkel kapcsolatos attitűdök soha nem állandóak – épp ellenkezőleg, ciklikusan ismétlődnek néhány generáció leforgása alatt. Ugyanakkor a 16–17. században tényleg jelentős fordulat következett be ezen a téren." H *Matt Elton*

Szent könnyek
E reneszánsz festményen Nikodémus enged utat az érzéseinek, mikor Jézust leveszik a keresztről. A vallásos élmény egyike volt azon kevés eseménynek, melyek esetében a kora újkori férfiak nyilvánosan is elengedhették magukat

A KÖNNYEK RÖVID TÖRTÉNETE

Az érzékenységüket felfedő férfiak megítélése gyakran igen hirtelen változott Angliában. Az érzelmi apály és dagály időszakait a társadalomtörténész a következőkben foglalja össze

KÖZÉPKOR
„Még a királyok és az arisztokraták is hajlamosak voltak szabad utat engedni a könnyeiknek bánatukban vagy csalódottságukban, és emiatt ritkán szégyenkeztek."

16. SZÁZAD
A klasszikus szerzők iránti növekvő érdeklődés és az „elnőiesedéstől" való félelem miatt a férfiúi emóciókra terelődik a figyelem.

1771
A skót Henry Mackenzie saját kiadásban publikálja a *The Man of Feeling (Az érző szívű ember)* című szentimentális regényét. Főhőse egy „lágyszívű férfi, aki néhány oldalanként könnyekben tör ki". Az írás óriási sikert arat: „rengeteg embert megindított, jelentős hatást gyakorolt" az érzelemnyilvánítással kapcsolatban.

19. SZÁZAD
Capp szerint „mindössze egy generációval később már szánalmasnak, nőiesnek és gyengének tartották a könyvet. Ugyanazok, akik korábban a hatása alá kerültek, immár nevetségesnek gondolták."

20. SZÁZAD
„A század nagy részében az 'arcizmod se rezdüljön' mentalitást sugározták magukról sokan, különösen, akik a két világháború valamelyikében szolgáltak. Ez fokozatosan a munkásosztálybeli férfiak viselkedésére is rányomta bélyegét."

21. SZÁZAD
„Csupán az elmúlt két évtized fejleménye, hogy elsősorban a sportolók, színészek esetében elfogadhatónak tartjuk a szélsőséges érzelemnyilvánítást. Természetesen a kontextust nem hagyhatjuk figyelmen kívül: ha a konzervatív miniszterelnök, David Cameron vagy a munkáspárti Ed Miliband sírná el magát, komoly bajba kerülne, s velük együtt a pártjaik is", – állítja Capp.

MÚZEUM

Levelezőlapok a frontról

SZENTENDRÉN, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Skanzen Galériájában a fenti címmel nyílt időszaki kiállítás. De hogyan kapcsolódik össze az ajándék és a front? Melyik háború frontja? És milyen ajándék? *Nagyné Batári Zsuzsanna* mutatja be a tárlatot.

Ezekre a kérdésekre (is) választ kaphatnak a látogatók, ha felkeresik a kiállítást, ahol először egy első világháborús lövészárokban találhatják magukat. A fenyőfarönkökből ácsolt, vesszőből fonott lövészárkokban általában kisebb, védett helyiségek is ki voltak alakítva. A kezdeti ígéretekkel ellentétben a katonák nem mehettek haza 1914 őszén, „mire lehullnak a levelek". Így a háború kezdetétől több éven keresztül az otthonuktól távol töltötték a legfontosabb ünnepeket, a húsvétot, a pünkösdöt és a karácsonyt is, ha nem kaptak engedélyt eltávozásra.

A szentendrei kiállítás első szekciójában a frontkarácsonyok jelennek meg, mégpedig azért, mert a katonákon keresztül a karácsonyfa állításának szokása otthon is szélesebb körben kezdett terjedni. A német katonák a Nagy Háborúban is megünnepelték a karácsonyt, így a velük harcoló magyar bakák is az ünnep részeként tekintettek a karácsonyfa-állítás gyakorlatára. A közlegények számára a fronton, hadikórházban, lövészárokban vagy annak fedezékében álló karácsonyfa sok esetben még újdonságnak számított.

A katonai karácsonyokról beszámoltak az újságok, készültek fotók a közös ünnepségekről, és visszaemlékezésekben, naplókban, levelekben is található utalásokat. Ezekből kitűnik, hogy békésebb viszonyok között, a tartalékban állók vagy a frontvonal mögött lévők számára komolyan megszervezett alkalom volt a karácsony, amit igyekeztek méltóképpen, szentmisével, ünnepi vacsorával, ajándékkal, feldíszített fával megünnepelni. Akár

még betlehemes játékot is előadtak a bakák; ahol volt, megszólalt a gramofon is. A frontvonalon ellenben egy-egy gyertyacsonk vagy gránátszilánkokkal feldíszített fa utalt az ünnepre. A karácsonyfák lehettek kis, kivágott fácskák, de hatalmas, feldíszített élő fenyők is. A díszítést papírfüzérrel, girlanddal oldották meg, olykor szaloncukrot vagy otthonról küldött díszt is felhasználtak.

A katonák számára a Hadsegélyező Hivatal gyűjtött ajándékokat, illetve pénzadományt. Csomagokat azonban a családtagok is küldtek a frontra. Mi lapulhatott az első világháború idején egy katonai csomagban? Bármi, aminek hasznát vehették a címzettek: meleg ruhadarabok, fertőtlenítőszer, patent, biztosítótű vagy szappan. De luxuscikkek is szerepeltek a szeretetadomány-listán, így szivar, csokoládé vagy akár tea is.

A források szerint Magyarországon először az 1800-as évek elején állítottak karácsonyfát, de az elsőségért több szereplő is versenyben van: József nádor harmadik felesége, Mária Dorottya, aki 1819-ben állított karácsonyfát, Brunszvik Teréz, aki a krisztinavárosi kisdedóvóban 1828-ban, vagy báró Podmaniczky Frigyes édesanyja, aki állítólag szintén 1828-ban díszített először karácsonyfát. Mindenesetre ebben az időszakban a nemesek, majd a polgárok körében volt elterjedt a karácsonyfa állításának szokása, ekkor a gyerekek külön-külön kaptak karácsonyfát ajándékba. Ám a kórházak, iskolák, óvodák hatására, a magasabb társadalmi rétegek mintáját követve egyre több házban jelent meg a feldíszített karácsonyfa.

A paraszti zöldág-hagyományra épülve a 20. század első felétől falun is egyre több fát díszítettek, de a fenyőfát gyakran mással pótolták. Ezeket a változatokat mutatja be a kiállítás is: ki emlékszik már arra, hogy fenyő hiányában rozmaringbokrot, leándert vagy muskátlit díszítettek fel? Hogy néhol csak a lámpára akasztott dió és alma utalt a karácsonyra? Azt azonban még ma is szívesen mesélik, hogy borókafenyő volt a karácsonyfa, és ezt gyakran nem felállították, hanem a gerendára akasztották. Egészen a 20. század közepéig főként természetes díszek lógtak rajta: alma, aranyozott dió, makk vagy platánfa termése, szentjánoskenyér, aszalt gyümölcsök vagy füzérre fűzött pattogatott kukorica. A gyerekek számára a fán kívül a legnagyobb ajándék az volt, hogy ehetők voltak a díszek, és idővel elfogyaszthatták azokat. A főúri szalonokból indulva hódító útjára a szaloncukor is hamar nagy népszerűségre tett szert, és házi főzésű változata már a 20. század elejétől megjelent a vidéki háztartásokban is. Az ehető dekorációhoz tartoztak a kelt tésztából készült madarak, a zsíros tésztából sütött, kiszaggatott figurák, a mézeskalácsok vagy az ostyasütőben sütött, ostyalapból vágott karikák is.

A kereskedelmi forgalomban kapható díszek a század közepétől terjedtek el falun, előtte csak egy-két szebb darab díszítette a fákat, főként papírfüzérek tekeredtek körbe az ágakon, a paradicsomi kígyó jelképeként. A legnépszerűbbek és a legelterjedtebbek a második világháború utáni időszaktól fogva az üvegdíszek voltak, de papír, drót, fa, később műanyag alapanyagú dísz is lapultak a féltve őrzött dobozokban.

A kiállítás különlegessége, hogy mindezt kézzelfogható közelségből is megismerhetik az érdeklődők, akik recepteket is vihetnek haza magukkal, régi típusú karácsonyfadíszeket is készíthetnek, és az időben visszarepülve tapasztalhatják meg, hogy milyenek voltak a karácsonyok a régi paraszti otthonokban.

ÉVFORDULÓ

A Szovjetunió afganisztáni intervenciója

A 35 ÉVVEL ezelőtti karácsony sok diplomatának és lapszerkesztőnek borította fel az ünnepre tervezett programját. December 24-én éjjeltől folyamatosan landoltak az afganisztáni repülőtereken a szovjet katonai szállítógépek, s másnap megkezdődött az ország szovjet megszállása. A történelmi példálódzások rendszerint csak részleges hasonlóságokra utalnak, ám az elterjedt analógia – Afganisztán volt a Szovjetunió Vietnamja – egyáltalán nem túlzó: a tízéves véres kaland nem kis mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a kommunista világrendszer éppen akkor és úgy omlott össze.

Geopolitikai előzményként érdemes visszatekinteni a 19. század végére, amikor a mai Afganisztán határai és közigazgatási formái kialakultak. Fontos tudni, hogy a területen a tulajdonképpeni afgán lakosság (a pastuk) az összlakosság felét sem érték el, ugyanakkor az afgán etnikum tekintélyes része a határokon túl, a mai Pakisztánhoz tartozó Beludzsisztán területén élt. Az afgánokon kívül jelentős számban élnek az országban a perzsához közel álló nyelvet beszélő, de nem síita tádzsikok, a türk nyelvcsaládhoz tartozó üzbégek, a hagyományok szerint mongol eredetű hazarák és több tucat kisebb-nagyobb etnikai közösség. A lakosság döntő többsége szunnita moszlim.

Az 1880-as évektől Abdurrahman emír idején vezettek be először egységes pénzrendszert, valamint súly- és hosszmértékeket. Az emír 1893-ban kötötte meg a brit indiai kormány külügyi titkárával, Mortimer Duranddal az utóbbiról elnevezett szerződést, amely kialakította a határvonalat Afganisztán és Brit-India között – ma is ez a határ választja el Afganisztánt Pakisztántól. A Durand-vonal elfogadása egyben azt is jelentette, hogy az afgán etnikum politikailag nem tudott egységesedni, hiszen az attól délre élők Brit-India lakosaivá váltak.

1895-ben angol–orosz megállapodást írtak alá, amelynek értelmében a Pamír hegység körzete Oroszországé lett, de a Hindukus hegység északi lejtőin egy enklávé született, amelynek értelme az volt, hogy a hosszú és vékony földsáv az afgán emír birtokaként szétválassza a közép-ázsiai orosz és a kasmíri indiai birtokokat. Ez a földsáv egészen a kínai határig húzódik, és rendkívüli stratégiai fontossága mindmáig megmaradt.

A britek három ízben is megpróbálták pacifikálni az országot – minden alkalommal sikertelenül. Az örökké békétlen, törzsi hadurak által szétzilált országban Zahir sah (uralkodott: 1933–1973) idején volt viszonylagos nyugalom, majd az uralkodó unokatestvére, Daud kán 1973 áprilisában puccsal magához ragadta a hatalmat. 1978-ban a szovjetek az Afgán Demokratikus Néppárt égisze alatt puccsot hajtottak végre, s a helyi szokások szerint a kánt és egész családját meggyilkolták.

Afganisztán az 1978-as iráni forradalom után lett stratégiai jelentőségű terület – a Szovjetunió ott kívánta blokkolni az iszlám várható térhódítását a moszlim többségű közép-ázsiai szovjet köztársaságok előtt. A bevonulást megelőzően 5 ezer civil és katonai „tanácsadó” kontrollálta a kommunista irányultságú rendszert. A szovjet pártvezetés már 1979 márciusában erősen fontolgatta a katonai beavatkozást, azonban mind Alekszej Koszigin kormányfő, mind a KGB parancsnoka, Jurij Andropov és Andrej Gromiko külügyminiszter az intervenció ellen foglalt állást. A fordulat akkor következett be, amikor a megbízhatóan szovjetbarát Taraki miniszterelnök 1979. szeptemberi eltávolítása, majd meggyilkolása után az új vezetés megpróbált Washingtonnal is kapcsolatba lépni. A katonai intervencióra vonatkozó elvi döntés a Politikai Bizottság 1979. november 26-i ülésén, hosszú vita után született meg.

Szovjet különleges alakulat afganisztáni bevetés előtt, 1988-ban

December 24-ről 25-re virradó éjjel szovjet felügyelet alá került az afgán kommunikációs rendszer, s 27-én reggel dobták le azt az ötezer főből álló deszantos alakulatot, amelynek feladata Kabul és Bagram stratégiai fontosságú pontjainak megszerzése volt. Ezzel csaknem egy időben az ország számos pontján hajtottak végre hasonló deszantos műveleteket. A Tarakit eltávolító Amint meggyilkolták, utóda Babrak Karmal lett.

A Nyugat szokatlanul éles hangon azonnal elítélte Moszkva akcióját, még a hagyományosan szovjetbarátnak számító arab országok és szervezetek is a bevonulás ellen foglaltak állást. A szovjet intervenció számos ok mellett azért is nyugtalanította Washingtont, mert nagyszabású moszkvai geopolitikai terveket sejtett mögötte. A megszállás első szakaszának lezártával ugyanis az intervenciós erők kétharmada az ország délnyugati részén koncentrálódott. Ez a 60–70 ezres kontingens kevesebb mint egy órányi repülőútra volt a Perzsa-öböltől. A teljes megszálló erő legmagasabb létszáma 120 ezer fő körül alakult. Washington flottájának egy részét a Perzsa-öbölbe irányította, leállította az amerikai gabonaszállításokat a Szovjetuniónak, és a közelgő moszkvai olimpia bojkottjára szólított fel. És ami a legfontosabb: elkezdte komolyan támogatni pénzzel és fegyverrel az afgán ellenzéki erőket – így az Al-Kaidát is…

A szovjet hadvezetés nem számolt jelentős ellenállással, s főképp nem elhúzódó háborúval. A vezérkar a hadműveleteket csak néhány hónapra tervezte. A megszálló erők soha nem tudták ellenőrzésüket az ország egyharmadánál nagyobb területre kiterjeszteni, s az intervenció csak azért nem omlott össze hamarabb, mert az ország nagy részét ellenőrző mudzsáhedek erősen megosztottak voltak. Hét csoportjuk a pakisztáni Pesavarban székelt, míg további nyolc Iránban. Szovjet részről ugyan nem örültek e hosszúra nyúlt patthelyzetnek, de a kivonulás gondolatával mégsem foglalkoztak. Gorbacsov 1986 novemberében már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy a Politikai Bizottság elé vigye a kivonulás ügyét, de a tényleges döntést csak 1988. február 9-én hozták meg.

A csapatkivonást 1988 májusában kezdték meg, és 1989. február 15-re fejeződött be. A Szovjetunió – a politikai és katonai tanúságok mellett – érzékeny veszteségekkel távozott Afganisztánból: 26 660 halott és 30 ezer sebesült volt a mérleg szovjet részről, kb. 1,5 millió afgán halt meg, és több mint 5 millió kényszerült elmenekülni. A háború a súlyos gazdasági gondokkal küszködő Szovjetuniónak évi 5 milliárd dollárjába került, s anyagilag, politikailag és morálisan is súlyosan megrengette a birodalmat. ■

WIKIMEDIA

TALLÓZÓ

Császárválasztás és királykoronázás

A *VILÁGTÖRTÉNET* 2014/2. számában jelent meg *Vajnági Márta* tanulmánya a Német-római Birodalom és a Magyar Királyság kora újkori koronázási szertartásainak összehasonlításáról, és egyebek mellett arról, hogy az uralkodói eskük miként tükrözik a választófejedelmek, illetve a rendek és az uralkodó közötti erőviszonyok változását.

Mint az köztudott, II. Józsefet nem koronázták magyar királylyá, utódja, II. Lipót koronázását így érthető módon heves viták övezték. A polémia egyik résztvevője, Hajnóczy József például alig egy évvel Lipót megkoronázása után, 1791-ben így fogalmazott: a koronázás „kell, mert a nemes csak a törvényesen megkoronázott királynak alattvalója". A közel nyolc évtizedes szünet után magyar királlyá és német császárrá is koronázott Lipót törvényes uralkodásához a *Tripartitum* alapján Hajnóczy tehát elengedhetetlennek tartotta a koronázást – fejti ki írásának bevezetőjében az ELTE BTK adjunktusa, *Vajnági Márta.*

A római (német) királyokat a 12. század közepe óta választották, az erre jogosult egyházi és világi főméltóságok száma a középkortól az újkorig többször módosult, az 1356-os hétről 1803-ban tízre emelkedett, miközben az általuk fogalmazott kapitulációk egyre erősebben megkötötték az uralkodó kezét. A császárrá való koronázást elvileg a pápa hajthatta csak végre, ám 1508-tól kezdve – V. Károly kivételével – a korszakban megkoronázott valamennyi német király a „választott császár" címet viselte, azaz nem a pápától nyerték el a császári koronát. A középkorban rögzített rituálé szerint a választást Frankfurtban tartották a mainzi érsek felszólítására, a koronázások többségét gyakorlati okokból egy idő után szintén Frankfurtban bonyolították le. A választófejedelmekkel szemben a magyar rendek 1687-ben lényegében lemondtak királyválasztó jogukról azzal, hogy a Habsburg főhercegeket fogadták el törvényes uralkodóikként, ám a királykoronázáshoz, hitlevél kiadásához, eskütételhez és koronázó országgyűlés megtartásához mindvégig ragaszkodtak.

II. Lipótnak német és magyar koronázása alkalmával is biztosítania kellett a fejedelmeket, illetve a rendeket, hogy az adott ország alkotmányát betartva gyakorolja hatalmát. A Német-római Birodalomban választási kapitulációra kellett esküt tennie, amely kizárólag a császár-király kötelezettségeit sorolta fel. Bár korábban kezdeményezték a szöveg egységesítését, a választófejedelmek valójában minden alkalommal újra megfogalmazták, mit várnak el uralkodójuktól az egyház védelmével és az államügyek vitelével kapcsolatban, így kiválóan nyomon követhető, hogy a német-római császárok mozgástere egyre szűkült. Ezzel szemben a magyar koronázási hitlevél vagy diploma cikkelyeinek száma folyamatosan csökkent, II. Ferdinánd 1622-es 17 pontjáról III. Károly idejére öt pontra redukálódott. A magyar királynak köteleznie kellett magát a mentességek, kiváltságok, törvények, szokások megtartására (kivéve az *Aranybulla* ellenállási záradékát), a Szent Koronát törvényesen választott koronaőrökkel kellett őriztetnie, a visszaszerzett országrészeket az országhoz volt szükséges csatolnia, beleegyezett abba, hogy III. Károly, I. József és I. Lipót Habsburg-uralkodók fi- és nőágának kihalása után a rendek királyválasztási joga viszszaáll, valamint, hogy koronázása előtt kötelessége hitlevelet elfogadni és esküt tenni. A hitlevelet a koronázás utáni első országgyűlésen kellett törvénybe iktatni, és II. Lipót azt is elfogadta, hogy az új uralkodót elődje halálát követően fél éven belül a szokásos eljárással meg kell koronázni.

II. Lipótnak német és magyar koronázása alkalmával is biztosítania kellett a fejedelmeket, illetve a rendeket, hogy az alkotmányt betartva uralkodik

A választás és koronázás, majd az azt követő lakoma menetét a hagyományokhoz és előírásokhoz igazodva pontról pontra rögzítették, ám a sok hasonlóság mellett számottevő különbségek is tetten érhetők a német és magyar koronázási szertartások között – vonja meg a mérleget a kutató. 1687-ig mindkét esetben választás előzte meg a koronázást, ezt követően Magyarország örökös királysággá vált. Mindkét országban a koronázás előtt a király szóban és írásban is ígéretet tett a törvények és szokások betartására, ám az uralkodó hatalma csak a Magyar Királyságban növekedett. Német földön a koronázás előtt kellett esküt tenni a kapitulációra, ám Magyarországon nem a hitlevélre esküdtek a királyok. A koronázási szertartás – az egyházi hagyományok miatt – sok esetben hasonló volt, ám eltérések is láthatók, például a felkenés kérdésében. Magát a koronát mindkét ceremónián több főméltóság tette II. Lipót fejére. A további hasonlóságok és különbségek közül érdemes kiemelni a világi szertartásokban megfigyelhető jelentős eltérést: míg Németországban a lovaggá ütésekkel kezdődik az új uralkodó országlása, Magyarországon ezután következik még az eskü és a királydombon végrehajtott négy szimbolikus kardvágás, melyekkel a király kinyilvánítja, hogy minden égtáj felől megvédi az országot az ellenségtől. ■

II. Lipót német-római császár és magyar király – koronázásait követően alig két évig ült a trónon

WIKIMEDIA

Szétesik-e az Egyesült Királyság?

A brit kormányfő, David Cameron a skót függetlenségi népszavazás nyomán szélesebb döntési jogköröket ígért Skóciának, és kinyilvánította, hogy „Anglia millliónyi hangjának" szintén nagyobb súlya lesz. **Chris Bowlby** kérdéseire válaszolva két történész fejti ki a véleményét arról, hogy a jelenlegi válság előrevetítheti-e az Egyesült Királyság felbomlását, vagy legalábbis jelentős átalakulását

Ugyan Skócia idén szeptemberben nemmel szavazott a függetlenségre, mind több szó esik a döntési jogkörök kiszélesítéséről, nagyobb helyi hatalomról és ezzel együtt Anglia decentralizációjáról is. Felmerül azonban a kérdés: vajon Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága, valamint a korábbi, London-központú egységállamok a múltban miként dolgozták fel tagországaik különbözőségét? Egyáltalán: következetes volt-e valaha a parlamentáris monarchiához való hozzáállásuk? – fogalmazza meg kétségeit *Colin Kidd,* a St. Andrews-i Egyetem történészprofesszora.

Anglia és Skócia egyesülésével 1707-ben új brit állam született. Ezt a tényt azonban hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni. Hallgatólagosan feltételezzük, hogy a brit állam az angol jogutódja, csupán új skót tagokkal egészült ki a parlamentje. Úgy tűnik, mintha az új állam létrejöttét a történészek, politikusok vagy jogászok többsége nem akarná tudomásul venni.

Az egységállam kialakulását gyakran betagozódásként írják le, mintha Skócia úgymond beleolvadt volna Angliába. Ez az állítás nagyjából igaz a skót parlamentre – legalábbis gyakorlatban, ha elméletben nem is –, ugyanakkor a különálló országok meghatározó intézményei, például az eltérő skót jogrend és a skót presbiteriánus egyházszervezet megmaradtak. Az egyesülésről szóló törvénycikkelyek még a külön skót koronázási ékszereket is felsorolják.

Az Angliával 1542-ben egyesült Wales azonban más lapra tartozik, a skóthoz hasonló önálló királyságként ugyanis sosem állt fenn. Ráadásul nincsenek körülhatárolható politikai tradíciói, illetve (a legutóbbi időkig) intézményrendszere sem. Skóciának, Walesnek és Észak-Írországnak – mely utóbbi 1927 óta szerepel hivatalosan az egységállam nevében – tehát egészen eltérő a kapcsolata a négy országból álló közösség központjával, Angliával.

Nemrég (újból) felmerült, hogy az Egyesült Királyságnak az államszövetségi rendszerre jobban emlékeztető alapokra kellene építkeznie. A brit politikai filozófia azonban mindig is idegenkedett a föderalizmustól – kivéve egy bizonyos korszakot: az 1880-as évektől nagyjából az első világháborúig nem csupán magasra hágott az izgalom az ír függetlenedés kérdésében, de az is sokakat töltött el aggodalommal, hogy Nagy-Britannia úgymond egy inkoherens államhalmazból álló birodalmat birtokol. A zűrzavaron való felülemelkedés érdekében jó ötletnek látszott a birodalmon belüli államszövetségi rendszer, a Brit-szigeteken pedig a decentralizáció és autonómia, a *home rule* bevezetése.

Anglia adja az Egyesült Királyság összlakosságának mintegy 85 százalékát – az államszövetségi rendszer ilyen helyzetben kiegyensúlyozatlan lenne

Komoly vita folyt – és nem csupán a liberálisok, de a konzervatív politikai felfogást vallók berkein belül is – arról, miként kellene a brit társnemzeteket kezelni. Volt, aki azt is felvetette, hogy a birodalmat a „Nagy(obb)-Britannia Egyesült Államai"-vá kellene átformálni.

A föderalizmus politikai szitokszóként való használata, ahogy ezt a mai brit politikusok sokszor alkalmazzák, tehát messze nem igaz a 19. és 20. század fordulójára. Az első világháború által felkorbácsolt brit patriotizmus azonban felfüggesztette a decentralizációról és autonómiáról folytatott vitákat – kivéve természetesen Írország esetét. A Princetoni Egyetem történészprofesszora, Linda Colley a Nagy-Britannia összetartó erejét és esetleges széthullását történeti szempontból tárgyaló legutóbbi könyvében (*Acts of Union and Disunion,* Profile Books, 2014) nem meglepő módon arra a következtetésre jutott, hogy háborús időkben Nagy-Britannia mindig is jobban hajlott az egységre, ám a hatalom decentralizálásáról szóló disputák törvényszerűen újrakezdődtek a hosszabb békeidőkkel.

Az sem könnyíti meg éppen a problémát – fejti ki *Colin Kidd,* Skócia legrégebbi egyetemének tanára –, hogy Anglia adja az Egyesült Királyság összlakosságának mintegy 85 százalékát. Az államszövetségi rendszer ilyen helyzetben meglehetősen kiegyensúlyozatlan lenne. Logikus megoldásként kínálkozik, ha valamilyen módon maga Anglia is föderatív átalakuláson menne keresztül, azonban jelenleg úgy tűnik, erre nincs igény még azokban a régiókban sem, amelyek a legönállóbb és legjobban elkülöníthető identitással rendelkeznek.

REX / GETTY

A másik alternatíva, ha a Lordok Házának a 20. század eleje óta ötletszerűen alakuló reformjában végre sikerülne előrelépni. A parlament második

Belfasti menekültek Dublin utcáin Írország két részre szakadása után, 1922-ben

Az elszakadás ellenzői ünneplik győzelmüket a skót referendumot követően a glasgow-i George Square-en, 2014. szeptember 19-én

kamarája a régiók és az önálló, decentralizált országrészek szenátusává léphetne elő.

Az ír elszakadás tapasztalatai

Írországban árgus szemekkel figyelték a skót referendumot megelőző szócsatákat – nyilatkozta a *BBC History*nak *Conor Mulvagh,* a Dublini Egyetem tanára. – Amikor azt mérlegelték, mi történne, ha Skócia mégis elszakadna, az írek a független Írország 1921-es megszületésével vontak párhuzamot. Most, a skót elszakadásra vonatkozó „nemek” szoros győzelmével az autonómiához, önkormányzathoz, *home rule*-hoz hasonló kifejezések, amelyek csak úgy röpködtek Skócia és az Egyesült Királyság jövőbeni viszonya kapcsán, ismét felelevenítették az angolok és írek hasonló témájú vitáit.

De vajon a Skóciának most megígért teljes költségvetési autonómiát *(devo max)* joggal hasonlíthatjuk a 19. század végének, 20. század elejének autonómiatörekvéseihez? Bizonyos értelemben igen. A Brit-szigeteken és másutt meghonosítandó, a helyi törvényhozásokhoz delegált önrendelkezésre épülő decentralizáció gondolata rendkívül korszerű volt a maga idején.

Más szemszögből azonban a száz évvel ezelőtti Írország és a mai Skócia összehasonlítása már nem állja meg a helyét. Írország már 1999-ben jelentős önrendelkezéshez jutott, így most is számos olyan jogosítvánnyal rendelkezik, amelyért az írek 1912–1914-ben még javában harcoltak. Erősebb lenne a párhuzam, ha az 1921-es ír helyzettel vetnénk össze Skócia mai állapotát, azzal az évvel, amikor az Ír Szabadállam és Észak-Írország különválását kimondó Angol–Ír Egyezményt tető alá hozták.

A 20. század fordulójának brit politikusai többek között azzal a problémával szembesültek, hogy a parlament alsóházában helyet foglaló ír képviselők beleszólhassanak-e a skót, angol és walesi ügyekbe, ha amúgy rendelkeznek saját parlamenttel? Bizonyos tekintetben úgy tűnik, mintha a történelem önmagát ismételné: ugyan milyen joguk lenne a brit parlament skót képviselőinek ahhoz, hogy tisztán angol belügyekben is voksoljanak?

Felvetődött a kérdés: az alsóházban helyet foglaló ír képviselők beleszólhassanak-e a skót, angol és walesi ügyekbe, ha van saját parlamentjük?

A 20. század elején a vita módszere megváltozott a nacionalista és unionista csoportok erőszakos fellépésével. Mindkét irányzat ideiglenes kormányokat, félkatonai egységeket állított fel – nyilvánvalóan teljesen más utat választva, mint napjainkban a skótok.

Az első világháborút követően Írországnak csupán egy részét érintette a kormányzati decentralizáció, mégpedig Észak-Írországot. Ez a történelem furcsa iróniája: éppen azok jutottak nagyobb önrendelkezéshez, akik 1914-ig a legharciasabban ellenezték azt. Bár az 1920-ban elfogadott, Írország kormányzatáról szóló törvény két képviselőház felállításáról rendelkezett, egyről északon, egyről pedig délen, az Ír-sziget déli részén ekkor már komolyabb terveket dédelgettek.

Ám az új Ír Szabadállam első éveiben is érdekes párhuzamokra lelünk a mai skót függetlenségi vitához viszonyítva. Vegyük például a fizetőeszköz, az angol font megtartásának vagy elvetésének kérdését. 1911-ben a brit kormány vizsgálatot indított az ír költségvetéssel kapcsolatban, mivel a nyugdíjkifizetések és más jóléti juttatások felfutása miatt komoly deficit halmozódott fel. Ez később óvatosabb pénzügypolitikához vezetett. 1922-ben több mint öt évébe telt az íreknek, hogy megalapozzák saját fizetőeszközüket, amelyet azonban továbbra is az angol fonthoz kötötték, és csupán az 1970-es években hagyták ott a sterling-pénzövezetet.

Miként a Skóciába telepített brit nukleáris tengeralattjáró-bázis által felszínre hozott érzékeny kérdések esetében, a honvédelem az Angol–Ír Egyezmény megkötése előtt is központi problémának számított. Az egyezmény kidolgozásában részt vevők – köztük David Lloyd George miniszterelnök és Winston Churchill gyarmatügyi miniszter – az első világháborút lezáró Párizs környéki békék még friss tapasztalatával felvértezve stratégiai megfontolásokat is számításba vettek. Ragaszkodtak ahhoz, hogy Nagy-Britannia továbbra is használhassa az Írországban lévő négy hadikikötőt. S amennyiben a skótok végül a függetlenségre szavaznak – szögezi le *Conor Mulvagh* –, a faslane-i nukleáris bázis jövője is a Londonnal folytatott tárgyalások egyik kulcskérdésévé vált volna. **H**

Chris Bowlby történész, a *BBC* rádió munkatársa

Fordította Győrffy Iván

Visszanéző

Kocsik kicsiknek és nagyoknak

1954

Az utóbbi években sok szó esett az Ikarus gyár, vagy legalább a márkanév újjáélesztéséről. A tervekben viszont mindig csak a buszgyártás újraindításáról esett szó, pedig az 1933-ban alapított, majd 1947-ben államosított cég emellett számos egyéb terméket is előállított, például katonai járművekre szánt felépítményeket, de – mint képünkről is kiderül – babakocsikat is.

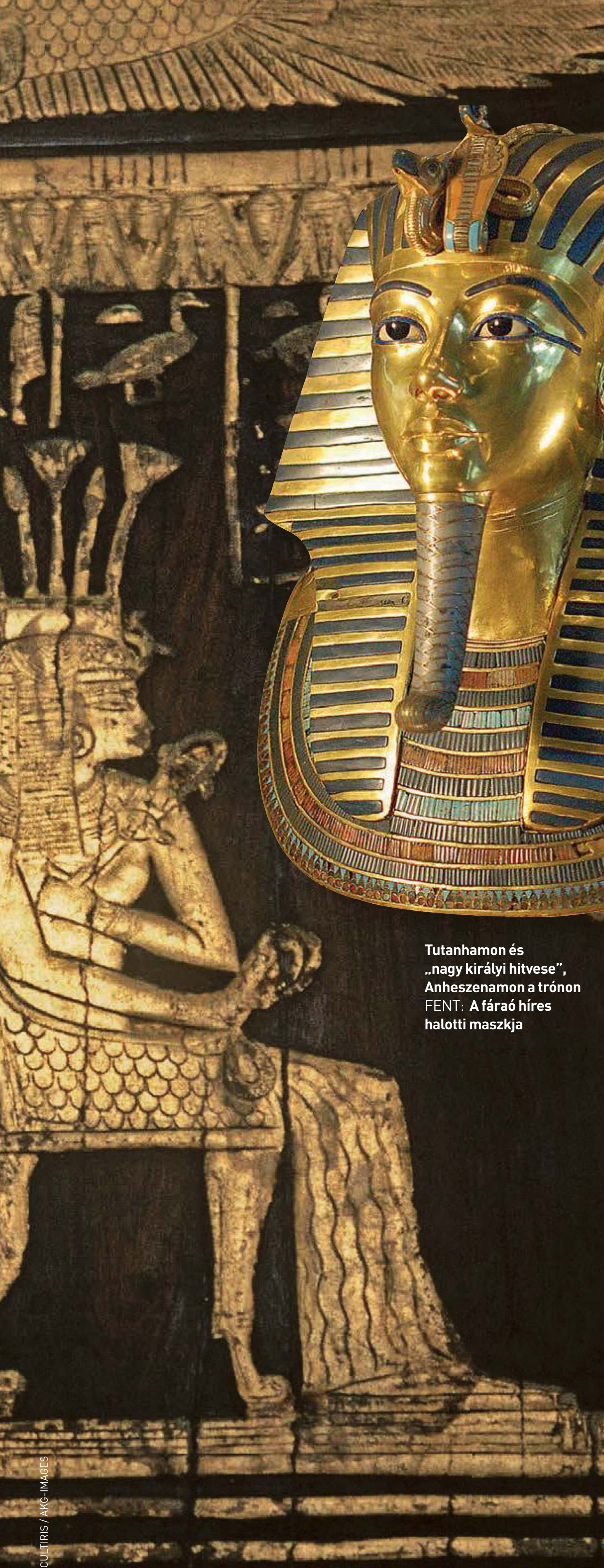
A háttérben álló, az Ikarus világhírnevét megalapozó, a jellegzetesen szép formát például az önhordó karosszéria újdonságával ötvöző „faros" Ikarus 55-ösöktől eltérően a babakocsik csak külcsínben voltak kiemelkedőek. Mivel alapvetően furnérlemezből készültek, alumíniumdíszekkel és tömörgumi kerekekkel, olyan nehezek voltak, hogy kismamának kellett lennie a talpán, aki megpróbálkozott mondjuk Ikarus-buszra szállni egy ilyen alkalmatossággal.

A praktikum persze nem izgatta túlzottan a tervgazdaság irányítóit, így a gyárban havi 2 ezer darab előállítását tűzték ki célul 1954-ben, Vadas Ernő felvétele pedig abból az alkalomból készült, hogy októberben a tervet 45 darabbal túl is teljesítették.

MTVA

Hogyan halt meg Tutanhamon?

Amióta Howard Carter valamivel több mint kilenc évtizeddel ezelőtt megtalálta Tutanhamon sírját, az egyiptológusok azon igyekeznek, hogy megállapítsák, hogyan halt meg a leghíresebb fáraó. **Chris Naunton** tárja fel a kutatás eddigi eredményeit

Tutanhamon és „nagy királyi hitvese", Anheszenamon a trónon
FENT: A fáraó híres halotti maszkja

CULTIRIS / AKG-IMAGES

HOWARD CARTER és csapata 1922-ben talán minden idők legnagyobb régészeti felfedezését mondhatta magáénak. Egy érintetlen sírban az egyiptomi 18. dinasztia fáraóját, Tutanhamont találták meg. A „gyermek fáraó" azóta az ókori világ egyik leghíresebb alakjává vált, és arca – pontosabban arany halotti maszkja – az egyik legjellegzetesebb kép lett, ami valaha, valahonnan előkerült.

Az Újbirodalom néven ismert korszakban (i. e. 1550–1069) mindvégig a Királyok völgye volt a fáraók temetkezési helye, ennek segítségével sikerült meghatározni Egyiptom történelmének ezen időszakát.

Ha háromezerévet előreugrunk az időben, tanúi lehetünk, amint a 19. században és a 20. század elején a völgy egy sor látványos felfedezés színhelyévé válik. A Napóleon expedíciója által az 1800-as évek elején készített térkép 16 sír helyét jelöli. Az első világháborúig ez a szám 61-re nőtt.

Az ekkorifelfedezések közül sok Theodore Davis, a völgyben folyó munkákat támogató neves amerikai ügyvéd nevéhez fűződik, ő azonban 1914-ben, néhány kiábrándító ásatási idény után kijelentette, hogy a régészeti lelőhely „kimerült". Carter viszont biztos volt benne, hogy még maradtak ott felfedezetlen sírok, köztük Tutanhamoné. Ezért Carnarvon grófjának támogatásával 1917-ben ásatásokba kezdett. Néhány eredménytelen szezon után, amikor már Carnarvon türelme is a vége felé járt, Carter rábukkant a völgyben végzett ásatások legjelentősebb leletére (a felfedezésről lásd részletesebben következő cikkünket).

Jóllehet Tutanhamon egyetlen korabeli fáraólistán sem szerepel, a tudósok már Carter mesterfogása előtt is tudtak róla, és arról, hogy uralkodásának már legalább a 9. évében járt, amikor meghalt. Úgy vélték, mégpedig helyesen, hogy az Amarna-korszakban uralkodott (ekkor a fáraók székhelye Amarna városában volt). Arról is híres volt, hogy szerepet vállalt Ámon isten kultuszának visszaállításában. Elődje és feltehetően apja, Ehnaton ugyanis felszámolta a hagyományos egyiptomi politeizmust, és bevezette az Aton napisten köré épülő vallási kultuszt. Már az a tény is sokat mond, hogy fáraó egy idő után nevét Tutanhatonról („Aton élő képmása") Tutanhamonra cserélte fel.

A Tutanhamon feliratait viselő, szétszórtan megtalált díszes építőkövek arra vallottak, hogy a fáraó szeretett építkezni, de személyiségének egyéb vonásai titokzatos homályban maradtak. Bár a sírjában talált leletek elképesztőek voltak, mégsem vezettek semmilyen nagy előrelépéshez a fáraóról vagy koráról szerzett ismereteink terén. Ezért panaszkodott Carter, mondván: „hogy ki volt ő és mit tett, azt sajnos még mindig keresnünk kell".

A fáraó életéről és haláláról mumifikálódott holtteste árulhatott el a legtöbbet. Tutanhamon maradványain négy alkalommal végeztek közvetlen vizsgálatot. Először 1925. november 11-én Carter, illetve a Kairói ➢

A fáraó mellszobrát – múmiájának 1922-es felfedezése után – elhozzák a Királyok völgyében található sírból

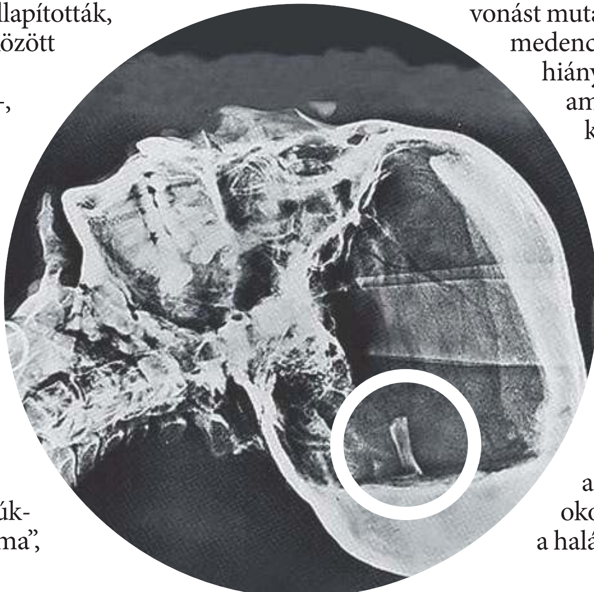
LENT: **Az első röntgenfelvétel – amelyen egy a koponyáról levált csontdarab látható (bekarikázva) – olyan spekulációkat indított el, melyek szerint halálát idegen kéz okozhatta**

Egyetem orvosi karának anatómusa, Douglas Derry által vezetett törvényszéki orvosszakértői csapat vizsgálta meg.

1968-ban a Liverpooli Egyetem csapata Ronald Harrison vezetésével egy sor röntgenfelvételt készített a múmiáról, amelynek alapján az egyiptológusok részletesebben meg tudták vizsgálni, mint korábban. 1978-ban James Harris egy új röntgeneljárás segítségével alaposabban megvizsgálta a koponyát és a fogakat. Végül, 2005-ben egy Záhi Havássz egyiptomi régész által vezetett csapat CT-felvételt készített a múmiáról, így a holttest eddigi legrészletesebb képeit állították elő.

Ezek a vizsgálatok együttesen megállapították, hogy Tutanhamon 17 és 19 éves kora között halt meg – ami nagyjából megegyezik Carter és Derry végkövetkeztetésével –, magassága pedig 160 és 170 cm között lehetett. Ezen túlmenően azonban nagyon kevés biztosat tudunk.

Rengeteg spekuláció folyik azokról az egészségügyi problémákról, amelyekkel Tutanhamon életében küzdhetett, illetve arról, hogy ezek milyen mértékben járulhattak hozzá a halálához. Az évek során felvetődött lehetőségek közé tartozik az általános testi gyengeség, amit a fáraói családban a vérrokonok közötti házasságok okozhattak (ami szinte biztosan előfordult); a *pectus carinatum* vagy tyúkmell; és az ún. „Tutanhamon-szindróma", amelynek olyan tünetei vannak, mint a mellszövet megnagyobbodása *(gynaecomastia),* a lógó hasfal és a lúdtalp.

A másodlagos bizonyítékok – pl. a sírban talált sétabotok, illetve Tutanhamon korabeli művészi ábrázolásai – további spekulációkat indítottak el. A vitát az Ehnatonról készült ábrázolások is befolyásolták, akit gyakran groteszk, szinte torz figuraként jelenítettek meg, de senki sem tudja, hogy tényleg valamilyen betegségben szenvedett-e, és élethűen próbálták őt ábrázolni, vagy csupán egyfajta hallgatólagos megegyezés volt a művészek között.

A Tutanhamon halálára vonatkozó legfőbb – legalábbis a legtöbb figyelmet kapott – elmélet az, hogy a fáraót megölték.

Az 1968-as vizsgálatnál Harrison egy kis csontdarabot vett észre, amely láthatóan a koponyáról vált le és került annak belsejébe. Ez vezette őt arra a feltevésre, hogy Tutanhamon fejét ütés érhette, mások pedig annak bizonyítékául fogták fel, hogy a „gyermek fáraót" meggyilkolták.

Harrison röntgenfelvételeinek további tanulmányozása, illetve a 2005-ös CT-adatok alapján ma a legtöbb szakértő egyetért abban, hogy a csontdarab a boncoláskor vált le, és semmi köze a fáraó halálának okához. A gyilkosságról szóló elmélet ennek ellenére szilárdan gyökeret vert.

Havássz 2005-ös kutatásai egy új elmélet térhódításához vezettek. A CT-felvételekből kiderült, hogy a fáraónak eltört a bal combcsontja. Valószínűleg még fontosabb volt az a felfedezés, hogy a balzsamozó folyadék egy része behatolt a csontvégek közé. Ez arra utalt, hogy a halál idején a csont még nem forrt össze, sőt annak sem volt jele, hogy a gyógyulási folyamat beindult volna.

Ennek alapján valószínűsíthetjük, hogy a lábtörés a fáraó életének utolsó napjaiban történt. Mivel ez önmagában nem lehetett a halál oka, Havássz régészcsapata felvetette, hogy a seb talán elfertőződött, és végül ez végzett Tutanhamonnal. Ám ez sem győzött meg mindenkit. A témáról írt egyik legutóbbi könyvében Havássz megjegyzi, hogy elméletét a csapat nem minden tagja osztotta.

Ezen a ponton érdemes kiemelnünk Tutanhamon múmiájának szokatlanságát. Egy sor rendkívül különös vonást mutat, főként a törzse: néhány bordája és medencéjének bal oldalából egy rész teljesen hiányzik. A balzsamozáskor ejtett bemetszés, amelyen keresztül bizonyos belső szerveket – előírás szerint – eltávolítottak, rossz helyen van és a szokásosnál lényegesen hosszabb; a mellüreg belső, lágy szöveteinek nagy részét eltávolították, és helyükre vászontekercseket raktak; a karokat pedig szokatlanul mélyen rakták keresztbe. Végezetül: a szív – amit nem volt szokás eltávolítani, mivel elengedhetetlennek tartották a túlvilági élethez – szintén hiányzott.

Nyilvánvaló volt, hogy ha ezeket az anomáliákat valamilyen sérülés okozta, akkor ezek vezethetnek nyomra a halál okát illetően.

A fáraó kártusa abból az időből, amikor a neve még Tutanhaton, „Aton élő képmása" volt. Később visszaállította Ámon isten kultuszát, és nevét Tutanhamonra cserélte
FENT: **Howard Carter régész Tutanhamon koporsóját vizsgálja. Carter még arra panaszkodott, hogy milyen keveset tudunk a „gyermekfáraó" életéről és haláláról, de a modern vizsgálati technikák lassan világosságot gyújtanak a homályban**
LENT: **Afrikai férfi ábrázolása a sírból**

Az egyik válaszra váró kérdés azonban az, hogy mennyiben okozhatta e sérüléseket Carter és csapata, amikor a múmiát kiemelték többszörös koporsójából. A folyamat Carter-féle leírása, amely más kapcsolódó dokumentumok mellett – hála az oxfordi Griffith Intézetben dolgozó kollégák hatalmas erőfeszítéseinek – megtalálható az interneten *(griffith.ox.ac.uk/discoveringTut),* nem győzi felsorolni azokat a nehézségeket, amelyeket Tutanhamon három koporsójának szétválasztásakor végig kellett szenvedniük: először a szarkofágból emelték ki a két másikat, majd azokat is elkülönítették. (A két kisebb koporsó olyan stabilan helyezkedett el a legnagyobbikban, mint az orosz Matrjoska-babák.)

Maga a múmia nagyon szorosan feküdt a legbelső koporsóban, és a balzsamozó olajtól, amellyel a holttestet leöntötték, erősen beleragadt. A csapat különféle módszerekkel próbálta meglazítani, még a napra is kitették abban a hiú reményben, hogy a hőtől majd megolvad az olaj. Mindhiába: Derrynek végül a koporsóban fekvő, halotti maszkot viselő múmián kellett elvégeznie a boncolást.

Tutanhamon holttestét ékszerekkel és más értékes kellékekkel díszítették fel, amelyek közül sokat nehezen tudtak eltávolítani. Amikor a testet – miután végül kicsomagolták és homokágyra fektették – visszahelyezték a sírba, rajta volt kis kerek sapkája és gyöngy nyaklánca. Ám mire Harrison 1968-ban megvizsgálta a múmiát, mindkét tárgy eltűnt. Harrison röntgenfelvételei világosan mutatták a mellkas sérülését és a hiányzó bordákat, Derry azonban ilyesmit nem vett észre. Ez egyeseket arra a feltevésre késztetett, hogy a múmiát időközben illegálisan megbolygatták, hogy a sapkát és a nyakláncot ellophassák, és a rablók, hogy a zsákmányt kiszabadítsák, az emberi maradványok egy részét, köztük a hiányzó bordákat is eltávolították.

Ugyanakkor az is tökéletesen elképzelhető, hogy Derry azért nem tudott a hiányzó bordákról, mert ő még nem végezhetett röntgenvizsgálatot. Mi több, a bordákat bizonyíthatóan még az ókorban távolították el: míg néhány közülük eltört, másokat szabályosan átvágtak, az alattuk lévő vászonpólya viszont érintetlen volt. W. Benson Harer egyiptológus szerint a vágásokat – irányukból ítélve – csak a test bepólyálása előtt ejthették, méghozzá friss csontokon, mivel régebbi csontokat nem lehet ilyen élesen átvágni.

Harer azt is felveti, hogy a fáraó törzse valamilyen súlyos balesetben megsérülhetett, ami a balzsamozókat a bordák, a szív és talán más lágy szövetek eltávolítására késztette, hogy a mumifikálás előkészítése során kívülről normál megjelenést adjanak a testnek. Ez meggyőzően hangzik. De milyen baleset tehette ezt szükségessé?

Amikor 2013-ban a *Channel 4* számára dokumentumfilmet forgattunk, amely Tutanhamon halálával és temetésével foglalkozott, megtudtuk, hogy a múmia sérülései láthatóan a törzs bal oldalán összpontosulnak: a kulcscsonttól lefelé, egészen a medencéig. Úgy tűnt, hogy a fáraó egy hosszú, tompa tárgytól szenvedett nagy erejű ütést.

Az általunk ismert korabeli fegyverek egyike sem okozhatott ilyen sérülést. Mindemellett úgy éreztük, hogy egy másik elméletet is érdemes megvizsgálni: azt a lehetőséget, hogy Tutanhamon egy harciszekérbalesetben halt meg, és hogy a végzetes ütést konkrétan a kocsi egyik kereke okozta.

Az Advanced Simtech nevű cég többek között karambolok számítógépes szimulációit készíti el az angol bíróságok számára. Egyik csapatuk egy az Újbirodalom idejéből származó harci szekér másolatával modellezte e járművek manőverezhetőségét és maximális sebességét. (Tutanhamon sírjában több szekeret is találtak; az Újbirodalom korában ezek a fáraói méltóság ikonográfiájának alapelemei voltak.)

A fenti információkat, valamint a fáraó magasságának és valószínű testsúlyának adatait felhasználva egy sor baleseti forgatókönyvet teszteltek, ➤

A gyermekfáraó élete

ISMERJÜK A TUTANHAMON-SÍR számtalan kincsét, láthatjuk őket Kairóban és a világszerte rendezett vendégkiállításokon, de mennyire ismerjük a gyermekfáraó mindennapjait? *Charlotte Booth* régész, egyiptológus, a Londoni Egyetem tanára a kalauzunk.

Sokan elkerekedett szemmel csodáljuk Tutanhamon aranymaszkját, eltűnődünk mesteri megformálásán, anyagán vagy szépségén. De kevesen gondolnak magára az emberre, aki évezredekkel ezelőtt viselte, és még kevesebben tudják vagy törődnek vele, hogy a régészek levágták a fejét azért, hogy levehessék a maszkot, és bemutathassák a világnak.

Tutanhamon i. e. 1341 táján született, feltehetően Amarnában, apja, Ehnaton fővárosában (bár Tutanhamon családfája heves viták tárgya). A vallásreformer Ehnaton bezáratta az összes templomot Egyiptomban, bevételeiket befolyatta Aton, a napisten kultuszába, amelyet Amarnában gyakoroltak. Sokan helytelenül azt hiszik, hogy Ehnaton egyistenhitet vezetett be ezzel a vallási fordulattal. Jóllehet Atonon kívül Ehnaton minden más isten imádatát betiltotta, közvetlenül csak ő maga és az uralkodócsalád fohászkodhatott Atonhoz. Az istenhez mindenki más csakis őrajta keresztül juthatott el – már-már mintha egyenlő volna az Atonnal. Következésképpen két isten tiszteletét várta el: Atonét és Ehnatonét.

Ehnaton minden erejét új városára és vallására összpontosította, és csak ritkán mozdult ki Amarnából. Egy főpap esetében ez talán rendben is lett volna, de egy fáraóéban már nem: Egyiptom hatalmi szerepe lassacskán elenyészett, merthogy a fáraó nem törődött a neki behódolt uralkodókkal, ami lehetőséget adott a megerősödő hettita hadseregnek a térség fölötti ellenőrzés megkaparintására.

Ebbe az ingatag politikai helyzetbe és vallási buzgóságba született bele Tutanhamon, nőtt fel Amarnában, és vészelte át az országon végigsöprő zavargásokat. A politika világába csak azután csöppent bele, hogy egy járvány sok családtagjával végzett, és nyolcéves kisfiúként ő lett a fáraó.

Tutanhamon nagyjából kilenc-tíz évig uralkodott Egyiptomon, és körülbelül 18 éves korában érte a halál. Sokan úgy hiszik, hogy eltették láb alól, mert elérte abba a korba, amikor már bajossá vált volna a bábként való rángatása. Azonban erre vonatkozó bizonyítékot nem találtak a testén, amint a 2005-ös CT-vizsgálat is megerősítette. Nagyon kevés tanulmány foglalkozott viszont Tutanhamon életének 18 évével, annak ellenére, hogy a sírjából olyan személyes használati tárgyak sokasága került elő, amelyek utalnak arra, hogy ki lehetett ez a fiú.

Az ifjú Tutanhamon nem egy otthonülő gyerek volt – a térdéről lejött a glazúr, és minden saruja csupa sár volt. A királyi kamasz szemlátomást nem idegenkedett a kalandoktól, és sétapálcái közt volt egy nádból készült és arannyal berakott is, az alábbi felirattal: „nád, melyet őfelsége saját kezével metszett”, vagyis kölyökkorában leült, és ezt a botot egy éles eszközzel megfaragta. Nyilvánvalóan nagyon büszke volt erre a teljesítményére, és valaki fogantyúba illesztette a hódolata vagy a fiatal fiú tehetsége iránti őszinte csodálata jeleként.

Tutanhamon kalandozó természetére további bizonyítékkal szolgálhat a hasonlóképp a sírjában talált tűzcsiholó. Ez két részből állt: egy aljból, amelybe kis lyukakat vájtak, és egy botból, amelyet a lyukakba helyezve forgattak, amíg egy szikra tüzet nem fogott.

Tutanhamon valódi arcát először csak a kétezres évek közepén láthatta meg a nagyközönség
LENT: **A gyermekfáraó lótuszvirágból kiemelkedő szoborportréja**

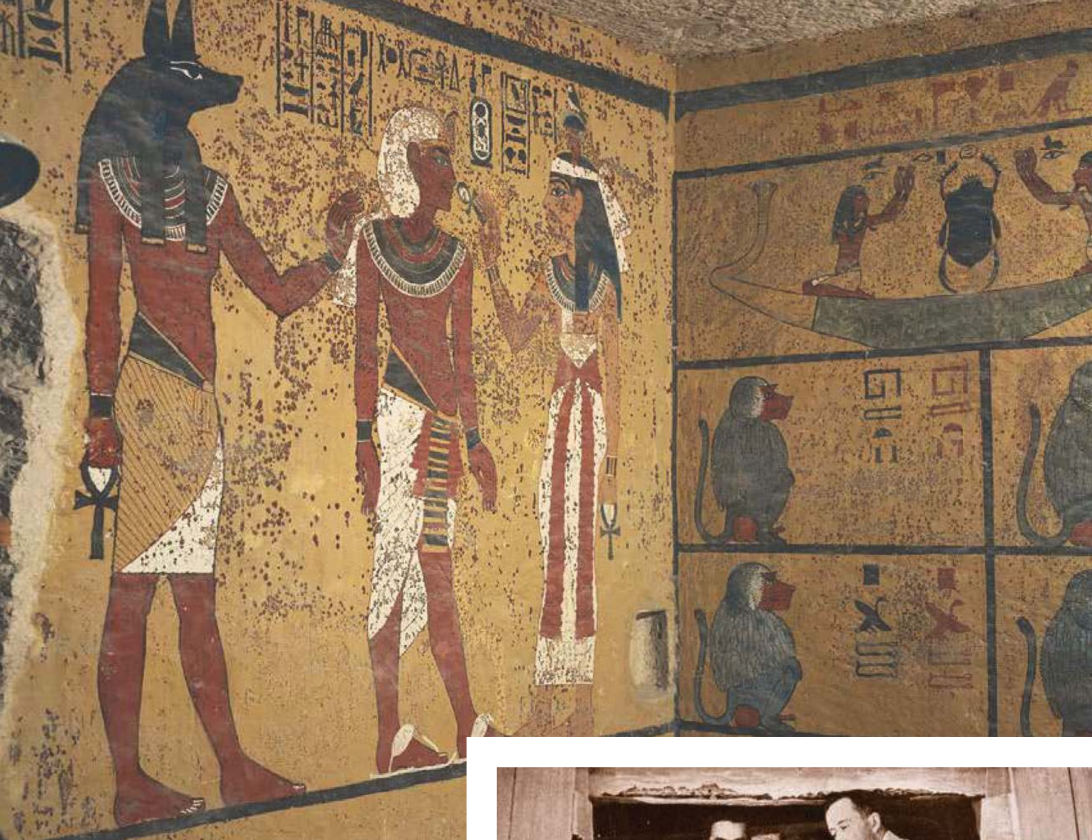
Ezek a „cserkészismeretek” nagyon hasznosnak bizonyultak az ifjú trónörökös és a későbbi fáraó számára, amikor rákapott a vadászatok és a szekérversenyzés ízére. Bár a sírjában lévő szokványosabb uralkodói tárgyak gyakran ábrázolják őt e tevékenységek űzése közben, mégis elég bizonyíték mutat arra, hogy ez igazi hobbi volt, és nem pusztán propagandaeszköz.

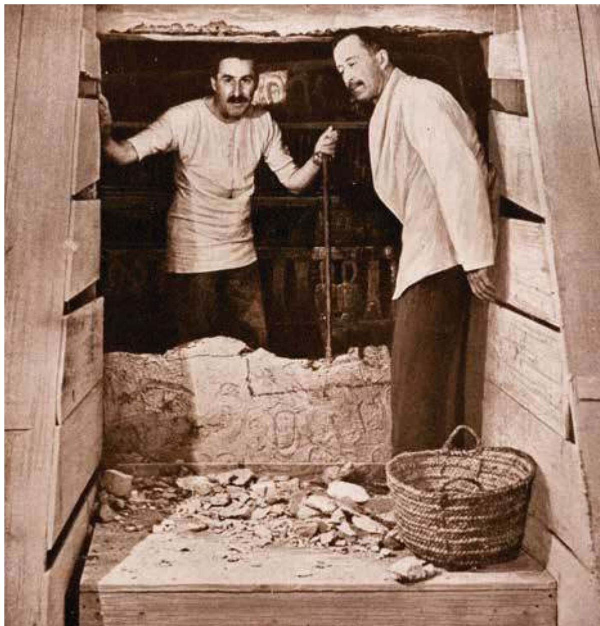
A hagyományos fáraói oktatásba beletartozott a hadviselés és a szekerezés ismeretanyaga, és Tutanhamont már ötéves korától kezdve tanították mindkettőre. Ezt támasztják alá a sírjában szintén fellelt kisméretű fegyverek, köztük bumerángok, parittyák, görbe kardok, íjak és nyilak. Vele temettek továbbá szekerezéshez és lovagláshoz használatos kisméretű kesztyűket.

Nagyon valószínű, hogy Tutanhamon részt vett a napi szekérfelvonulásokon Amarnában, amelyek lehetőséget adtak a város lakosságának, hogy lássák Ehnaton fáraót és az uralkodói családot.

Tutanhamon sírja emellett négy jócskán elnyűtt vadászszekérrel is büszkélkedhetett, amelyekkel az uralkodó kikocsizhatott a sivatagba, hogy oroszlánra, gazellára és vadbivalyra vadásszon – ahogy nőtt és erősödött, úgy lett a zsákmányállat is egyre nagyobb és vadabb. Egy nem a sírjából, hanem a karnaki kilencedik pülónból (egyiptomi templom-kaputorony) származó, újrahasznosított kőtömb faragványa oroszlán- és bivalyvadászaton ábrázolja Tutanhamont, amint e téren való nagy jártasságáról és merészségéről tesz tanúbizonyságot. Meglehet, hogy maga a fáraó ejtette el azt a struccot, amelynek a tollai díszítik Tutanhamon híres aranylegyezőjét, és talán számos lakomát gazdagított a palotában a fáraó által leterített vadnyúl, gazella és bivaly húsa. Vagy talán nem szorult belé különösebb szekérhajtó- vagy vadásztehetség, csak egyszerűen szerette az üldözés izgalmát.

Sose fogunk teljesen közel kerülni ennek a rejtélyes gyermekfáraónak az életéhez, de legalább beleélhetjük magunkat abba az izgalomba és várakozásba, amellyel felkapaszkodott szekerére, tekintetét az előtte elnyúló széles sivatagra függesztve, azzal a jóleső tudattal, hogy a következő néhány órában elfeledheti a palotában folyó áskálódásokat, a politikai bizonytalanságot és a vallási forradalmakat. *(Tábori Zoltán fordítása)*

Howard Carter (balra) és szponzora, Lord Carnarvon éppen belépni készül a sírkamrába
FENT: **A Tutanhamon sírkamrájának déli falát díszítő festményen Anubisz (balra) és Hathor fogják közre az elhunytat. A kezükben tartott egyiptomi füles kereszt jelzi, hogy a fáraóra a túlvilágon örök élet vár**

hogy megállapítsák, okozhatta-e valamelyik Tutanhamon sérüléseit. Ismerve a szekérhajtásnál működő erőket, nem volt nehéz olyan helyzetet szimulálni, amely súlyos sérüléshez vezethetett. A legsúlyosabb sérülés azonban szinte minden forgatókönyv szerint a fejet és a nyakat érte volna, márpedig, mint láttuk, a múmián nincs nyoma ilyen traumának. Egy forgatókönyvről mégis kiderült, hogy pontosan olyan sérülésekhez vezethet, amilyeneket a múmián megfigyeltünk.

Ha a fáraót térdelő vagy guggoló helyzetben elütötte a harci szekér kereke, akkor a törzsét bizonyosan súlyos sérülések érték, ám lényeges, hogy a fejét – amely az ütközéskor erősen előrelendült – az utolsó pillanatban, mielőtt beverte volna a kerékbe, félrekaphatta. Az ostorszíj nyilván megütötte, de ez ekkor már aligha számított.

A Cranfieldi Egyetem csapatától kértünk segítséget annak tisztázásához, hogy belehalhatott-e a fáraó egy ilyen balesetben elszenvedett sérülésbe. Ehhez ismernünk kellett az emberi mellkasnak nagy sebességgel nekicsapódó szekérkerék fizikai hatását.

A csapat modellezte a folyamatban szereplő erőket, és egy helybeli hentestől beszerzett disznó mellkasán elvégezte a tesztet. Nem volt meglepő, amikor kiderült, hogy az ütés betöri a bordákat, és a kerék legalább 2,5–5 cm mélyen behatol az alattuk lévő lágy szövetbe, ami súlyos belső sérüléshez vezet. Manapság egy ilyen balesetnél – ha a mentők elég gyorsan megérkeznek – van esély rá, hogy a sérült életben maradjon, de az egyiptomi Újbirodalomban erre természetesen nem volt lehetőség.

Csak találgatni tudunk, hogyan kerülhetett a fáraó ebbe a helyzetbe. Lehet, hogy kiesett harci szekeréből, és miközben feltápászkodott, egy hátulról, vágtatva érkező másik szekér belerohant. Vagy netán – ezt csak találgathatjuk – csatában ölték meg?

A történészek sokáig azt hitték, hogy Tutanhamon aktívan sohasem vett részt háborúban, mert erre nem volt egyértelmű bizonyíték. Ez azonban most megdőlt. A Chicagói Egyetem epigráfiai kutatásait vezető Raymond Johnson sok évet töltött azoknak a díszes kőtömböknek a tanulmányozásával, amelyek – lerombolt templomok maradványaiként – a karnaki és luxori templomkomplexum területén elszórtan maradtak fenn. Közülük sok feltehetően a Tutanhamon által építtetett műemlékekből származik. A hosszú évekig tartó aprólékos munka után, amellyel az óriási kirakós játék darabjait egymáshoz illesztette, Johnson arra a következtetésre jutott, hogy az ifjú fáraó nagyon is részt vehetett csatákban.

Több olyan ábrázolás került elő, amelyek láthatóan egy núbiai hadjárat jeleneteit mutatják. Egy másik képen Tutanhamon harci szekerén egy szíriai stílusú fellegvár felé vezeti az egyiptomi erőket. Ez megerősíti azt a lehetőséget, hogy Tutanhamon a csatatéren, egy szekérbalesetben sérült meg.

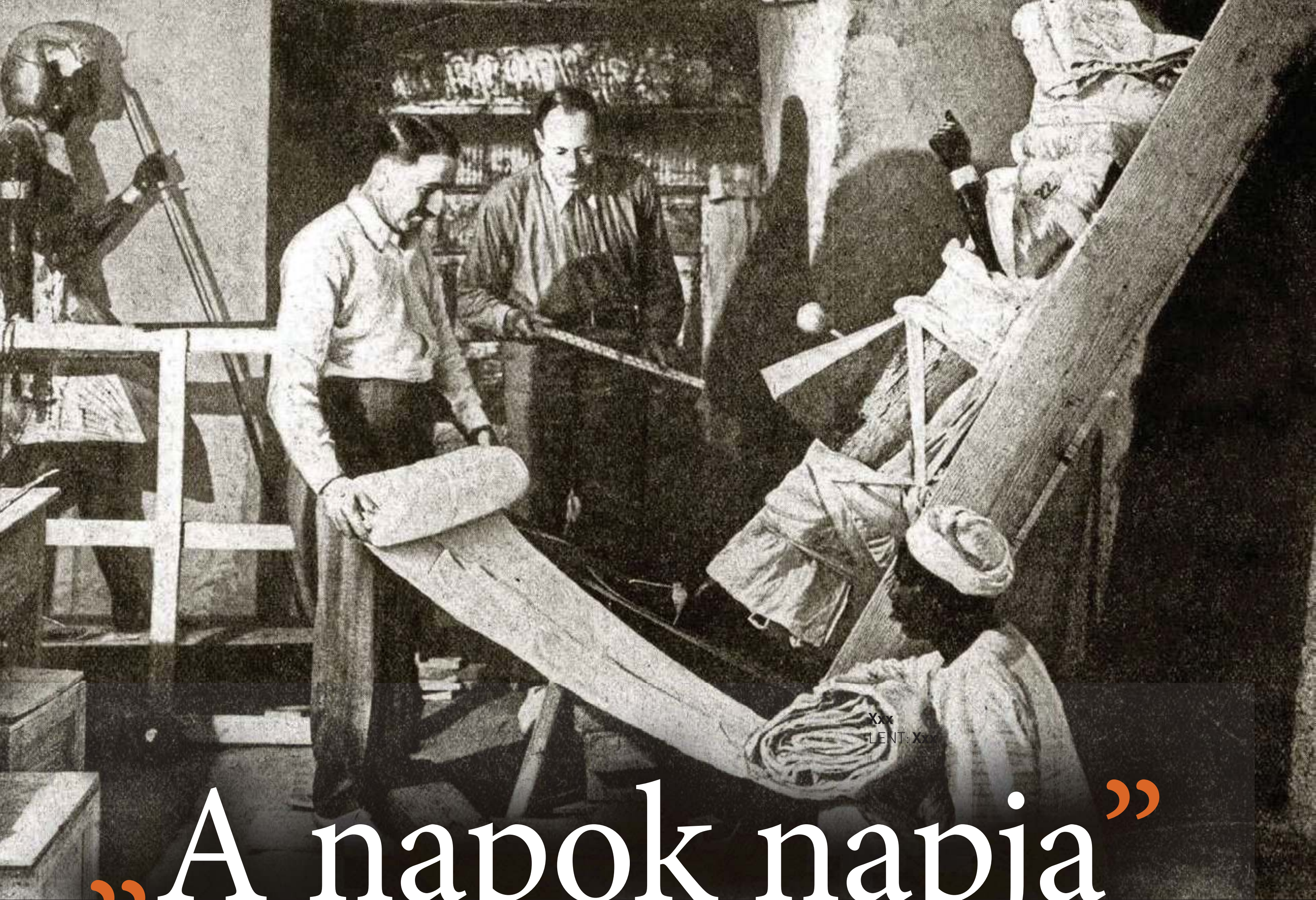
Ebben nem lehetünk biztosak, de ez a hipotézis is ugyanolyan hihető, mint bármelyik eddigi, és magyarázatot ad a múmia legrejtélyesebb anomáliáira.

Valójában a legtöbb egyiptomi fáraó halálának körülményeiről fogalmunk sincs, de talán azt is érdemes megjegyeznünk, hogy ez keveseket foglalkoztatott annyira, hogy feltegyék a kérdést. Tutanhamon ellenben továbbra is izgatja a fantáziánkat. Ami életét és életművét illeti, ez a fáraó szinte ugyanolyan titokzatos maradt, mint amilyen sírjának felfedezése előtt volt. Amit azonban sírja rejtett – beleértve saját emberi maradványait is –, az több mint 3 ezer évvel a halála után a történelem egyik leghíresebb alakjává tette.

Mint minden ókori egyiptomi, Tutanhamon is nyilván arra vágyott, ami az egész egyiptomi halhatatlanság-felfogást fél mondatban így összegzi: „hogy neve továbbéljen". Bármilyen teljesítményei voltak életében, bármilyen körülmények között élt és halt meg, ebben valószínűleg civilizációja bármely más tagjánál „sikeresebb" lett. ■

Chris Naunton régész, egyiptológus, az egyiptomi ásatásokat finanszírozó, 1882-ben alapított Egyiptomi Felfedező Társaság igazgatója

Fordította Boross Anna

Xxx
LENT: Xxx

„A napok napja”
Tutanhamon sírjának felfedezése

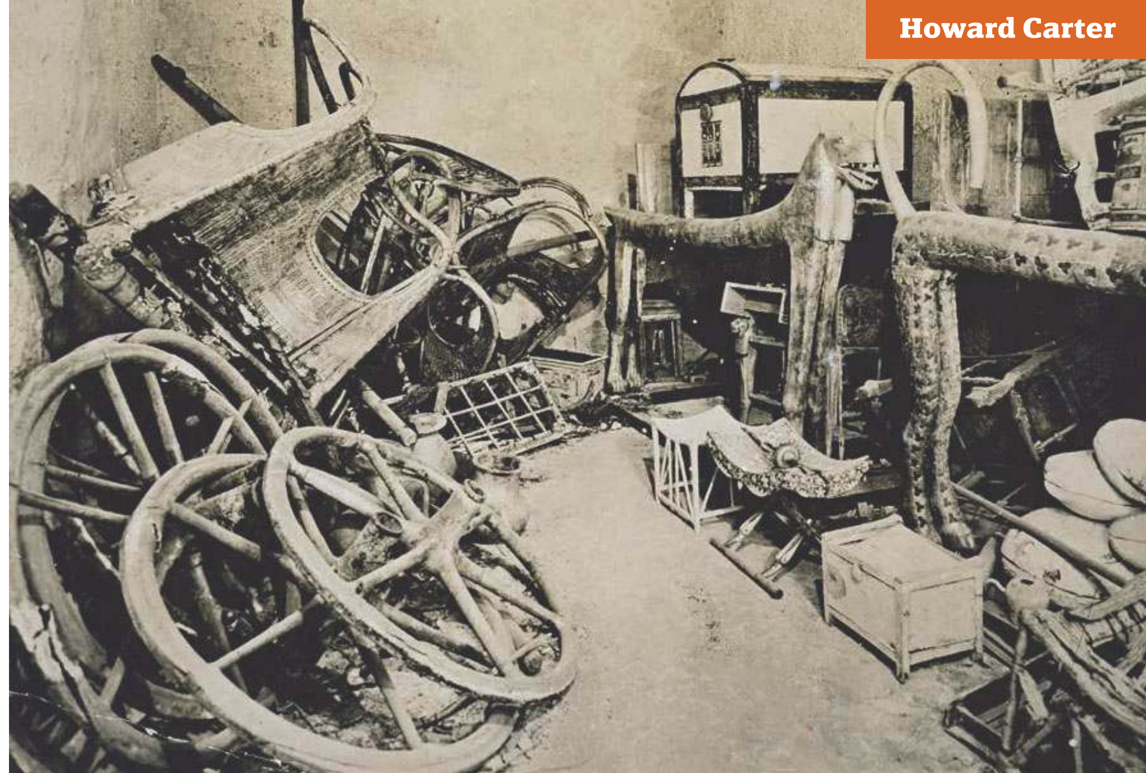
A híres temetkezési hely és szarkofág megtalálása, feltárása, valamint „a fáraó átkának” legendája régóta izgatja a tudósok és a nagyközönség képzeletét. Az alábbiakban bemutatjuk, hogyan is történt valójában a nevezetes régészeti áttörés

A FIATALON ELHUNYT fáraó sírjának feltárását joggal lehet máig is a régészet utolsó igazán szenzációs, kalandregényekbe vagy -filmekbe illő eredményének tekinteni. A felfedezés idején 49 éves Howard Carter pedig örök időkre beírta nevét a tudománytörténetbe, mint a modern régészet egyik legnagyobb alakja. Pedig nem sokon múlt, hogy megkeseredett, sikertelen emberként hagyja ott Egyiptomot.

Carter 1874-ben született Londonban, egy festőművész fiaként. Gyerekkora nagy részében nagynénjeivel lakott, de apja rendszeres rajzleckéket adott neki. Már 15 évesen a művészettel kereste a kenyerét, így történhetett, hogy még tinédzserként egy régész, P. F. Newberry, majd gyakornokként a British Museum alkalmazásába került. Fő feladata a lelőhelyeken készült vázlatok másolása és kipofozása volt, és e minőségében Newberry csapatának tagjaként jutott el először Egyiptomba is.

Még mindig csak 18 éves volt, amikor a kor egyik leghíresebb régésze, a számos nagy horderejű felfedezése mellett a régészet tudományos módszertanának kialakításában játszott szerepéről, illetve az ókori Egyiptom

CULTIRIS / AKG-IMAGES

BALRA: **Carter és munkatársai a sírkamrában**
JOBBRA: **Az előkamra a felfedezés napján. Carterék szerint a rendetlenséget a sírrablók, mások szerint ők maguk okozták**

első kronológiai rendszerének megalkotásáról is nevezetes Flinders Petrie alkalmazásába került. Ekkortájt kezdett a rajzolás mellett ténylegesen részt is venni az ásatásokban.

A következő években újabb és újabb megbízások következtek, Carter rajzolt, ásott, közben megtanult arabul is. Dolgozott az Egyiptomi Régészeti Hivatalnak, aztán 1889-ben Felső-Egyiptom és Núbia műemlékeinek főfelügyelőjévé nevezték ki. Négy évvel később már Alsó-Egyiptomra is kiterjedt a jogköre, azonban 1905-ben egy csúnya incidens nyomán otthagyta állását. Az általa alkalmazott műemlékőrök ugyanis összeszólalkoztak egy csapatnyi, illuminált francia turistával, Carter pedig engedélyt adott nekik az erőszak alkalmazására. Az esetből diplomáciai ügy lett, Carter viszont nem volt hajlandó bocsánatot kérni. Miután áthelyezték a régészeti szempontból érdektelen Nílus-deltához, inkább felmondott.

Pár évvel később tért csak vissza a Királyok völgyébe, ahol barátságot kötött Lord Carnarvonnal, a lelkes amatőr régésszel. Ekkoriban találta Carter az első arra utaló jeleket, hogy valahol a völgyben egy még feltáratlan fáraósír lehet. A titokzatos, Tutanhamon névvel ellátott feliratok, kisebb tárgyak meggyőzték őt arról, hogy érdemes lenne tovább kutatnia, ehhez pedig sikerült Carnarvon anyagi támogatását is megszereznie. Végül 1915-ben kapott ásatási engedélyt, és azonnal belevetette magát a munkába.

Azonban a következő évek alig hoztak eredményt. Carter ugyan továbbra is meg volt győződve arról, hogy valahol a közelben ott van a fáraó sírja, és erre újabb, közvetett bizonyítékokat is talált, mégsem jutott előbbre. A helyzet egyre kilátástalanabbnak látszott, Carnarvon már az 1922 őszén kezdődő ásatási szezont is csak hosszas rábeszélés után volt hajlandó támogatni, a következő évben pedig leállította volna az eredménytelen kutatást.

November 4-én aztán megtörtént az áttörés. A feltehetően a VI. Ramszesz sírját építő munkások kunyhóinak maradványai és a későbbi törmelékek halma alatt munkásai egy a mélybe vezető lépcső fokait tárták fel. A lázas munka ellenére is hosszú napokba telt, mire a lépcső aljára, a 12. fok után talált, lepecsételt ajtóig jutottak. „Izgalmas pillanat a kutató számára. Bennszülött munkásaimat nem számítva, ott állottam egyedül, éveknek aránylag eredménytelen munkája után egy esetleg rendkívüli felfedezés küszöbe előtt” – írta aznap este naplójába Carter.

És a sok év után még képes volt tovább várni, amíg a sürgősen értesített Carnarvon is a helyszínre érkezik. A lord és lánya két hét múlva értek Luxorba, és november 24-én ők is ott álltak Carter mögött, amikor a várakozás idejére újra betemetett ajtót kiásták. Jó jel volt, hogy az ajtó a helyén volt, aggasztó viszont, hogy kétszer is le volt pecsételve – ez arra utalt, hogy már az ókorban is sírrablók járhattak benne. Carter a sok csalódás után nem nagyon mert reménykedni. Azonban a valóság a legszebb álmainál is káprázatóbb volt.

„Másnap volt a napok napja, a legcsodálatosabb nap, melyet átéltem, s amelyet bizonyosan sohasem fogok még egyszer megérni” – írta a következő napról, amikor az ajtót kinyitották, és eljutottak a következőig, amely egy folyosó végén állt. „Remegő kézzel véstem egy kis nyílást a felső bal sarokba. Sötétség és üres tér, ameddig csak elérhetett egy vasrúd. […] Gyertyát dugtam be s bepillantottam. Lord Carnarvon, Lady Evelyn és Callender [az asszisztense] izgatottan álltak mellettem, várva a döntő szót. Először semmit sem láttam, mivel a meleg levegő a kamrából kitódulva meglobogtatta a gyertya lángját, de midőn szemeim megszokták a fényt, a szoba részletei lassanként kiemelkedtek a ködből: különös állatok, szobrok és arany – mindenütt arany csillogása. Egy percig – a többiek számára egész örökkévalóság lehetett – megnémultam a csodálattól, s midőn Lord Carnarvon nem állhatta tovább a bizonytalanságot, nyugtalanul kérdezte: »Lát valamit?« csak ennyit voltam képes felelni: »Igen, csodálatos dolgokat«.”

Napot vivő skarabeuszt ábrázoló melldísz Tutanhamon sírjából – egyes becslések szerint az ilyen ékszerek több mint fele eltűnt a feltárás során

Nem sokkal később be is léphetett a helyiségbe, amelyről később bebizonyosodott, hogy a fáraó sírjának előkamrája. „Háromezer, talán négyezer év múlt el, amióta emberi láb utoljára lépett arra a talajra, amelyen állsz, és mégis, mikor észreveszed körülötted az élet első jeleit – a félig telt vakolatos edényt, a kormos lámpát, az ujjlenyomatot a frissen festett felületen –, úgy érzed, mintha mindez tegnap történt volna.”

Már amit itt találtak, az is párját ritkító volt, pedig a rendetlenségből és egyéb nyomokból is arra lehetett következtetni, hogy a kamrában illetéktelen személyek is jártak.

A következő hetekben Carter és munkatársai óriási marokkójátékhoz hasonlatosan egyesével kiszabadították az előkamrában, illetve a közben feltárt toldalékkamrában talált tárgyakat, hogy megörökítsék, majd konzerválják azokat. Az izgalmas feladatot idegőrlővé tette, hogy közben mindenki csak arra gondolt, mi lehet a következő, lepecsételt ajtó mögött, amelyet két életnagyságú szobor vigyázott.

A sírrabló felfedező?

HOWARD CARTERT kortársainak és későbbi életrajzíróinak döntő többsége is „teljesen őszinte és idealista" embernek tartotta. Való igaz, hogy minden idők talán legnagyobb régészeti kincsleletének felfedezője hivatalosan egyetlen darabkát sem tartott meg a sírból előkerült, nagyjából 5 ezer tárgyból. Igaz, ennek az is az oka volt, hogy ásatási engedélye a feltárás közben elhunyt szponzora, Carnarvon nevére szólt, az egyiptomi hatóságok pedig természetesen gondosan ellenőrizték, hogy semmi se kerülhessen ki az országból.

A gyanú árnyéka mégis rávetült Carterre. Maga Carnarvon halála előtt egy máig publikálatlan visszaemlékezésében állítólag leírta, hogy a csapat valójában már a hivatalos felfedezés előtt három hónappal ráakadt a sírra, és Carter embereivel együtt be is hatolt egészen a sírkamráig, majd nagyjából hitelesen visszafalazták az ajtókat, mielőtt a világ is értesült volna a nagy hírről.

Ez persze így csak szóbeszéd, de az elmúlt néhány évben rangos (főként német) tudósok is felvetették, hogy lehet igazság a történetben. A felfedezéskor készült felvételeket vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy az állítólagos ókori sírrablók valószínűleg nem léteztek, a porban megőrződött lábnyomok ugyanis modern lábbeliktől származnak. Rolf Krauss német egyiptológus szerint „lehet, hogy Carter saját lábnyomait látjuk".

Az a körülmény is gyanakvásra adhat okot, hogy Carterék engedélye alapján abban az esetben, ha már korábban feltört sírt találnak, a leleteken fele-fele arányban osztozhattak volna az egyiptomi hatóságokkal, érintetlen sír esetében viszont semmit vihettek volna magukkal. Nyilvánvaló tehát, hogy a kutatónak az állt érdekében, hogy úgy állítsa be: már az ókorban kirabolták a sírt.

Ettől még előfordulhatott volna, hogy csak ebben a kérdésben hamisították meg az ásatási helyszínt, de nem tulajdonítottak el semmit. Az a tény viszont ellentmond e jóindulatú feltételezésnek, hogy a 20. század második felében számos, főként az Egyesült Államokban őrzött egyiptomi leletről derült ki, hogy Tutanhamon sírjából származik. Persze ez is lehet a rejtélyes ókori rablók tevékenységének eredménye, vagy az is elképzelhető, hogy maga Carter nem, hanem csak munkásai tettek zsebre ezt-azt a kincsek közül.

Sokkal valószínűbb viszont, hogy a híres felfedező maga is tevékenyen részt vett a lopásban, miközben hamis jelentéseket adott le az egyiptomi hatóságoknak. Egyes régészek szerint a sírban őrzött kisebb ékszerek, műtárgyak, díszítések akár 60 százaléka is hiányzik a katalogizált leletek közül. És ezzel csak az egyik gond az, hogy a világ soha nem ismerhette meg Tutanhamon így is lenyűgöző kincsét a maga teljességében. Talán még súlyosabb probléma, hogy a Carter jegyzetei, fényképei alapján tevékenykedő tudósok sok kérdésben hamis vagy nem teljes információk alapján dolgoztak, és minden bizonnyal soha nem derül már ki, hogyan is nézett ki valójában az érintetlen sírkamra.

Carter és Carnarvon számítása végül nem vált be. Sírrablók ide vagy oda, hosszú pereskedés után Egyiptom a teljes leletet megtartotta (vagy legalábbis azt, amiről a hatóságoknak tudomásuk lehetett), a lord örökösei 36 ezer font kártérítést kaptak, maga Carter pedig hivatalosan üres kézzel hagyta ott a Királyok völgyét.

Howard Carter 1924-ben. Haláláig köztiszteletnek örvendett, azóta kétségek merültek fel tisztességét illetően

A szarkofág felnyitása
BALRA: **A nagy pillanat, amikor Carter felnyitja a fáraó múmiáját rejtő aranyozott szekrényt**

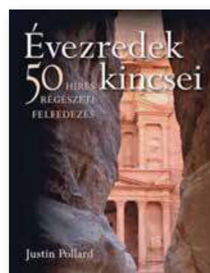
Ennek kiderítésére végül egészen február 16-áig kellett várni. Carter ekkorra már világhírű volt, és a sokat szenvedett egykori rajzoló meg is adta a módját az ajtó felnyitásának. Magának emelvényt ácsoltatott, villanyvilágítást szereltetett fel, meghívta az angol és gyarmati előkelőségeket, és persze a riporterek is ott tolongtak az előkamrában.

Miután nyílást vágott az ajtó tetejébe, zseblámpájával bevilágított az üregbe. „Megdöbbentő látványt világított meg. Ott bent, alig méternyire az ajtótól, olyan szélesen, ameddig csak elláthattunk, a kamra bejáratát elzárva állt ott valami, amit szilárd aranyfalnak néztünk." Mint később kiderült, a fáraó múmiáját őrző, hatalmas, aranyozott szekrényt látta ekkor. Miután felnyitották az ajtót, egy újabb kamrában megtalálták a Tutanhamon túlvilági „útravalóját" tartalmazó, páratlan gazdagságú kincstárat is.

Az újabb több száz tárgy megfelelő dokumentálása és elszállítása hónapokig tartott, így a szekrény felnyitására csak jóval később kerülhetett sor. A szekrény négy másik szekrényt rejtett, a negyediknek a lepecsételt ajtaja mögött pedig egy hatalmas kvarcszarkofágot találtak, vörösgránit fedéllel. Hosszú évek reménytelennek tűnő kutatása után Carter természetesen személyesen irányította a szarkofág felnyitását. „Megadtam a jelet. A roppant nagy, kettőbe tört lap, melynek súlya 1250 kg, a mély csöndben kiemelkedett ágyából. A fény bevilágított a szarkofágba… csodálkozó felsóhajtás tört ki ajkunkon, olyan lenyűgöző látvány tárult szemeink elé: az ifjú király arany képmása, a leggyönyörűbb mestermű töltötte be a szarkofág egész belsejét."

Carter végül tehát elérte célját és szembenézhetett a titokzatos fáraóval, akit annyi éven át keresett. Ugyan Lord Carnarvon még ebben az évben meghalt tüdőgyulladásban (alapot adva a „fáraó átka" legendájának), Carter még egy évtizedet dolgozott a feltáráson, majd a leletek feldolgozásán. Végül 1939-ben halt meg, és ha nem is kapott felbecsülhetetlen értékű kincseket a túlvilági utazásához, az mindenesetre biztos, hogy nevét mindörökre együtt emlegetik majd Tutanhamon fáraóéval. ■

WIKIMEDIA

Forrás:
Justin Pollard: *Évezredek kincsei – 50 híres régészeti felfedezés* (Kossuth Kiadó, 2011)

Aranyozza be ötleteivel a karácsonyt!

Ízek, fények, meghitt pillanatok. Az ünnepi készülődés és az otthon körülölelő melege még szebbé teszi a várakozást. A Ferrero ezt a különleges időszakot aranyozza be a pralinék inspirálta dekorációs ötleteivel. Látogasson el a **www.ferrero-unnepidekor.hu**-ra és varázsoljon még eredetibb karácsonyi csomagolást, meglepetésekkel teli ünnepi asztalt vagy ragyogó adventi ruhában csillogó lakásbelsőt. A tippek mellett egy rövid leírást és a hozzávalókat is megtalálja, így egyszerűen édesítheti meg a várakozás örömteli pillanatait.

www.ferrero-unnepidekor.hu

FERRERO

Az első világháború értelmezése

*A közelmúlt tapasztalatai alátámasztják a gyanút, hogy még a száz évvel ezelőtt történtekben sem lehetséges szakmai egyetértés és megbékélés. A Nagy Háború eseményeinek több generáción átívelő feldolgozását és újraértelmezését, a történészi és emlékezetpolitikai vitákat **Pók Attila** tekinti át*

A TÖRTÉNETEKKÉ ÉS TÖRTÉNELEMMÉ formált múlt legalább öt szinten van jelen világunkban: a tudományban a „céh szabályai" adnak keretet a kutatáshoz és értelmezéshez, a politikában a história a hatalomszerzés és -megtartás eszköze, a társadalom napi életében az egyéni és csoportos emlékezés manapság oly gyakran emlegetett sémái szerint hat, az oktatásban a nevelés és személyiségformálás része és végül a múltért viselt erkölcsi és jogi felelősség szintjén is megjelenik. A múlttal foglalkozás e rendkívül eltérő formáiban igen különböző tartalmakat kapnak olyan alapvető fogalmak, mint tettes és áldozat vagy passzív szemlélő, bűn, vétek, felelősség, ezért is lehetetlen azt várni, hogy őseink harcát békévé oldja az emlékezés. A tudomány bővítheti és rendszerezheti történeti ismereteinket, de nem sokat tehet a megbékélés érdekében, hiszen ahhoz nem feltárnia, hanem inkább ellepleznie kellene a különböző identitások mentén szerveződő csoportok érdekkülönbségeit. Annál fontosabb feladata lehet diszciplínánknak a kölcsönös empátia kifejlesztésének elősegítése, hiszen a konfliktusok feloldásának első lépése az ellentétes álláspont megértése.

Két évvel ezelőtt mindezt még nem így láttam, őszinte naivitással reméltem, hogy az első világháború kitörésének századik évfordulója egyszeri, rendkívüli, szimbolikus pillanat. Ha méltó módon emlékezünk és emlékeztetünk 1914 nyarára, a tudomány és politika együttműködve üzenheti hazánk, régiónk és kontinensünk közvéleménye felé: van esély arra, hogy előbb-utóbb túllépjünk a huszadik század traumáin. Áttekintve az áttekinthetetlenül gazdag újabb szakirodalmat és az emlékezések, konferenciák hosszú sorát s mindehhez hozzá téve személyes tudományszervezői tapasztalataimat, egyértelműen mondhatom: véleményem szerint erre egyelőre nincs esély.

Az első világháború történetének historiográfiájában konszenzus uralkodik arról, hogy a témakör kutatásában – generációkhoz kapcsolódva – három nagy korszakot különböztethetünk meg. Az első generáció tagjai, egyes esetekben már a háború idején is az eseményeket elemző, a háborút aktívan megélt főtisztek, diplomaták és történészek felülnézetből, az eseményeket döntéseikkel formáló politikusok és katonák perspektívájából foglalkoztak a háborúval. A felelősség keresése, pontosabban áthárításának igénye hatalmas forráskiadványokkal gazdagította szakmánkat. E kutatási és emlékezési időszak nagy hozama a rendkívül részletes hadtörténet és diplomáciatörténet, de ne feledkezzünk el egy egészen más szempontú, a háború lehetséges következményeit elemző munkáról sem. *J. M. Keynes* közvetlenül a háború után mutatott rá arra, hogy a vesztesek túlzott, a wilsoni elveknek ellentmondó megterhelése egyszerre ássa alá a győztes hatalmak szavahihetőségét és válhat új háború okozójává. Ebben a légkörben alakult ki a modern Európa-történeti kutatás, amelynek fő vonala az 1950-es évekig lényegében diplomáciatörténetet, illetve a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozását jelentette, és ebben amerikai történészek játszottak irányt mutató szerepet.

E munkáknál azonban jóval nagyobb hatást gyakoroltak az európai és amerikai közgondolkodásra azok a tanulmányok, amelyek egy-egy nemzet igazát bizonygatták, valamint az 1920-as évek leghatásosabb történelmi divatja, amely a felelősséget a németekről egyenesen az angol–amerikai–francia szövetségre hárította. Így például egyes amerikai történészek a belgiumi atrocitásokat is a belga francs-tireurs-ok („szabad lövészek", azaz fegyveres ellenállók, gerillaharcosok) provokációinak tulajdonították.

Az említett munkáknál azonban a mai napig sokkal mélyebb nyomot hagytak a háborúról alkotott képünkben a második generáció 1960–1970-es években megjelent írásai. Az egyszerű katonák világháborús tapasztalataira építő feldolgozások nyitottak új historiográfiai korszakot, amelyben a háború alatti, illetve a háború okozta társadalmi konfliktusok vizsgálata került a kutatói figyelem előterébe. Így 1964-ben a *BBC* filmsorozata vagy *A. J. P. Taylor* 1964-ben megjelent könyve már nem a nemes ügyért folytatott hősi küzdelemnek, hanem sokkal inkább az értelmetlen szenvedésnek állított emléket. Új fejlemény e generáció munkásságában az is, hogy az ide sorolható történészek a háborús felelősség bűne helyett a háború okainak és a hadicélok vizsgálatának, továbbá a megbékélés lehetőségének szentelték a nagyobb figyelmet. A szakma ugyanis egyre inkább gyanakvással szemlélte a 'hivatalos' politika- és diplomáciatörténeti kiadványokat. Mindez nem jelentette a hagyományos diplomáciatörténet eltűnését, sőt ekkoriban terjedt el széles körben *Taylor* először 1954-ben megjelent, a mai napig alapkönyvnek számító *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1914* című műve (*Harc a hatalomért*, Scolar 2000), amely a diplomáciát ideológiamentes hatalompolitikai tevékenységként írja le. Ugyanez a szemlélet tükröződik a talán legismertebb, ha nem is feltétlenül a legelismertebb 20. századi brit történész 1961-ben megjelent *A második világháború*

okai című művében (Scolar, 2011), amely Hitlert tárgyszerűen, a német érdekeket pragmatikusan érvényesítő politikusként írja le.

Az 1970-es években bontakozott ki a bielefeldi társadalomtörténeti iskola munkássága. Az akkori liberális német fiatal történészek számára a társadalmak mozgásainak, konfliktusainak vizsgálata, struktúrák és folyamatok társadalomtudományos igényű elemzése volt a fő történészi feladat, gyakran nem titkolt együttérzéssel a mindenkori kizsákmányoltak, legyőzöttek, vesztesek felé. A harmadik generáció a bipoláris világ negyed századdal ezelőtti összeomlása után lépett fel. E generáció (így például *Niall Ferguson, Gerald Feldman*) számára a fő feladat a háború legtágabb értelemben vett kulturális aspektusainak (mentalitások, magatartásformák, érzelmi, pszichés hatások és leginkább az identitás és emlékezet) vizsgálata.

Az első világháború történetének irodalmában jelenleg az utolsó szó az idén megjelent, *Jay Winter* által szerkesztett, mintegy másfél évtizedes munkával elkészített háromkötetes *Cambridge History of the First World War.* A szerkesztő historiográfiai bevezetője saját munkásságát és leginkább ezt a monumentális művet a témakör kutatói negyedik, transznacionális generációjához tartozóként definiálja, amelynek fő jellemzője a globális kérdésfeltevés, és a válaszokban a globális összefüggések keresése. A három kötet egyikét teljes mértékben a civil társadalomnak szenteli, de a globális szemléletet a hadtörténeti és politikatörténeti fejezetek is érvényesíteni próbálják. A háború globális tapasztalatainak és következményeinek mondhatni antropológiai vizsgálata fontosabb e munka szerzői számára a háború politikai okainál és hadászati jellemzőinél. A könyv széles körű kutatások eredményeire alapozva bővíti a szakirodalom szokásos horizontját. Néhány példa ezekre a nem szokványos, új kérdésfeltevésekre: a gyarmatokon, illetve domíniumokon élt 1914-ben a világ lakosságának egynegyede (90 százalékuk a brit domíniumokon), csak Indiában 1,3 millió férfit mozgósítottak, 827 ezret vetettek be, többet mint Szerbia vagy Románia teljes hadereje. Franciaország 437 ezer tengerentúli katonát vetett be, és ehhez még hozzá kell számítanunk az Algériából, Indokínából, sőt Kínából Franciaországba hozott munkásokat. Ez kiváltotta a francia munkások féltékenységét és konfliktusokat eredményezett a franciák és a távolról jöttek között. A háborús szerepvállalás élénkítően hatott e területek politikai elitjeire, akik egyre nagyobb önrendelkezési igényekkel léptek fel. Az afrikai helyi harcokra is kevés figyelmet szoktunk fordítani, így például jelentős antanterőket kötött le Kamerun elhódítása a németektől. Alapvetően fehérek harcoltak egymással Délnyugat-Afrikában és a legnagyobb német lakosságú Délkelet-Afrikában, ahol egyes források szerint a lakosság egytizede (650 ezer ember) vált a háború áldozatává. Utak, vasútvonalak hiányában itt a haderők puszta mozgatása volt a legnehezebb feladat, a mintegy 200 ezer brit katonát 1 millió teherhordó segítette. Számos felkelés is bonyolította az afrikai helyzetet, és mivel számos gyarmati tisztviselőt is behívtak, gyengültek az adminisztratív struktúrák.

Ausztrál katonák egy ideiglenes hídon a 3. ypres-i csata idején. A Chateau-erdőből holdbéli tájat csinált az ütközet

PA-IMAGES

Gazdaságtörténeti szempontból az állam szerepének növekedése nem pusztán a belső fogyasztás drasztikus szabályozását, hanem a hatalmas volumenű állami beszerzések révén a nemzetközi piacok befolyásolását, államkapitalista struktúrák kialakulását jelentette. A háború kimenetelét érdemben határozta meg az, hogy az antant kezében volt a globális szállítási kapacitások többsége, rendelkezésükre álltak a nemzetközi pénzpiacok és a gyarmatokról munkaerőhöz is könnyebben jutottak, mint a hadifoglyokra és kényszermunkásokra szorult központi hatalmak.

Ritkán esik szó arról, hogy az első világháború legnagyobb nyertese (legalábbis ha a ráfordítás/eredmény arányt nézzük) Japán volt. Minimális veszteséggel szerezték meg a német érdekszférához tartozó kínai területeket (veszteségarányuk 0,2 százalék, 800 ezer mozgósított katonából a halottak és sebesültek, eltűntek száma 1210 volt, összehasonlításul ez a szám Oroszország esetében 9 millió 150 ezer fő, a mozgósítottak 76 százaléka), jelentős háborús beszállítási piacokhoz jutottak. A háború idején számos kormányzati és civil elemző központ jött létre azzal a céllal, hogy annak japán szempontból hasznosítható tanulságaival foglalkozzanak. Így többek között arra a következtetésre jutottak, hogy előbb-utóbb konfrontációra kerülhet sor az Egyesült Államokkal, a felkészüléshez pedig amerikai típusú oktatási rendszerre, hosszú távú, gondos katonai-gazdasági tervezésre van szükségük. Más terület: érdekes eredmény, hogy a médiakampányok, propaganda révén az Egyesült Államokban (leginkább a háború elején a belgiumi német atrocitásokról érkező hírek alapján) igen széles körű antantpárti szolidaritási, támogatási kampány bontakozott ki, *Jennifer Keene* szerint az amerikai civil társadalomban az Államok háborúba lépésének idejére már megvolt a nyitottság erre a döntésre.

Elterjedt az irodalomban az a nézet, hogy a háború nem egy nagy központi konfliktus kisugárzása volt a világra, hanem inkább egyes regionális konfliktusok szereplői próbálták kihasználni a nagyhatalmak konfrontációjából adódó helyzeteket. Az újabb irodalom sok figyelmet szentel Kis-Ázsiának is, kiemelve, hogy innen

került ki a háború civil áldozatainak egyharmada. A régió mai problémáinak gyökereire utaló gyakori motívum az, hogy az Oszmán Birodalom területein osztozkodó franciák és angolok nem tudtak működőképes politikai, társadalmi rendet teremteni az itt kialakított nyolc új politikai egység bizonytalan határai között.

A legtöbb historiográfiai áttekintésből kimarad a szovjet-orosz termés. Orosz szempontból a második világháború emlékezete elhomályosítja az első világháborúét. Csak néhány jól ismert számot említenék: az első világháború 3 milliós áldozatszámával szemben ott áll a polgárháborús évek 10,5 milliós veszteséglistája. És akkor még ehhez nem adtuk hozzá a mintegy 2,5 millióra becsült emigrációs hullámot. A második világháború pokla minden korábbi veszteséget elhomályosított. Hivatalosan közel 27 millió háborús áldozatról beszélnek. Ebből közel 14 millió a civil áldozat. Ez azt jelenti, hogy a németek és szövetségesek által megszállt területen rekedt mintegy 70 millió szovjet civil állampolgárból, akiknek a háromnegyede nő, gyerek és idős férfi volt, minden ötödik meghalt. Az első világháború évfordulója kapcsán orosz történészek és politikusok a korábbinál jóval gyakrabban utalnak arra, hogy e hadviselők között ebben a háborúban is Oroszország háborús veszteségei voltak a legnagyobbak, ha nem is olyan mértékűek, mint a második világháború idején. Az utóbbi esetében a 27 milliós szovjet veszteséggel szemben a szövetségesek – az amerikaiak, a britek és franciák – durván 1,5 milliós vesztesége áll. A 100. évforduló kapcsán, már az ukrajnai válság éleződése idején Putyin aktuálpolitikai céllal beszélt az első világháborúról, azt emelve ki, hogy úgymond az orosz katonák harcoltak a leghősiesebben, az orosz nép hozta a legnagyobb áldozatot, de a győzelmet nem megnevezett gazemberek eltulajdonították, indokolt tehát e téren is a történelmi igazságszolgáltatás.

E historiográfiai áttekintés után hadd vessek föl néhány most aktuális problémát.

Mikor kezdődött a háború és meddig tartott? Ha a háborút nem pusztán a harctéri cselekményekre és a polgári lakosság közvetlen fizikai szenvedéseire korlátozzuk, a gyűlölet keltette végletes erőszak gyökereit keresve *Peter Gay* szerint a hosszú 19. század fő társadalmi-politikai folyamata nem a szabadság és demokrácia eszméinek és gyakorlatának folyamatos térnyerése, hanem arra irányuló erőfeszítések sorozata, hogy az állam(ok) és a társadalmak megfékezzék, kanalizálják az egyéni és csoportos gyűlölet motiválta erőszakkitöréseket. Az ezt szolgáló eszközök a párbajok, az aktív sportolók és a szurkolók vetélkedése, a populáris sajtó manipulálása stb. A történész értelmezése szerint 1914-re olyan mennyiségű nemzeti és szociális motiváció által keltett gyúanyag gyűlt fel Európában, hogy azt már nem lehetett hatástalanítani.

Bűntény-e a háború maga, vagy csak a totális háború úgynevezett atrocitásai minősíthetőek annak? Ezzel kapcsolatban leginkább a németek belgiumi kegyetlenkedéseit szokták emlegetni, de egy ellenérv szerint a totális háborúban a civil lakosság is árthat az ellenségnek, vagyis a civil lakosság hadviselő félnek tekinthető. 1914 domináns politikai normái szerint a háború a politika egyik elfogadott formája, amelynek ugyanolyan szabályai, rituáléi vannak, mint a politikai konfliktusrendezés békés formáinak. Sőt a korszak normái szerint a tényleges vagy vélt sértést, megaláztatást meg kell torolni. A háborús technika fejlődése azonban olyan mértékű volt, amivel nem tartott lépést a döntéshozók klasszikus diplomácián és hadviselésen formált gondolkodása. A háború során formálódik ki az a stratégia, amely már nem háborús célok elérését, hanem az ellenség megsemmisítését tűzi ki célul, akár preventív módon is. Jogi és erkölcsi normák tartalmukat veszítik, hiszen a legcélszerűbb, leghasznosabb nem a már támadó, hanem a potenciálisnak minősített ellenség minél teljesebb körű likvidálása, de legalábbis igen szigorú büntetése. 1914 egyes körökben máig élő értékrendje szerint létezett még igazságos háború, de hadd kockáztassam meg az állítást: az első világháború során kiformálódott hadviselési technika és morál mellett a legnemesebb célokért folytatott harc is több szenvedéssel járt, mint a remélt haszon.

Hol is húzódnak a frontvonalak? A hagyományos felfogás birodalmak és nemzetek konfrontációjára koncentrál. Kutatói és/vagy politikai nézőponttól függően láttatják a háborút nemzeti tragédiaként és szociális nyomorúságként, vagy a jogos nemzeti törekvések és osztályharcos célok sok vért követelő, de indokolt elősegítőjeként. A mikrotörténet és a *gender history,* azaz a társadalmi nemekkel kapcsolatos történeti kutatások térhódítása révén azonban már egyre többet tudunk frontok és a hátországok belső konfliktusairól is. Igen jól hangzó beszédek hirdették a hadviselő országokban a társadalmi békét 1914 nyarán, de a helyzet villámgyorsan változott. Frontvonal formálódott a háborút támogatók és a háborút ellenzők, a szociális helyzetük miatt lázadók és a kizsákmányolóik, a tisztikarok és az egyszerű katonák világa, a társadalmak süllyedő és a pillanatnyi lehetőségeket kihasználó felemelkedő csoportjai között. Legutóbb Lőrinc László idézte Balla Tibor 2009-es tanulmányát, mely szerint a frontkatonák féken tartására nagyobb gondot fordított a Monarchia az első világháború közepétől, mint arra, hogy legyőzze az ellenséges országok haderőit. E következtetést tudomásom szerint még nem támasztják alá megbízható kutatási eredmények, de elgondolkoztató, hogy Balla Tibor szerint a háború utolsó évében a Monarchia hadseregének több mint fele már nem a frontokon harcolt, mivel egyre több katonára volt szükség a hátországban a lakosság és a többi katona féken tartására. A 'Haza' érdekében saját hazájuk által megkínzott, kivégzett katonák az állami erőszak nem sokkal később Németországban ipari méretűvé váló megtorló és tömeggyilkos apparátusának áldozatai. A katonai

Feleség és kislány fogadja a hazatérő katonát egy 1918-as illusztráción. A valóság persze korántsem volt ilyen idilli

Amerikai katona nyújt elsősegélyt sebesült bajtársának 1918-ban

siker homogénné gyúrt, biztos társadalmi hátteret igényel, a vérben való „újjászületés", az emberi biológiai és intellektuális minőség tudatos formálásának igénye (eugenika, szociáldarwinizmus) egybecseng a háborús fegyelmezés gyakorlatával. Csak egy adat: a brit hadseregben mintegy 9 millió mobilizált katonából közel 40 ezret ítéltek el dezertálásért, 2 ezret halálra, ebből 266-ot ki is végeztek.

Kik az áldozatok, és kik a tettesek? E kérdés feltevésekor bármely történeti szituációval kapcsolatban meg kell különböztetnünk a politikai, történeti, erkölcsi és jogi szempontokat. Ezek az eltérő prizmák eltérő képeket mutathatnak, hiszen például a törvények, szabályzatok következetes alkalmazása a legszörnyűbb tragédiákhoz vezethet, megsértésük ugyanakkor lehet erkölcsileg pozitív, történetileg nagyra értékelt. Igen ritka az olyan helyzet, amikor ezek a különböző szempontok egymáshoz közel esnek. Ilyen rendkívüli helyzet egy olyan kollektív tragédia, mint a történeti Magyarország összeomlása, amely – ha nem is egyforma módon és mértékben, de – a nemzeti közösség minden tagjának súlyos fájdalmat okozott és okoz. Ez azonban nem mossa egybe a fájdalmakat, attól, hogy hősnek nevezzük a valóban hősiesen küzdő, de értelmetlenül elpusztultakat, áldozatuk nem kap megváltó értelmet. A méltó emlékezés az áldozatokra nem ad méltóságot a méltatlan ügynek, amelynek szolgálatában életüket vesztették. Különösen nem mosható egybe ez az áldozat a felfűtött gyűlöletre alapozó, de rideg, ipari célszerűséggel végrehajtott tömeggyilkosságok áldozatainak emlékével.

Itt térnék rá a megbékélés korlátaira. Mint írásom bevezetőjében jeleztem: két évvel ezelőtt azt reméltem, hogy ha az első világháború kitörésének századik évfordulóján méltó módon emlékezünk és emlékeztetünk 1914 nyarára, a tudomány és politika együttműködve üzenheti hazánk, régiónk és kontinensünk közvéleménye felé, van esély arra, hogy előbb-utóbb túllépjünk a huszadik század traumáin. Véleményváltásom fő oka a június 19–21. között Szarajevóban lezajlott háromnapos nemzetközi konferencia előkészítésében és lebonyolításában szerzett tapasztalat. A hét rendező intézmény egyike ugyanis (bosnyák, horvát, szlovén, makedón, osztrák, német intézmények mellett) az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Történettudományi Intézete volt. Mintegy 150 résztvevő jött el 26 országból.

Az előkészületek során egyértelművé vált, hogy a szerb és francia emlékezetpolitika tartalma és céljai, valamint a bosnyák, horvát, osztrák, német, magyar kollégák nézetei között túl nagy a szakadék. Gavrilo Princip számos szerb kolléga számára a mai napig a szerb nemzeti mozgalmakat elnyomó Habsburg Monarchia ellen lázadó szabadságharcos. Számukra egy ilyen nagy nemzetközi konferenciának úgy kell hordoznia a megbékélés üzenetét, hogy egyúttal megkérdőjelezhetetlen legyen: a háború kitöréséért viselt felelősség egyértelműen Németországot és a Habsburg Monarchiát terheli. Ugyanolyan igaztalannak tartják Szerbia első világháborús, akár részleges felelősségének felvetését, mint Szerbia kárhoztatását az 1990-es évek első felének balkáni háborújával kapcsolatban. Bosnyákok, szerbek, horvátok négymilliós közös államában, ahol csak külső erők segítségével lehet fenntartani a békét, és három szinten 13 kormány 150 minisztere próbál érdekeket érvényesíteni, a történeti közemlékezet súlyos politikai fegyver. Francia kollégáink a háború globális aspektusait szerették volna láthatóbbá tenni, de bármennyire is eltér a szerb történészek véleménye 1914 nyaráról a többi délszláv kolléga felfogásától, abban egyetértenek, hogy a Nagy Háború kulcskérdése a német, osztrák–magyar, orosz birodalmak Balkán-politikáinak konfliktusa. Horvátok és szlovének ugyanúgy, mint csehek, lengyelek, szlovákok vagy ukránok több birodalom hadseregében is harcoltak, így nem pusztán nemzeti emlékezeti narratívák szembesülnek egymással, hanem a birodalmak és szövetségrendszerek közösségtudatainak maradványai is.

S itt térnék vissza közhelyszerű, de gyakran ismétlendő tézisemhez: a történeti vonatkozású megbékélések lehetőségeit és korlátait nem a múlt eseményei, hanem a mindenkori jelen körülményei, az emlékezetek és emlékezetpolitikák határozzák meg. Minden előtörténetet utólag írunk, és akár világraszóló konferenciával, akár kőbe vésve próbálunk konszenzust reprezentálni egy-egy múltbeli esemény vagy sors értékelése kapcsán, ha az adott társadalmi-politikai közeg megosztott, az emlékezés nem megbékéléshez, hanem konfrontációhoz vezet.

A tapasztalat azt mutatja, hogy semmilyen politikai akarat nem képes lezárni történelmi fejezeteket, a múlt bűnei nem tehetők zárójelbe. Könyvtárnyi irodalom, konferenciák légiója kereste, keresi túlnyomórészt a fasizmus, nácizmus, kommunizmus, nacionalizmus, imperializmus fogalmaival operálva az egyéni és kollektív gyűlöletek huszadik századi tömeggyilkos politikákká formálódásának mechanizmusait. Ha átfogó következtetést lehet megfogalmazni az első világháborúval foglalkozó történettudományi és emlékezetpolitikai termés vizsgálata alapján, az az, hogy ez a háború nyitja meg a gyűlöletpolitika állami eszközökkel ipari méretűvé fokozott instrumentalizálásának korszakát. S ahogy a háború következtében elvesztette kontinensünk a hosszú 19. század során kiküzdött vezető szerepét az emberi életminőség javításában, úgy vált úttörővé a pusztítás modern ideológiáinak és technikáinak terén. Az 1914-ben kezdődött, sokak által elgondolkoztatóan európai polgárháborúnak nevezett bő három évtized katasztrófasorozatának tapasztalatai a gyilkos gyűlöletpolitika globalizálódásának mai világában a modernizáció és progresszió fogalmainak újragondolására késztették, késztetik a történészeket. ■

A szerző történész, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete tudományos tanácsadója

A csodatévő uralkodó

Élete során VI. Henrik angol király egyik katasztrófából a másikba sodródott. Halálát követően azonban a honfitársai már szentként tisztelték. **Desmond Seward** magyarázza el, hogyan került sor erre a csodával határos fordulatra

Mindenki pontosan tisztában van azzal, hogy Geoffrey Chaucer zarándokai – ahogy azt a világhírű *Canterbury mesék*ben elbeszéli – Szent Tamás (Thomas Becket) canterburyi síremlékéhez járnak. Jóval kevesebben tudják, hogy száz évvel később már többen zarándokoltak VI. Henrik király sírjához Windsorba, mint Canterburybe, mivel a hajdani királynak csodákat tulajdonítottak.

Amikor az 1480-as évek elején a hammersmithi Thomas Fullert felakasztották marhatolvajlás hamis vádjával, az elítélt a királyhoz fohászkodott, aki Fuller elmondása szerint egy teljes órán át életben tartotta azáltal, hogy kezét a kötél és a légcsöve közé helyezte, amíg le nem vágták az akasztófáról. A késő középkori Anglia legnépszerűbb szentjéről (ez csak a nép által neki tulajdonított titulus volt, hivatalosan sosem avatták szentté) számos hasonló történet keringett akkortájt.

Henrik uralkodóként csúfos kudarcot vallott, mivel két királyságot is elveszített. Az azincourt-i csata győztesének fiaként nemcsak francia birtokait bukta el (Calais-t leszámítva), de gyengekezű uralkodásának következményeként tört ki a rózsák háborúja is, amely végül a vesztét is okozta.

Édesapja, V. Henrik király sikerrel hódította meg Északnyugat-Franciaországot és feleségül vette VI. Károly francia király lányát is, így a francia király Henriket nevezte meg trónörökösének. Az 1422-es esztendőben, amikor az angol és a francia uralkodó is életét

Egyike annak a több mint félezer VI. Henrik-emléktárgynak, amelyet London területén találtak meg. A király látható ország-almával és jogarral a kezében

vesztette, VI. Henrikként Anglia, valamint Franciaország egyes területeinek királya lett. (Az ország többi része – az önálló Burgundi Hercegség kivételével – a hivatalosan csak 1429-ben, Reimsben Jeanne d'Arc segítségével megkoronázott VII. Károly kezén volt.) Henrik még egyéves sem volt ekkor.

V. Henrik nyomdokaiba lépni – már csak a franciaországi hódításai miatt is – eleve nem tűnt egyszerű feladatnak. Ráadásul a fiáról már ifjú korában egyértelművé vált, hogy nem olyan fából faragták, hogy meg tudja ismételni apja sikereit. Egyik legkorábbi – és egyben a legnagyobb kárt okozó – hibája volt, hogy engedte kicsúszni Maine grófságot az irányítása alól és ezzel utat nyitott a franciáknak Normandia felé.

Henrik bőkezűen adományozott nagybirtokokat, melynek következtében elszegényedett a korona, így nem maradt elég pénz a kincstárban, hogy megfelelően felszerelt helyőrségeket tartson fenn. Amikor 1449-ben a franciák megtámadták Normandiát, az angol ellenállás összeomlott.

1450 júniusában John Paston hírét vette, hogy „Cherbourg elbukott és már egy talpalatnyi földünk se maradt Normandiában". A telepesek átszelték a csatornát és hazatértek, hogy a cheapside-i piacon szállásolják el rajta magukat ágyneműjükkel, és hogy a City (London belvárosának) utcáin kolduljanak.

A kortársak úgy érezték, egész Angliát megszégyenítették és megalázták. Amikor Suffolk hercege – aki Henrik államminisztere volt – menekülőre fogta, és át akart hajózni Calais-ba, meglincselték és a hajókorláton lecsapták a fejét. Jack Cade a kelet-angliai visszaélések ellen tiltakozó kenti lázadóserege megrohamozta Londont abban a reményben, hogy Henrik többi miniszterével is végeznek, mivel Cade szerint „az ő bűnük volt, hogy őfelsége elvesztette földjeit, áruit, a népét szétverték, elvesztette tengeri uralmát, és ő maga olyan szegény lett, hogy ételét-italát sem tudja kifizetni". Lord Talbotnak ideiglenesen sikerült helyreállítania az angolok büszkeségét, amikor 1452-ben visszafoglalta Gascogne-t, a csoda azonban nem tartott sokáig. A következő évben az angolok büszkeségén újabb csorba esett, mivel Castillonnál Lord Talbot nemcsak csúfos vereséget szenvedett, hanem a kudarcért az életével is fizetett.

A király leváltotta Suffolkot és saját unokatestvérét, Somerset hercegét ültette a helyére, azt az embert, akit jelentős mértékben terhelt a felelősség Normandia elvesztéséért.

VI. Henrik egy 1535 körüli, fára festett olajfestményen. Uralkodása a téboly és a kudarc szomorú egyvelege volt, de a portré elkészítésének idején már a pestis áldozatainak és halott gyermekeknek a feltámasztását tulajdonították Henriknek

VI. Henrik élete és utóélete

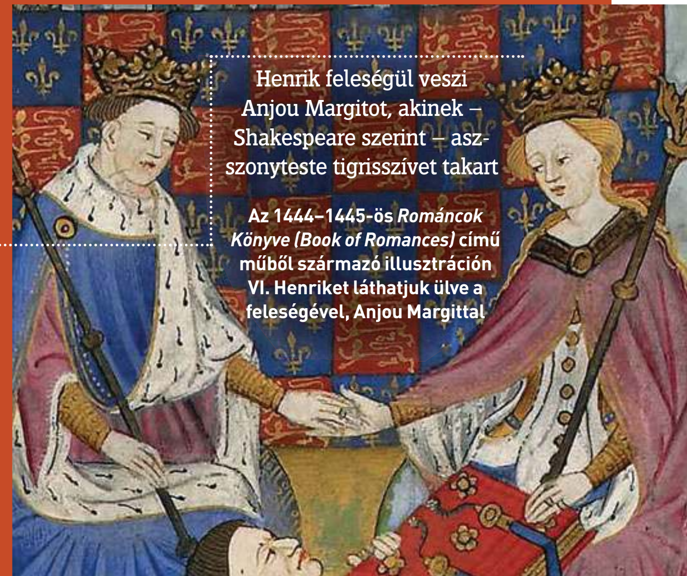
1422 V. Henrik király fia VI. Henrik néven Anglia királya lesz, és VII. Károly ellenében Franciaország másik uralkodója. Az új király ekkor még egyéves sincs

Ez a 15. századi illusztráció VI. Henrik királyt ábrázolja, amint francia királlyá koronázzák

1431 Májusban az angolok máglyán elégetik Jeanne d'Arcot, aki fegyverrel szállt szembe Franciaország megszállóival

1445 Henrik feleségül veszi Anjou Margitot, akinek – Shakespeare szerint – asszonyteste tigrisszívet takart

Az 1444–1445-ös *Románcok Könyve (Book of Romances)* című műből származó illusztráción VI. Henriket láthatjuk ülve a feleségével, Anjou Margittal

1450 Formignynél az angolok vereséget szenvednek. Normandia teljes egészében a franciák kezére jut. Jack Cade lázadói megszállják Londont

A formignyi csatát ábrázoló miniatúra, ahol a franciák döntő győzelmet arattak az angolok felett

1453 Gascogne is elveszik. Henrik egy időre elveszti beszámíthatóságát, York hercege lesz a lordprotektor. Megszületik a király fia, Westminsteri Eduárd

Henrik fia, Eduárd egy olyan időszakban érkezik a világra, amikor apján úrrá lesz az elmebaj

1455 Az első Saint Albans-i csata, amelyben York hercege lemészárolja Lancaster-házi ellenségeit, és ezzel elkerülhetetlenné válik a rózsák háborúja

1461 IV. Eduárd yorki serege megsemmisítő csapást mér a Lancasterekre Towtonnál, VI. Henrik pedig trónfosztottá válik, majd Skóciában talál menedéket

1465 Elfogják a korábbi királyt, a Towerbe vetik, ahol ötéves bebörtönzése során még egy gyilkossági kísérletet is túlél

1470 Warwick grófja visszahelyezi a trónra VI. Henriket

1471 IV. Eduárd visszatér és legyőzi Henrik Lancaster-párti erőit Tewkesburynél. VI. Henriket meggyilkolják

IV. Eduárd, aki véres kézzel zárta le Henrik uralkodását

1484 III. Richárd a windsori Szent György-kápolnában temetteti újra Henriket. Egész Angliából érkeznek zarándokok a sírjához a gyógyulás reményében

Nemzeti zarándokhely: Henrik sírja a Szent György-kápolnában

York hercege – a trónörökös – felháborodásában ellenzéket toborzott és támadásba lendült. Mindennek 1453-ig nemigen volt számottevő hatása, azonban ebben az évben, a castilloni vereség hírének hatására Henrik idegösszeomlást kapott. A király katatón állapotba került – és csak 18 hónap elteltével tért magához –, York hercege pedig átmenetileg lordprotektorként, azaz régensként irányította az országot.

Somerset megölése

Amikor Henrik végre magához tért, meglepődve tapasztalta, hogy gyengélkedése idején felesége egy fiúgyermeknek, Westminsteri Eduárdnak adott életet. Felépülését követően első dolga volt Somerset hercegét visszahelyezni az államminiszteri pozícióba, ezzel azonban nemigen ért el sokat azon kívül, hogy az 1455-ös Saint Albans-i csatában York serege Somerset hercegének életét vette.

Egyes feltételezések szerint a gyengélkedését követően a király soha nem épült fel teljesen. Francia felesége, Anjou Margit, „az anyatigris" eltökélte, hogy megmenti a trónt a fiának, ezért átvette Somerset hercegének helyét az udvari frakció vezetőjeként, és igyekezett megszabadulni York hercegétől és szövetségeseitől. York hercege jogot formált a trónra, s ez a York-, valamint a Lancaster-házak közötti viszályba torkollt, amely a későbbiekben a rózsák háborúja néven híresült el.

1461. március 29-én York hercegének fia, IV. Eduárd Towtonnál, Tadcaster közelében megsemmisítette a királyi sereget az angol földön valaha vívott legvéresebb ütközetben. Henrik Skóciába menekült, majd visszatért Northumberlandbe, ahol hívei a tengerpart mentén sikerrel vettek be néhány várat. 1464-ben Hexhamnél azonban a megmaradt lancasteri seregekre is megsemmisítő csapást mértek.

A trónfosztott Henrik több mint egy esztendőn keresztül Lancashire és Westmorland félreeső házaiban bujkált. 1465 júniusában azonban végül Bungerly Hippingstonesnál elfogták, amikor mindössze három kísérőjével a Ribble folyón készült átgázolni. Mielőtt a Towerbe zárták volna, még meg is szégyenítették, a fejére szakadt szalmakalapot biggyesztettek, lábait a ló hasa alatt kötéllel összekötötték – így vezették körbe London utcáin át a tömlöcbe.

Általános együttérzést váltott ki az a király, akivel közönséges tolvajként bántak, és akinek életét vették anélkül, hogy elkövetett volna bármiféle bűnt

Ezután Warwick grófja – a „királycsináló" – összekülönbözött IV. Eduárddal, aki száműzetésbe kényszerült, majd 1470 októberében Henriket újrakoronázták. Második uralkodása egy évig sem tartott. A következő tavasszal Eduárd nemcsak visszatért, de mind Barnetnél, mind Tewkesburynél gyakorlatilag letarolta a lancasteri csapatokat, az összecsapásokban Henrik fia, Westminsteri Eduárd és Warwick grófja is életét vesztette, Margit királynőt pedig foglyul ejtették.

Warkworth cambridge-i professzor szerint azon a napon, amikor IV. Eduárd a tewkesburyi győzelmet követően visszatért Londonba, „egy keddi éjszakán, május 21-én este 11 és éjfél között a Towerben bebörtönzött Henrik királyt és Eduárd király testvérét, Gloucester hercegét sok társukhoz hasonlóan megölték". (Amikor 1910-ben megvizsgálták Henrik koponyáját, azt találták, hogy a haját vér tapasztotta a fejéhez, ami arra is utalhat, hogy komoly ütés érte.) Holttestét nyitott koporsóban tették közszemlére a Szent Pál-katedrálisban, testét ezt követően a chertseyi apátságban helyezték örök nyugalomra.

Politikai értelemben VI. Henrik uralkodása katasztrófák sorozatával volt egyenértékű. Egyrészt nem rendelkezett azokkal a jellemvonásokkal, amelyek elengedhetetlenek voltak egy középkori uralkodónál, illetve – ahogy azt egy 17. századi történész találóan megjegyezte – „túlságosan alárendelt szerepe volt, még a feleségével szemben is alulmaradt". Ha nem lett volna elég, hogy egy megnyerhetetlen háborút örökölt meg Franciaországban, ráadásképpen ott volt az is, hogy uralkodásának nagy része egybeesett a „nagy válsággal" is (amit a megcsappant aranytartalék okozott), ebben az időszakban drasztikusan visszaesett a kereskedelem, és jelentősen romlottak az emberek életkörülményei. Ugyan megpróbálta személyesen biztosítani, hogy az igazságszolgáltatás hű legyen nevéhez – beutazta Angliát, hogy fellebbezéseket hallgasson meg a vidéki bíróságokon –, azonban a rend és a törvény már jóval azelőtt megbomlott, hogy a York- és a Lancaster-házak között kialakult volna a konfliktus.

És mindezen kudarcok ellenére valami egészen furcsa dolog volt születőfélben: Angliaszerte – gazdagok és szegények egyaránt – szentként kezdték tisztelni a halott királyt. 1473-ban már egyre nőtt azoknak a zarándokoknak a száma, akik imákat mondtak érte, és gyertyát gyújtottak kőből kifaragott képmása előtt a yorki katedrálisban. IV. Eduárd 1479-ben eltávolíttatta Henrik szobrát, hogy elejét vegye annak, hogy a zarándokok elárasszák Chertseyt. 1484-ben azonban III. Richárd – talán a bűntudattól vezérelve – újratemettette Henrik földi maradványait a windsori Szent György-kápolnában. A kápolna országos zarándokhellyé vált.

És mindez mégis hogyan és miért történhetett így? Semmilyen bizonyíték nem támasztja alá, hogy Henrikre még élete során szentként tekintettek volna alattvalói. A nagylelkűsége és az együttérzése azonban egész biztosan meghatotta őket, például amikor egy felnégyelt és karóba húzott áruló földi maradványait az alábbi szavak kíséretében távolíttatta el: „Nem tűrhetem, hogy az én kedvemért bármely keresztény emberrel ily gonosz módon bánjanak."

Kétségtelenül sikerült kötődést és hűséget ébresztenie az emberekben. És talán mind közül a legfontosabb, hogy nemcsak a megbocsátás, de a felejtés adományával is megáldotta a sors. 1452-ben nagypéntek napján – a York hercege által vezetett, sikertelen felkelést követően – például 144 ember életének kegyelmezett meg. Emellett időről időre igyekezett kibékíteni a Yorkokat és a Lancastereket.

De az emberek valószínűleg Henrik meggyilkolása miatt döntöttek úgy, hogy szent ember volt. Általános együttérzést váltott ki az a király, akivel a trónfosztását követően közönséges tolvajként bántak, és akinek életét vették anélkül, hogy elkövetett volna bármiféle bűnt.

John Blacman karthauzi szerzetes – aki korábban Etonban tanított és Henrik udvari ➤

A bölcsesség székhelye A Cambridge-i King's College alapító okiratának egyik illusztrációja 1446-ból, amelyen (jobbra) VI. Henrik látható az alapító okirattal a kezében, amint a következőket mondja: „Dicsértessék az Úr, fohászkodjatok és magasztaljátok." A mögötte lévő csoportban látható a lordkancellár, Stafford canterburyi érsek is

KING'S COLLEGE CAMBRIDGE ARCHIVES

A hősök bálványozása Két angol mártírt – VI. Henriket (jobbra) és Vértanú Szent Edmundot – dicsőíti a ludhami Szent Katalin-templom szentélyrácsa (részlet)

káplánjaként is szolgált – 1484 környékén emlékiratok formájában méltatta hajdani urát, hogy kimutassa, még az előkelő emberek is lehetnek szentek.

Blacman Henrik áhítatosságát és egyszerűségét hangsúlyozta – rongyos ruhákat, alattuk lószőr (a lovak sörényének és farkának szálaiból szőtt) alsóneműt viselt –, valamint szexuális puritanizmusát, amely a mai ember számára felfoghatatlannak tűnhet. Azt állította, hogy a királynak látomásai voltak Krisztusról, Szűz Máriáról és a többi szentekről. Érdekes módon azonban – karthauziként hozzá lehetett szokva ahhoz, hogy felismerje azokat a tulajdonságokat és adottságokat, amelyekre egy férfinak szüksége volt ahhoz, hogy remeteéletet élhessen, amelyek közül az egyik legfontosabb az épelméjűség volt – Blacman egyáltalán nem tekintett értelmi fogyatékosként a királyra.

Tudjuk, hogy Henrik a *devotio modernát* gyakorolta – ez egy vallási reformmozgalom volt, amely az alázatosságot és az engedelmességet hangsúlyozta. Krisztus szenvedéseit idézte meg és nem kizárt, hogy egyes meditációi során akár hallucinációig jutott, emellett szívesen töltötte idejét kolostorokban.

Fiatalkorában Henrik legjobb barátja Warwick rövid életű hercege volt, aki minden áldott nap elolvasta mind a 150 zsoltárt (a szerzeteseknek egy hétre volt szükségük, hogy az összeset recitálják). Henrik ezenkívül különleges figyelmet fordított a püspökök kinevezésére is. 1440-ben ő alapította Eton College-t, az angol arisztokrácia legrangosabb bentlakásos középiskoláját, majd a következő évben a Cambridge-i Egyetemen a King's College-t is, mindkettő kifejezetten vallásos intézménynek számított.

Tiszta, igaz, szent

1485-től kezdődően VII. Henrik három egymást követő pápához is petíciót intézett, hogy nagybátyját avassák szentté. Polydore Vergil – Henrik történésze – megbocsátotta királyának, hogy államférfinak tökéletesen alkalmatlan volt, és ekképp festette le uralkodóját: „csendes, halk szavú férfi volt, aki szerényen beszélt, és a háborúval szemben a békét, a viszályokkal szemben a nyugalmat, a haszonszerzéssel szemben az őszinteséget részesítette előnyben… nála tisztább, igazabb vagy szentebb teremtést nem hordott hátán a föld".

Az 1471 és 1495 közötti 174 csodatételéről könyv is született. Lord Stourton szolgáját – akit 1484-ben alaptalanul vádoltak meg egy főbenjáró vétséggel – a király szellemének keze mentette meg (Thomas Fullerhez hasonlóan), melyet az elítélt nyaka és az akasztófa kötele közé helyezett. A király Windsorban tartott vörös bársony fejfedőjének viselése pedig gyógyította a fejfájást (egyesek szerint az agydaganatot). Henrik javára írták továbbá azt is, hogy a pestis áldozatait úgymond visszahozta az élők sorába, illetve gyermekeket támasztott fel.

Templomokban és katedrálisokban egyaránt megemlékeztek Henrikről, ólomüveg ablakokon és szentélyrácsokon, gyertyákat gyújtottak a képmása előtt, illetve az oxfordshire-i Caversham Prioryban azt a tőrt helyezték el tiszteletére, amellyel állítólag életét vették. Himnuszokat, litániákat és imákat zengtek érdemei elismeréseként, és végül már több emléktárgyat készítettek a zarándokoknak Windsorban, mint Canterburyben. (Csak London területén mintegy 500 ilyen Henrik-relikvia került felszínre különböző régészeti ásatások során.)

Ahogy William Stubbs, a viktoriánus történész megjegyezte, Henrik „olyan mély nyomot hagyott az angolok szívében, amit csak hosszú idő elteltével sikerült elhomályosítani… azét a királyét, aki az atyja és a nemzet bűnei miatt lelte halálát".

A kultusza olyannyira népszerű volt, hogy a westminsteri és a chertseyi apátok egymással versengtek, hogy megszerezhessék a maradványait. VII. Henrik tervei nyomán épült fel a westminsteri apátság nagykápolnája (Miasszonyunk-kápolna), amelyet ő felmenője sírhelyének szánt, akit majd a szentté avatását követően ünnepélyes keretek között újratemethetnek ezen a helyen. Azonban a Rómával fennálló diplomáciai bonyodalmak megakadályozták a király szentté avatását.

> A kultusza olyannyira népszerű volt, hogy a westminsteri és a chertseyi apátok egymással versengtek, hogy megszerezhessék a maradványait. Még VIII. Henrik is mélyen tisztelte

VIII. Henrik halála napjáig mélyen tisztelte elődjét [Valois Katalin angol királyné VI. Henrik anyja és VIII. Henrik dédnagyanyja volt – *A ford.*], 1528-ban kérvényezte is, hogy avassák szentté. És még azt követően is, hogy szakított a pápasággal és felhagyott a windsori zarándoklatokkal, a végrendeletében úgy rendelkezett, hogy a Szent György-kápolnában található síremlék még impozánsabb legyen, továbbá, hogy „Szent Henrik király" lobogóját is hordozzák körbe a temetésén.

Az ellenszegülő katolikusok továbbra is mélyen tisztelték, Alexander Pope pedig „mártír királyként" említette *A windsori erdő* című versében. Az 1920-as évek során többször megkísérelték elérni, hogy szentté avassák, ráadásul Evelyn Waugh író is egyik „kedvenc szentjének" tartotta. Az 1970-es években még egyszer – szintén eredménytelenül – megkísérelték szentté avattatni.

VI. Henrik élete során vajmi kevés honfitársát nyűgözte le, de aligha férhet kétség ahhoz, hogy a halálát követő évszázadok során ezt a hiányt maradéktalanul bepótolta. H

Desmond Seward történész és író, szakterülete a 15. század történelme

Fordította Gether Dénes

HITLER UTO ELLENTÁM

Hetven évvel ezelőtt a náci Németország erői nagyszabású ellentámadást indítottak a nyugati fronton. **Peter Caddick-Adams** bemutatja, az ezután következő ütközet végkimenetelét miért nevezte Churchill „az amerikaiak világraszóló győzelmének"

LSÓ ADÁSA

A meglepetés ereje
Waffen SS katonák futnak át egy úton a kelet-belgiumi St. Vith közelében, 1944. december 18-án. A teljes titokban előkészített támadás meglepte a szövetségeseket és hatalmas rést ütött a főként amerikai csapatok tartotta frontvonalon

CORBIS/PICTURE CONSULTANT: EVERETT SHARP

Hotton egy kevés nevezetességgel bíró, álmos belga kisváros, amely az Ardennek mélyén, az Ourthe folyó partján található, sűrű erdők és magas dombok veszik körbe. A főként parasztházak és fából épült csűrök alkotta település keveset változott az 1940-es évekhez képest, bár az itt-ott elszórt modern épületek azért jelzik, milyen heves harcok folytak a területén.

A főutcán végigsétálva a mai látogató is maga elé képzelheti a német 5. páncéloshadosztályt, ahogy 1940. május 11-ének délutánján átviharzott a városkán, útban a Meuse folyó felé. A keletről érkező tankokat vezető, fekete egyenruhás, fiatal, elszánt és győzelemre éhes német katonák könnyen elfoglalták Hotton apró hídját, bár a belga utászok megpróbálták azt előzőleg felrobbantani. Ugyanekkor, nagyjából öt kilométerre délre egy még alig ismert vezérőrnagy, bizonyos Erwin Rommel egy gázlón vezette át csapatait, Beffe közelében. Néhány héten belül a Wehrmacht diadalmas katonái megtörték a belga, francia és brit erők ellenállását, és – ideiglenesen legalábbis – meghódították a hadszíntereket Nyugat-Európában.

Négy és fél évvel később, a téli napforduló napján, 1944. december 21-én, reggel fél kilenckor visszatértek a páncélosok – ugyanazon az útvonalon, és céljuk ismét Hotton hídja volt. Ezúttal a 116. páncéloshadosztály katonái érkeztek, akiket *Windhund*, azaz *Agarak* néven emlegettek. És ők így is tekintettek magukra: gyorsak, megfoghatatlanok, és szinte szétszakítják a pórázt, hogy minél előbb a nagyjából 40 kilométernyire található Meuse-höz érjenek.

Ezek az egységek ahhoz a több páncéloshadosztályból álló támadó ékhez tartoztak, melyet a nyugati fronton utolsó, *Herbstnebel*, azaz *Őszi köd* kódnevű nagy német offenzíva keretében vetettek be. A ma inkább ardenneki ellentámadás vagy offenzíva néven emlegetett ütközet december 16-án, hajnali fél hatkor kezdődött, amikor a Belgium és Luxemburg határán elterülő ardenneki régiót megülő sötét, ködös hajnali csendet ➤

fülsiketítő robaj szakította szét. A szövetséges oldalon tartózkodó szemtanúk szerint a keleti horizont hirtelen vakító fénybe borult, „mintha egy vulkán tört volna ki, vagy valaki felkapcsolta volna a villanyt".

A pokoli zűrzavar a front egy nagyjából 130 kilométeres szakaszára csapott le: a német csapatok északon a gyönyörű fagerendás házairól ismert Monschau városkától egészen a luxemburgi Echternachig mindenhol támadásba lendültek. Remegett a föld, dőltek a fák, és mindenhol a fagyos földdel keveredő, izzó srapnelek záporoztak. Az amerikai katonák igyekeztek a fák tövében vagy kőházakban kialakított fedezékeikbe húzódni, miközben a Harmadik Birodalom összes nélkülözhető ágyúja – mintegy kétezer különböző kaliberű löveg – az utolsó lőszertartalékait zúdította rájuk. A lövedékeket hamarosan követte a gyalogság, illetve a gondosan összeválogatott páncélosegységek rohama.

Az offenzíva terve magától Hitlertől származott, akiben az alapötlet már jóval korábban megfogalmazódott, amikor a szövetségesek még Normandiát sem foglalták el teljesen. A náci diktátor szeptember 16-án tárta tábornokai elé a tervét: három újonnan felállított gyalogoshadosztály páncélosok támogatásával ront rá a szövetségesekre a Németország határán húzódó, bunkerekből és megerősített pontokból álló Siegfried-vonal védelméből.

A tél leple alatt

A hadművelettől a stratégiai helyzet javulása mellett Hitler politikai eredményeket is várt. Mivel a kitűzött cél a frontvonaltól mintegy 200 kilométerre fekvő Antwerpen kikötője volt, azt remélte, hogy sikerülhet megnehezíteni a szövetségesek utánpótlását, így üzemanyag, lőszer és élelmiszer hiányában megállásra kényszerülnek majd. Azt az álmot is dédelgette, hogy a vereség sokkja elég lesz ahhoz, hogy ellentéteket szítson a brit és az amerikai vezetés között, ezzel esélyt kínálva egy a nyugati szövetségesekkel kötött, elfogadható különbékére, hogy aztán Németország minden erejével a szovjetek elleni harcra koncentrálhasson. Az időzítés kulcsfontosságú volt: a német erőknek a lehető legrosszabb téli időjárási körülmények között kellett támadniuk, hogy a szövetségesek ne használhassák ki elsöprő légi fölényüket.

A német tábornokok nem voltak elragadtatva az ötlettől. A kitűzött célokat teljesíthetetlennek tartották, ráadásul sem elég emberük, sem elég hadianyaguk nem volt egy ilyen léptékű offenzívához (különösen az üzemanyagkészletek voltak kritikusan alacsonyak). Azonban tiltakozás helyett legfeljebb morgolódni mertek – a július 20-ai Stauffenberg-merénylet kudarca utáni hangulatban (mint ismeretes, a számos magas rangú tisztet is soraikban tudó összeesküvők bombája csak könnyebb sérüléseket okozott Hitlernek, a merénylőket elfogták és kivégezték) még a visszafogott kritika is könnyen árulásnak minősülhetett volna. A félelem mellett azért is hallgattak, mert az immár senkiben sem bízó Führer ragaszkodott ahhoz, hogy minden egyes részletről személyesen döntsön, és rögeszmésen ügyelt arra, hogy semmilyen információ ne szivároghasson ki. A hadosztályparancsnokokkal Hitler személyesen ismertette feladataikat december 11–12-én, így nem maradt idő felderítésre, gyakorlatokra vagy a katonák felkészítésére. Az alacsonyabb rangú tisztek mindössze 24 órával a támadás előtt értesültek az offenzíva tervéről.

A Harmadik Birodalom összes nélkülözhető ágyúja az utolsó lőszertartalékait zúdította az amerikai katonákra

A parancsokat futárok útján juttatták el a címzettekhez, így a szövetségesek Bletchley Park-i kódtörő „üzeme" keveset érzékelhetett a készülődő viharból. Ezért történhetett, hogy a szövetségeseket teljes meglepetésként érte, amikor a 200 ezer német katona és valamivel több mint 600 harckocsi – 13 gyalogos és öt páncéloshadosztály – hirtelen rázúdult vonalaik leggyengébb részére, amelyet az amerikai VII. hadtest tartott, Troy Middleton tábornok parancsnoksága alatt.

Miután napok óta küzdötték magukat előre, a német 116. páncéloshadosztály katonái egyszer csak előbukkantak Hotton közelében a fagyos reggeli ködből. Megjelenésük kellemetlen meglepetés volt a 23. és az 51. amerikai műszaki zászlóalj egyetlen páncéltörő löveggel és néhány légelhárító ágyúval felfegyverzett maroknyi katonájának, akik egyedül a 3. amerikai páncéloshadosztály néhány tankjának támogatására számíthattak. Kevésen múlt, hogy az *Agarak* reggeli első, majd az esti szürkületben végrehajtott újabb támadása sikerrel elhódítsa a hidat a pár tucat amerikai utásztól és szerelőtől, akik „néhány innen-onnan összehordott páncélökökkel és 0.50 hüvelykes gépágyúval voltak felfegyverkezve", és felborogatott teherautókból épített, hevenyészett barikádok mögött húzták meg magukat.

A védőknek valószínűleg alapesetben nem sok esélyük lett volna, de ezek a katonák már végigcsinálták a normandiai hadjáratot,

GETTY

Az igazán hideg háború Egy amerikai M-10-es tankelhárító páncélos araszol előre az Ardennek egyik keskeny útján. A metsző hideg és a sűrű köd megakadályozta a szövetséges légierő bevetését

ennél fogva harcedzettek és elszántak voltak. Tudták, milyen türelmetlenül akarnak az ellenséges tankok átrobogni kis hídjukon, és elhatározták, hogy kitartanak, amíg nem jön erősítés. A németeknek ráadásul alig volt üzemanyaguk. Ugyan útközben zsákmányoltak ételt és üzemanyagot is, újra kiürülőben voltak a készleteik, ezért nem igazán tudtak kedvükre manőverezni a kisvárosban. A védőknek az is feltűnt, hogy sok német az amerikaiak jellegzetes olajbarna színét viseli. „Nem tudtuk megkülönböztetni őket a sajátjainktól, amíg egész közel nem értek. A legtöbb német, akit lelőttünk vagy fogságba ejtettünk, amerikai egyenruhát viselt" – emlékezett vissza LeRoy Hannemann, a 3. páncéloshadosztály katonája.

Lee J. Ishmael közlegény önként jelentkezett a kis páncéltörő löveg kezelésére, majd három perc alatt 16 lövedéket lőtt ki a már majdnem a hídra érő egyik német tankra. Az egyik lövedék maradványai szerencsés módon beszorultak a harckocsi tornya és a páncélteste közé, ezzel meggátolva a lövegtorony mozgását. A harcképtelenné vált tankot később sikerült végleg kilőni. Mindkét oldal súlyos veszteségeket szenvedett, de a patthelyzet a németeket érintette súlyosabban: amikor az *Agarak* két nappal később egy másik átkelőhely keresésére indultak, Párduc tankok roncstelepét hagyták maguk mögött, és rá kellett jönniük, hogy a Meuse folyóig történő előrenyomulás álma végleg szertefoszlott.

Hotton civil lakosságát senki sem figyelmeztette a németek visszatérésére, így éppen csak arra maradt idejük, hogy a szövetségesek zászlóit, illetve Roosevelt, Churchill és Sztálin portréit, amelyeket a felszabadulás tiszteletére kiaggattak szerte a városban, gyorsan letépkedjék. A Wehrmacht katonái házról házra jártak, az amerikai csapatokra vonatkozó információkat követelve, közben persze minden élelmet összegyűjtve, amit találtak. Egy földműves felesége könyörgött nekik, hogy legalább annyit hagyjanak meg, ami elég a karácsonyi vacsorához, de egy német tiszt közölte: „Az embereim már napok óta nem ettek. Ők az elsők."

Hitler számítása egyébként részben bevált: amíg az időjárási körülmények rosszak voltak, az offenzíva viszonylag jól haladt előre. Amint azonban december 23-ától kezdve kezdett kitisztulni az idő, a szövetségesek repülői is fel tudtak szállni, és azonnal súlyos veszteségeket is okoztak a védtelen német páncélosoknak. Kulcsszerepe volt a brit–amerikai légierőnek abban is, hogy megakadályozták az egyébként is akadozó német utánpótlás eljutását a frontvonalra. A kezdeti sikerek után a német offenzíva december utolsó napjaira teljesen elakadt, a Wehrmacht nemhogy Antwerpen közelébe nem jutott el, de a Meuse-ön való átkelés is elérhetetlen távolságban maradt, bár a 2. páncéloshadosztály tankjai karácsony napján már egész közel kerültek a folyóhoz. A németek ugyan jelentős területeket foglaltak vissza, azonban a stratégiai célok megvalósításához igazából közel sem kerültek. A német támadás lelassulásában nagy szerepet játszottak a hottoni alakulathoz hasonló bátor egységek, melyek a sokakat hatalmába kerítő pánik ellenére sem hátráltak meg – mindenképpen említést érdemelnek a Bastogne-t védő 101. ejtőernyős hadosztály emberei, akik a teljes bekerítés után is napokig tartották a fontos közlekedési csomópontot, amíg fel nem mentették őket.

Közös erőfeszítés

Hotton határában, a ma találóan Rue de la Libérationnak, azaz a Felszabadulás útjának nevezett út mellett található egy kis brit nemzetközösségi katonai temető, amely bizonyos tekintetben bemutatja, hogy Nyugat-Európa visszafoglalása és az ardenneki ellentámadás visszaverése a szövetségesek valóban koalíciós erőfeszítése volt. A 666 fejfa közül néhány olyan katonák emlékét őrzi, akik még 1940 májusában estek el a környéken, de az itt eltemetettek többsége 1945 januárjában vesztette életét, amikor

Hitler nagyratörő terve Térképünkön látható a kiszögellés, amelyet a német ellentámadás alakított ki a szövetséges frontvonalban. A váratlan sikerek ellenére azért jól látható, hogy milyen messze voltak a német katonák attól, hogy elérjék a Hitler által kitűzött célt, Antwerpen visszafoglalását

MAP ILLUSTRATION: MARTIN SANDERS, MAPART.CO.UK

Mítoszok az ardenneki offenzíváról

Nem minden igaz, amit a csatáról hallott

Nem szivárgott be több száz angolul beszélő kommandós a vonalak mögé

Rengeteg legenda szól az angolul tökéletes kiejtéssel beszélő német kommandós alakulatokról, amelyek amerikai egyenruhában, dzsipeket hajtva okoztak zűrzavart a szövetséges vonalak mögött. Valójában a német különleges erők nagyon kevés tagja beszélt annyira jól angolul, hogy megtévesszhesse az amerikai katonákat, ráadásul mindössze 44 kommandóst dobtak át a front mögé december 16-a és 19-e között, ők viszont nyolc kivételével vissza is tértek egységeikhez.

Az viszont nem túlzás, hogy az erről szóló híresztelések óriási pánikot keltettek a szövetséges katonák között, akik ennek hatására hajlamosak voltak előbb lőni és aztán kérdezni – több százan vesztették életüket „baráti tűzben". A kocka fordultával aztán tömegesen végeztek ki olyan német katonákat, akikről azt hitték, hogy ilyen szabotőr kommandósok (akikre nem érvényesek a hadifoglyokat védő rendelkezések), miközben csak azért vették fel a zsákmányolt egyenruhákat, hogy ne fagyjanak meg.

A támadás főerejét nem fanatikus nácik adták

Az SS fegyveres alakulatai kétségtelenül fontos szerepet játszottak az ardenneki offenzívában – az északról támadó 6. páncélos hadsereg soraiban például négy SS tankhadosztály harcolt, főparancsnoka pedig Hitler korábbi testőre, Josef „Sepp" Dietrich volt.

Azonban 1944 utolsó napjaira az SS-alakulatok már régen nem csak fanatikus nácikból álltak. A súlyos veszteségek pótlására ezeknek sorait is túl fiatal vagy kiöregedett sorkatonákkal, más fegyvernemekből (a Luftwaffe, sőt a haditengerészet egységeiből) átvezényelt emberekkel töltötték fel. SS-egyenruhában harcoltak ukrán, lengyel és francia önkéntesek, illetve a német befolyás alatt álló országok német kisebbségéhez tartozók is.

Egy német hadifogoly, kezében az amerikai nadrággal, amelyet viselt. A legtöbben nem a megtévesztés miatt, csak a hideg ellen vették fel a zsákmányolt egyenruhát

A zseniális német tankparancsnok nem is volt annyira zseniális

A kitüntetésekkel elárasztott Waffen-SS tisztet, Joachim Peipert, az ekkor az 1. SS páncélosezredet vezető ezredest sokszor ábrázolták a német páncélos parancsnok mintapéldányának, aki a reménytelen helyzetben is fanatikus hűségről, elhivatottságról és a kockázatokra fittyet hányó kezdeményezőkészségről tett tanúbizonyságot. Róla mintázták a csatáról szóló híres film (*A halál 50 órája*) parancsnokának, Martin Hesslernek az alakját is.

A valóságban Peiper teljesítménye nem volt túlságosan fényes. December 16-án alig haladt előre egységével, ennek ellenére éjszakára pihenőt tartott, ahelyett, hogy tovább nyomult volna. December 17-én aztán Peiper a szinte járhatatlan mellékutakra vezényelte tankjait, amelyek így csigalassúsággal jutottak csak előre. Aznap aztán parancsot adott 84 amerikai hadifogoly lemészárlására Malmedy mellett, este pedig megint pihenőt tartott. Mire december 18-án elérte volna Stavelot városkát, a már felkészült védők több híd felrobbantásával megakadályozták abban, hogy tovább haladhasson előre.

az amerikaiak által oly sokáig várt erősítés végre tényleg megérkezett. Az elesettek nagy része brit állampolgár volt, de közel 100 kanadai, 41 ausztrál, 10 új-zélandi, egy az RAF soraiban szolgáló belga és egy lengyel pilóta is itt lelt végső nyughelyre.

Az erősítés 1945 januárjának első óráiban érte el a városkát, hogy megakadályozzon egy esetleges újabb áttörési kísérletet. A német csapatok előrenyomulása során kialakult „zsák" minden oldalán felvonultak a front más részeiről átirányított szövetséges erők, és ez, valamint a délről a térségbe vezényelt amerikai 3. hadsereg Patton tábornok vezette páncélosai, illetve az északról,

A német tábornokok nem voltak elragadtatva, de a Stauffenberg-merénylet kudarca utáni hangulatban még a visszafogott kritika is könnyen árulásnak minősülhetett volna

a válságos helyzetben Montgomery parancsnoksága alá rendelt amerikai 1. hadsereg ellenakciói január közepére stabilizálták a szövetségesek védelmi állásait.

Ugyan a németek még megpróbálkoztak egy újabb támadással, ezúttal az Ardennektől délre, de ez már alig hozott eredményt. A harcok még január végéig tartottak az Ardennekben, ám ezzel véget ért a németek nyugati fronton indított utolsó nagyobb támadó hadművelete. Hitler is beletörődött a kudarcba, megmaradt páncélosait kivonta a kiszögellésből, és keletre, közelebbről Magyarországra küldte, hogy a Budapest környéki offenzívában vessék be őket.

Az ardenneki offenzíva során a németek legalább 60, egyes becslések szerint inkább 100 ezer katonát vesztettek, a szövetségesek veszteségei megközelítették a 90 ezer főt. A Wehrmacht és más német alakulatok elszántságát és harckészségét jól mutatja, hogy a teljesen egyenlőtlen erőviszonyok ellenére néhány napra valóban komoly riadalmat okoztak a szövetséges hadvezetésnek – viszont ezzel a Hitlerre jellemzően vakmerő és a realitásokat figyelmen kívül hagyó akcióval szinte minden tartalékukat fel is emésztették.

Az Ardennekben aratott szövetséges győzelem mindenekelőtt az amerikai katonák érdeme, akik nagyobb számban harcoltak itt, mint Normandiában, vagy éppen az egész csendes-óceáni hadszíntéren. Churchill nem is maradt adós a hála kifejezésével. „Figyelnünk kell arra, hogy büszke történetünk elmesélésekor a Brit Hadsereg ne kapjon nem kiérdemelt részt abban az ütközetben, amely kétségtelenül Amerika legnagyobb csatája a háborúban, és amely hitem szerint örökre szóló amerikai győzelemként él majd emlékezetünkben." Január 18-án a brit parlament alsóházában is világossá tette véleményét: „Láttam, hogy egyesek azt sugallják, a december 16-a óta tartó küzdelem angol és amerikai közös csata. A tények azt mutatják, hogy az amerikaiak vívták meg a harc döntő részét, és ők szenvedték el szinte az összes veszteséget is."

Az amerikaiak és szövetségeseik kitartása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Berlin irányába történő előrenyomulás nem szenvedett túlságosan nagy késedelmet, és így Németország nagyobbik részét a brit–amerikai csapatok, és nem a szovjetek szabadították fel a következő évben. H

Peter Caddick-Adams hadtörténész, a Cranfieldi Egyetem tanára

Fordította Litván Dániel

Lássuk a forrásokat is! Ezzel a céllal adjuk közre sorozatunkat, amely emlékezetes történelmi eseményekről, személyiségekről és jelenségekről a kortársak leírásaival igyekszik képet adni

Amikor Alekszandr Turgenyev Budán bálozott

ALEKSZANDR IVANOVICS Turgenyev, a nagy regényíró, Ivan Szergejevics Turgenyev unokafivére az orosz kultúrtörténet egyik jelese, 1784-ben született egy igen patinás családban. Atyja felvilágosodott szimbirszki nagybirtokos arisztokrata volt, az orosz szabadkőművesség egyik központi alakja. II. Katalin ugyan okkal tartotta magát felvilágosult uralkodónak, de a szabadkőművességet nem szívelte, a mozgalmat szétzúzta, s az idősebb Turgenyevet birtokaira száműzte. A cárnő 1796-ban bekövetkezett halála után I. Pál (1796–1801) uralkodásával a család visszanyerte szabadságát, és Alekszandr ifjú éveit már Moszkvában élhette meg. Kiváló nevelést kapott, majd 1802-ben Németországban korának talán legrangosabb egyetemére, a göttingenire iratkozott be, ahol történelmet, jogot és politikai ismereteket tanult.

Húszévesen hagyta el az egyetemet, de akkorra már orosz lapokban megjelentek úti jegyzetei. Útja először Lipcsébe, Drezdába, majd Prágába, onnan Bécsbe vezetett. A császárvárosban felkeresett szabadkőműves páholyokat, melyektől ajánlóleveleket szerzett a kor fontos magyar személyiségeihez. Bécsi várakozása jóval hosszabbra nyúlt a tervezettnél, mert a magyar bürokrácia igen lassan működött, hónapokig tartott, amíg a magyar kancellária megadta a beutazási engedélyt. Már 1804. június 18-i levelében azt írta szüleinek, hogy hiába várja a hivatalos engedélyt. Végül 1804. augusztus 3-án érkezhetett meg Budára, ahonnan első beszámolóját augusztus 10-i kelettel küldte édesapjának.

Budán és Pesten az akkori szellemi elit és az arisztokrácia színejavával találkozott – bizonyára felettébb megnyerő ifjú volt. Megnyerhette a tetszését József főhercegnek is, aki azonnal meghívta egy jelentős bálra. A meleg fogadtatásban közrejátszhatott az oroszok iránt akkoriban magas fokra hágott rokonszenv. Ugyanis a dinasztikus házasságok korában a később nálunk a legnépszerűbb Habsburggá lett József nádor 1799-ben vette el feleségül I. Pál cár akkor még majdnem gyermek leányát, Alekszandra Pavlovnát, de a közszeretetnek örvendő nagyhercegnő házasságuk második évében, mindössze 17 éves korában, 1801-ben meghalt.

Turgenyev levelei élvezetes és plasztikus képet adnak nemcsak a budai arisztokrácia világáról, hanem a magyar föld termékenységéről, a szőlő- és borkultúráról is. Éles szemű megfigyelő volt, s nemcsak a szépre volt szeme, észrevette az akkori magyar világ fonákságait és ellentéteit, így nem kis iróniával írt a „Magyarországon kívül nincs élet, ha van élet, az nem olyan élet" már akkor is dívó szemléletéről. Igencsak fiatalon, 1810-ben hivatali megbízatást vállalt I. Sándor (1801–1825) kormányzati apparátusában, vallási és oktatási pozíciókat töltött be. Később tevékenységének súlypontja a történetírásra tevődött át, I. Miklós fontos régészeti hivatalt bízott rá. 1846-ban halt meg.

Az erősek és vagyonosak joga győzedelmeskedik

Tisztelt Apámuram, tisztelt Asszonyanyám!

Immár egy hete annak, hogy ideérkeztünk, miután Bécsben s másutt elláttuk magunkat ajánlólevelekkel. Nagy bárkán utaztunk a Dunán, s alig három és fél nap alatt 36 mérföldet tettünk meg, bár Pozsonyban ebéd után jócskán időztünk… Pozsonyba, ami szárazföldön jó nyolc mérföldet tesz ki, alig félnapi utazás után érkeztünk meg; itt töltöttük az éjszakát, korán reggel, öt órakor újból behajóztunk, s egész nap sehol sem kötöttünk ki. A második éjszakát egy Komárom nevű magyar városban töltöttük; ez vasárnapra esett, s alkalmunk nyílt látni és hallani a magyar nép mulatságát: ez a lanthoz hasonló bandura kísérte táncból állt. A mulatság egész éjjel tartott; mikor felálltunk és útra keltünk, a kocsmákban még folytatódott a tánc. Jóval ügyesebben táncolnak a mi muzsikjainknál, csak éppen a tánchoz nem kapcsolódik élőszó.

Még egyszer kellett éjszakára megszállnunk, és végül is kikötöttünk a városban. Pestet csupán a Duna választja el Budától, és aki ezt nem tudja, nem is tekinti ezeket két külön városnak, amelyek mindegyikének saját városi rendősége, közigazgatási szervezete van. A véletlen akarta, hogy éppen a lehető legérdekesebb időben érkezzünk ide: most veszi kezdetét a 25 ezer főnyi császári hadsereg – mely a birodalom különféle néptörzseiből tevődött össze – szemléje. Megérkezett ide az ausztriai ház valamennyi hercege: Károly, Albert, Ferdinánd főhercegek és a mi mecklenburgi hercegünk, akivel még Bécsben ismerkedtem meg.

Először Pesten állapodtunk meg, és itt éltünk egy hétig, de tegnap átköltöztünk Budára, mivel ismerőseink nagyobb része itt él. Jóformán egyetlen nap sem múlik el anélkül, hogy ne hívnának meg egy magyar főúrhoz vendégségbe. Itt még frissen él az emlékezetben a magyarok és a szerbek által istenített Alekszandra Pavlovna, és az oroszok nagy tiszteletnek örvendenek. Ezen a héten először Batthyány Alajos grófnál ebédeltünk, aki a mi kedvünkért meghívott néhány itteni tudóst is, és valódi magyar módon látott bennünket vendégül. A tokaji bor – méghozzá a lehető legtisztább – itt egyáltalán nem megy ritkaságszámba, csak éppen nem mindenki számára. A többi híres magyar bort itt – legnagyobb csodálkozásunkra – gyengébb minőségűnek találtuk, mint aminőknek azokat hazájukon kívül megismertük. Ennek oka abban rejlik, hogy a jó fajtát kiszállítják az országból, és a szőlőtulajdonos csak bizonyos mennyiséget hagy meg saját asztala számára.

Ugyanerre a napra meghívást kaptunk Esterházy Miklós herceghez, a magyar Seremetyevhez [Pjotr Boriszovics Seremetyev gróf roppant tékozlásaival tette magát hírhedtté], akinek magyar nemzeti díszöltönye néhány millió forintot ér. A közelmúltban csupán a csizmájára százezer forint értékű gyöngyöt rakatott. De én nem irigylem a gazdagságát, minthogy az nem őt illeti, hanem házának mindenkori legidősebb tagját, és ő a vagyont sem eladni, sem elzálogosítani nem tudja. Nem vendégeskedhettünk nála, mivel már meghívásunk volt Batthyány grófhoz, akihez ajánlólevelet kaptunk, és Esterházyval nem is kerültünk össze.

Másnap Podmaniczky József főispánnál ebédeltünk. Ő is rendkívül szívélyesen fogadott bennünket; ő is Göttingában tanult, s az emlékeinket idézgettük. De mindenkinél jobban le voltunk kötelezve Kovachich Márton Györgynek, a híres magyar tudósnak, aki mindenhová elvezetett bennünket, s megmutatott minden nevezetességet mind az itteni könyvtárakban, mind pedig az egész városban.

Vele még Bécsben ismerkedtem meg, és ő meghívott bennünket, hogy szálljunk meg nála; de nem akartunk kényelmetlenséget okozni neki. Végül bemutattak a nádor főudvarmesterének, Szapáry János grófnak, aki másnap jelentést tett rólam a főhercegnek, akinek be is mutattak. Még Istenben boldogult hitvese, Alekszandra Pavlovna csepegtette bele az oroszok iránti szeretetet. Attól tartottam, hogy elfogódottá válok előtte, de nem így történt. Atyám – gondolom – már látta őt Moszkvában; valamennyi főherceg vonásai teljesen megegyeznek, és Károly főherceg, a hadsereg kedvence is egy arc vele. Kérdezősködött úticélom felől – azt válaszoltam, hogy szeretnék megismerkedni a velünk rokon népekkel, és látni szeretném azokat az országokat, amelyeket a külföldiek a többieknél kevésbé ismernek, holott azoknál nem kevésbé érdekesek. „Igen – mondta a főherceg –, itt meg fog ismerkedni a ruszynyák néven ismert oroszokkal, akik néhány száz évvel ezelőtt költöztek ide Oroszországból." A beszélgetés ezzel véget ért, és én eltávoztam; de a főudvarmestertől meghívást kaptam a ma esti bálra, amelyen – mint mondják – 1200 ember fog megjelenni. A meghívottak nagy száma onnan adódik, hogy a tábor a város szélein állomásozik és abból is, hogy rengeteg kíváncsi nézőjük sereglett össze. Most be kell fejeznem soraimat, hogy kollégiumi ülnöki díszembe öltözhessem, és a bálba siessek. Holnap megírom, kit s mit láttam.

Nemesi viselet egy 19. század eleji festményen

Tegnap a bálon láthattam a magyar nemzet színe-virágát. Egymagában nemzeti díszöltözetük is nagyszerű; minden arannyal-ezüsttel kihímezve, főleg a mágnásoké, akik a nemesség legtekintélyesebb részét teszik ki. Megnyerte tetszésemet méltóságteljes fellépésük és az, hogy mind a mai napig megőrizték nemzeti jellegüket – legalábbis ami az öltözetet illeti –, és kelletlenül tekintenek arra, aki nem a szűk magyar nadrágot viseli. Sarkantyúban ropják a táncot. Itt még most sem kezdődik bál menüett nélkül. A szépnem itt aztán valóban rászolgál erre az elnevezésre. Bécs után, amely méltán dicsekszik szépasszonyaival, úgy gondolom, sehol sem ilyen túltengő a gyönyörű nők számaránya, mint itt.

Ez az első bál, amelyet a főherceg Alekszandra Pavlovna halála óta rendezett, éspedig fivérei érkezésének tiszteletére. Mind a négy fivérét láthattam. Korábban gyakran nyújtott a városnak szórakoztató mulatságokat, és a közönségnek már csak ezért is volt oka fájlalni a „magyar királyné" – ahogy ők nevezték – elhunytát. A nádor odalépett hozzám, és Moszkváról beszélgetett velem. A seregszemle megtekintésére érkezett angolok és svédek is jelen voltak.

Magyarországon igen kellemes dolog utazni, mivel nincsenek olyan kormányzati rendszabályok, mint Németországban. Senki sem vizsgálja az ember málháját, ha megérkezik a városba, sőt még Pesten, a jövendőbeli magyar Londonban, amelynek lakossága óráról órára minden rendű és rangú emberrel szaporodik, sem jött hozzánk senki, hogy bőröndjeink tartalmát megszemlélje. Nem is hiába nevezik hazájukat a magyarok a szabadság honának, és mondják, hogy extra Hungáriám non est vita, si est vita, non est ita. [Magyarországon kívül nincs élet, ha van élet, az nem olyan élet. – *A szerk.*] Ez az ő kedvenc szavajárásuk, de én úgy gondolom, hogy ugyanezt mindenki elmondhatja hazájáról, és az, aki a Vezúv lábánál lakik, s percről percre tarthat attól, hogy a láva elnyeli, sem cserélné fel kunyhóját Magyarországgal, bármilyen legyen is az; ugyanígy az én számomra is extra Russiam, sőt extra Moscoviam non est vita! És úgy vélem, hogy kinek-kinek az a joga, hogy ezt saját hazájára alkalmazza – kedvező az egész emberiség számára.

Mert ha nem így volna, mindenki oda tódulna, ahol szőlőfürtök érlelődnek, és senkinek sem volna kedve ahhoz, hogy jégfödte, síkos földön kizárólag hallal táplálkozzék.

Nemrég jött meg Bécsből annak a híre, hogy a király országgyűlést hirdet, amelyet itt, Budán fognak megtartani, de nem a rákosi mezőkön, ahol valaha a magyar országgyűlések – amelyeken minden nemesembernek meg kellett jelennie – lezajlottak; ez a hely nyilván fölidézné bennük az egykori aranyidők emlékét, és itt nem volna olyan könnyű meghajlítani akaratukat, mint a királyi dísztermekben. Itt a köznép – a muzsikság – egyáltalán nem számít a nemzet tagjának; kizárólag a papság, a főurak és a nemesség alkotja a nemzetet. Ez utóbbi három osztály tagjai egyáltalán nem fizetnek semminő adót, és a nemesi privilégiumok egészen odáig terjednek, hogy ha valamely mágnás megöl egy parasztot, senki sem veszi a bátorságot, hogy letartóztassa, és szabadságát még csak korlátozni sem lehet mindaddig, amíg el nem ítélik. Erre azonban jóformán sohasem kerül sor, mivel rendszerint az erősek és vagyonosak joga győzedelmeskedik.

Amikor II. József némileg módosítani akarta alkotmányukat és az osztálykülönbségeket bizonyos mértékig enyhíteni, a magyarok lázongani kezdtek, és nem akartak semmivel sem hozzájárulni a török elleni háborúhoz, ha nem hagyják meg korábbi alkotmányukat. Válságos idők jártak akkoriban, s József engedni kényszerült.

Már három ízben jártunk abban a faluban [Ürömben], ahol az Alekszandra Pavlovna hamvai fölött emelt orosz templom emelkedik. A várostól egy mérföldnyire fekszik, de hegyek közt és sivár, kietlen helyen. Ennek ellenére azonban a magyarok s különösen a szerbek – ez utóbbiak csaknem valamennyien a görög hitet követik – az ország minden sarkából idezarándokolnak, hogy nagy pártfogójuk és oltalmazójuk hamvai előtt lerójják tiszteletük adóját. A templom külső architektúráját – nyilván politikai megfontolásokból – szerényre tervezték; belül azonban kitűnik szép díszítésével és gazdagon épített sekrestyéjével…

Ide vártuk Dolgorukij herceget Bécsből. Családja valamennyi hölgytagjával együtt vízi úton akart ideérkezni. Íme, újabb bizonyíték arra, hogy ez semmi veszélyt nem rejt magában. Egyelőre azonban még nem érkezett ide. Innen már szárazföldön folytatjuk utunkat,

hogy jól szemügyre vegyük a magyarok áldott földjét, s kedvünkre gyönyörködjünk abban. A mezőket és a hegyoldalakat leginkább szőlők és kukoricatáblák borítják, mindenfajta gyümölcs a legbőségesebb választékban, de miattam nem kell nyugtalankodni; igen mértékletes vagyok fogyasztásukban.

De még mindig nem válaszoltam az Önök levelére, amelyet még Bécsben vettem kézhez, elutazásom előestéjén. Mindenkor azon voltam, hogy utazásom során gyakorlati haszonra tegyek szert, és saját tapasztalataimmal mintegy ellenőrizzem a mások által kialakított nézeteket. Ami a protestánsokat és a katolikusokat illeti, elmondható, hogy az előbbiek értelmesebbek és munkaszeretőbbek az utóbbiaknál; előítéletektől megtisztított, szabad gondolkodásmódjuk közelebb hozta a protestánsokat a felvilágosodáshoz, és van bátorságuk ahhoz, hogy éljenek a mások felismeréseivel, ugyanakkor, amikor a katolikusokat szándékosan tartják a korábbi tudatlanságban, és ezért az általános műveltség haladása náluk jóval lassúbb. A katolikusoknak nincs is annyi idejük, hogy olyan munkakedvelők legyenek, mint a protestánsok; rengeteg az ünnepük és ahelyett, hogy a mezőkön dolgoznának, templomba járnak; azt mondják, elegendő egy pillantást vetni a protestáns és a katolikus által megművelt földre, és az ember máris látja a különbséget. De a katolikusok mégis úgy élnek, mint hal a vízben; Németország egész déli részét katolikusok lakják, az északit főleg protestánsok. A föld természetes termékenysége megkönnyíti az előbbiek munkáját. Földjeik mindenütt gyönyörűek. Itáliában, Franciaországban, Spanyolországban, vagyis mindazokban az országokban, amelyeknek klímája meleg, és ahol az elme forgása lassúbb, nem olyan fürge – fennmaradt a katolicizmus. Észak-Németország – nem pedig Dél-Németország! – adta Luthert. Tanainak ott több sikere volt, mint errefelé.

Ami jövendő elhelyezkedésemet illeti, nagyon remélem, hogy szolgálatom nem fog teljesen megfosztani a tudomány műveléséhez szükséges időtől, és hogy törvényeink ismerete a történetkutatásban is segítséget fog jelenteni számomra. Nem mondotta-e Montesquieu is: „a történelmet a törvényekkel, a törvényeket pedig a történelemmel kell megvilágítani"… ? Ha az ember arra törekszik, hogy hasznos legyen, akkor jogtudás nélkül nem megy sokra; mégpedig én mindig készen állok arra, hogy a hasznosat a kellemes elé helyezzem – de szeretném a kettőt egybekötni.

Igyekezetem ellenére Göttingában nem sikerült semmi alkotást tető alá hoznom, az utazás alatt pedig erre nincs időm. Tervem azonban kész, az anyagot összegyűjtöttem, és gyűjtök a továbbiakban is, és azt kérem, hogy amennyiben az idő erre még alkalmas, tengeri úton küldjék el valamennyi könyvemet Pétervárra, hogy majdan Moszkvába érkezve folytathassam munkámat. Amikor hozzákezdtem, nem gondoltam, hogy az ilyen nehéz és – mint most már látom – időigényes lesz. Egyébként kár volt Göttingában minden időmet ennek szentelni. De remélem, hogy Moszkvában teljesíthetem az Önök kívánságát; ott szellemem szabadabb lesz, mint az elmúlt fél esztendő során Göttingában volt.

Fürdöttünk a budai gyógyforrások vizében; oly forrók, hogy a legenyhébbet is alig lehet elviselni. Ez pótolja az orosz izzasztófürdőt. Csaknem egész Buda tele van ilyen forrásokkal, amelyekért távolról is idesereglenek. Nemrégen újabb fürdő nyílt meg, mely nem is egy, hanem több betegségre hoz gyógyulást! Bár bevezethetném a budai hőforrások vizét a moszkvai fürdőbe; bizonyára megszüntetné az ön oldalfájdalmait. De próbálná ki legalább a konstantinogorszki gyógyforrások hatását!

Ezen a héten meglátogattuk a javarészt szerbek lakta Szentendre várost, mégpedig abból a célból, hogy részt vegyünk a görög püspök istentiszteletén, aki azonban – tekintet nélkül a szerbek hívására – nem érkezett oda. A görögök és szerbek, jóllehet a közös hitnek össze kellene fűznie őket, nem kedvelik egymást, amit aztán a kormányzat fel is használ a maga céljaira, és mindenkor görög püspököt állít az olyan egyházmegyék élére, amelyekben sok a szerb. A szlávok annyira lenézik a görögöket, hogy ha az ember megkérdezi a szerb kocsist, hogy kiket fuvaroz, ilyen választ kap: két embert meg két görögöt.

Még néhány napot itt töltünk. Magamat szülői szeretetükbe ajánlva, a gyermeki szeretet érzéseivel maradok alázatos fiuk.

Buda, a magyar királyság fővárosa,
1804. augusztus 10.

Kamcsatka lakosai is takarosabbak a magyar póroknál

Tisztelt Apámuram, tisztelt Asszonyanyám!

Várakozáson felül hosszú ideig tartózkodtunk itt. A megismerkedés a magyarokkal és szerbekkel, ezek vendégszeretete tovább marasztalt bennünket, semmint eredetileg maradni akartunk. Mindehhez egyéb körülmények is járultak, amelyek akadályozták továbbjutásunkat. Először is látni kívántuk a katonai tábort és a gyakorlatokat, nemcsak azért, hogy lássunk egy harmincezer harcosból álló sereget, hanem inkább azért, hogy megtekintsünk egy különféle nemzetekből, különféle nyelveken beszélőkből összetevődött ármádiát, amely római sisakba, szűk magyar nadrágba és svéd rövid csizmákba van öltöztetve. Számunkra a legérdekesebbek az úgynevezett határőrezredek voltak, amelyek nagyrészt szlávokból állnak. Egész idejüket a török határon töltik el, s két teljesen eltérő hivatásuk van: földművesek és katonák egyszerre. Úgy gondolom, nem csupán az ausztriai háznak tesznek fontos szolgálatot, hanem egész Európának, amennyiben megóvják a török fekélytől. Ez a kordon, vagy ha úgy tetszik: mozgó fal, az Adriai-tengertől az osztrák birodalom másik végéig terjed. A határőrök zsold helyett földet kapnak, amelyet maguk tartoznak megművelni…

Mindennél jobban lekötött az irodalom és mindaz, ami Magyarország politikai és gazdasági vonatkozásainak megismerését mozdítja elő. Sok tudóssal és mágnással kötöttem ismeretséget, akik vagy Göttingában folytatták tanulmányaikat, vagy kiválóan ismerik hazájukat. Szeretik, ha kérdezősködnek náluk minden iránt, ami hazájukkal kapcsolatos, és ha az embernek sikerül megnyernie bizalmukat, úgy nem félnek attól, hogy őszinték legyenek. Milyen furcsa, hogy az ember a fehér asztal mellett, a bálokon, a fogadókban latin beszédet hall, még a hölgyek szájából is, igaz, hogy romlott, szépnek nem nevezhető latinsággal, de folyékonyan és minden erőlködés nélkül…

Ha ez a nép nem viseltetne akkora odaadással papsága iránt, és ha a kormányzat jobban gondoskodna a köznép művelődéséről s e tekintetben szomszédját, I. Sándor cár példáját követné, akkor Magyarország lenne a leginkább irigylésre méltó ország. Ám sajnos itt csak a nemesember örülhet teljes mértékben az életnek, csak ő rendelkezik az emberi jogok teljességével, míg a paraszt semminővel – ezért aztán jogosan gondolhatom, hogy Kamcsatka lakosai is takarosabbak a magyar póroknál, akik lábtól fejig bezsírozzák magukat. Ha legalább el lennének látva orosz fürdőkkel!

A legmélyebb gyermeki tisztelettel magamat szülői áldásukba ajánlva, teljes odaadással vagyok engedelmes fiuk,

Buda, 1804. szeptember 4. ■

Forrás: Tardy Lajos: *Régi feljegyzések Magyarországról* (Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest 1982)

A nagy viktoriánus levélcsalás

A 19. században a kolduló levelek írói egyaránt lóvá tették a brit királyi család tagjait, politikusokat és híres szerzőket. **Antonio Melechi** mutatja be nekünk a mai e-mailes csalások előfutárát

Egy Viktória királynő korabeli postaláda. Az egységes egypennys díjszabás 1840-es bevezetésével párhuzamosan robbanásszerűen megnőtt a kolduló levelek száma – amelyek nagy részét hivatásos csalók írták

CHARLES DICKENS a nélkülözők igaz barátja hírében állt, de ha megrágalmazták vagy rászedték, akkor hírhedt volt arról, hogy hirtelen elpárolgott a rokonszenve. 1850-ben tudomására jutott, hogy több ízben is adományozott összegeket egy olyan férfinak, akiről kiderült, hogy nemcsak tökéletes egészségi állapotnak örvend, még messze is áll attól, hogy sanyarú körülmények között kellene sínylődnie. Dickens ezt követően a helyi rendőrbíró elé állíttatta a kolduló levelek íróját. A híres szerzőt elkeserítette, hogy a bírót lenyűgözte ez a romlott erkölcsű, irodalmi vénával megáldott csirkefogó, amit tovább tetézett, hogy a leíró olyannyira „lebilincselőnek találta a történetét, hogy szíves-örömest szabadon bocsátotta". Dickens taktikát váltott és irodalmi folyóiratának a (Shakespeare *V. Henrik*jének egy kifejezése alapján elnevezett) *Szokott szavak (Household Words)* hasábjain vette célba újdonsült ellenségét. „Korunk egyik legarcátlanabb csalását követte el ez az imposztor" – acsarkodott Dickens, miközben felidézte azokat a szánalmat keltő ömlengéseket, amelyekkel nem sokkal korábban saját otthonában környékezte meg őt a gazfickó. „Mihaszna álnok fráter, a mérhetetlen kárról nem is beszélve, amit mindezzel okoz... jobban rászolgált arra, hogy a Norfolk-szigetre küldjék, mint a háromnegyede azoknak a züllött alakoknak, akik odajutnak." [Az Ausztráliába való deportálásukat követően visszaeső, többször elítélt bűnözők börtöne volt ezen a csendes-óceáni szigeten. – *A ford.*]

James Grant újságíró, társadalomkutató becslése szerint az 1830-as évek végén a londoni tömegszállások legalább 250 hivatásos kolduló levélírónak adtak otthont. Közülük a legsikeresebbek még írnokokat is alkalmaztak és saját kocsit tartottak fenn, a keresetük vetekedett egy jól menő magánorvos jövedelmével. Grant feltételezése szerint napi ezer kolduló levelet írtak, amelyek 98 százalékának a csalás volt az alapvető célja. Ezek a levelek a társadalom jó szándékú tagjait éves szinten nagyjából 50 ezer fonttal rövidítették meg (mai értéken mintegy 2 millió font, azaz 775 millió forint).

A Uniform Penny Post 1840-es bevezetésével – a posta állami monopólium lett és bevezették az egységes egypennys (1/240 font) díjazást az Egyesült Királyságon és Írországon belüli levelekre – pedig megduplázódott a kolduló levelek száma. Mire Dickens megégette magát, addigra már egy láthatatlan bűnözési hullám árasztotta el Londont. Mindössze tollra, papírra és egy hiteles, megható történetre volt szüksége a kolduló levélírók százainak, akik sok esetben összejátszottak egymással, hogy jómódban éljenek a csalással megszerzett összegekből.

A 17. és a 18. században már akadtak olyan vándorló zsiványok, akik hamis kérvényekkel házaltak, de csak az 1790-es évek táján fejlődött ki a fehérgalléros szélhámosoknak az a rendje, amelyhez az a férfi is tartozott, akit Dickens szíve mélyéből megvetett. A *Newgate Calendar* – amely a *Gonosztevők véres jegyzéke* alcímet viselte és a kivégzések havi közlönyéből nőtte ki magát egy rendkívül népszerű bűnügyi antológiává – szintén hírül adta a korszak beköszöntét, amikor Henry Perfect történetét osztotta meg az olvasóközönséggel. Perfect egy leicestershire-i lelkész fia volt, akit azért ítéltek börtönre, mert hamis indokkal pénzt csalt ki Carendon grófjától, Beaufort hercegnétől, Lord Willoughby de Broke-tól, Lord Littletontól, Lady Howardtól, püspököktől, valamint számos további méltóságos hölgytől és úrtól. A *Calendar* beszámolója szerint Perfect a leveleit vagy egy elszegényedett lelkész, vagy egy gyászoló özvegyasszony nevében írta. Munkáját rendkívüli precizitás jellemezte, ami a könyvvitelében is megmutatkozott, „pénzügyi kimutatása vetekedett bármelyik londoni kereskedőével". Kevesebb mint két év leforgása alatt Perfect jelentős összeget, 488 fontot keresett a leveleivel, amiért 7 évnyi, az ausztráliai büntetés-végrehajtási

kolónián (Botany Bay) letöltendő börtönbüntetésre ítélték.

Jelentős részben a londoni koldulás megszüntetéséért küzdő társaságnak (Mendicity Society) – amely arra a fennkölt alapeszmére épült, hogy a koldulás lealjasítja a szegényeket, mert megfosztja őket a szorgalom gyümölcsétől: az önellátás lehetőségétől – volt köszönhető, hogy reflektorfénybe került a szélhámosságnak ez a válfaja, amit Perfect és a hozzá hasonló elemek sikerrel aknáztak ki az adakozó kedvű gazdagok kárára.

Miközben a társaság arra buzdította tehetős előfizetőit, hogy minden egyes kolduló levelet továbbítsanak a Red Lion téren található irodájukba, ezalatt folyamatosan a napilapokat bújták gyanús apróhirdetések után kutatva, és örömmel vettek bárminemű információt arról, ha valakinek az a benyomása támadt, hogy fiktív kérelemmel fordultak hozzá. Minden egyes levelet ellenőriztek és hivatkozással láttak el, tisztviselőik pedig a gyakran előforduló neveket és kézírásokat figyelték.

Megható történetek

Az 1830-as évekre a társaság már 28 ezer kolduló levelet halmozott fel, amelyeket „magas rangú, befolyásos embereknek" címeztek. Ezeknek a leveleknek a többségét valóban nélkülöző, legtöbbször kétségbeesett, nincstelen nőktől kapták, akik nem tudták eltartani családjukat vagy kifizetni hatalmas tartozásukat – sokat mégis ügyeskedők és opportunisták fogalmazták, mint például az a black-countryi férfi, aki elismerte, hogy sosem tapasztalta meg a „valódi szegénységet", de kifejezte abbéli vágyát, hogy szívesen utazgatna és felkeresné a világ nevezetességeit.

Dickens villámgyorsan a tehetőseknek és címzeteseknek írt megható történetek különböző változatainak a szakértőjévé vált, és szíves örömest támogatta a társaság erőfeszítéseit. Arra ösztökélte a jó szándékú adakozni vágyókat, hogy „süket fülekre leljenek náluk ezek a könyörgések, hogy végre el lehessen tiporni ezt a szakmát... Ha ma hitelt és pénzt adsz egy kolduló levél írójának – és mit sem számít, hogy elsőre szokványosnak tűnik-e a kolduló levél vagy sem –, akkor számíts rá, hogy két héten belül elözönlenek az effélé keresetlen kérések."

A Mendicity Society legsikeresebb évében 42 hivatásos kolduló levélírót állított bíróság elé. A befektetett idő és energia tükrében azonban ez az eredmény kifejezetten szerénynek volt mondható. Egyik feldühödött kritikusuk – joggal – vetette fel, hogy maga a társaság sem más, mint egy „elképesztő fedőtörténet" és „zseniális svindli" egyben.

A társaság azonban továbbra is biztos lábakon állt, és azokra a nagy csinnadrattával beharangozott esetekre hivatkozott, amelyeket működése három évtizede alatt sikerrel felderített. Példának okáért ott volt Joseph Underwood, a kolduló episztola nagymestere, aki tollforgatással nettó több ezer fontot tett zsebre; „a merész és maszkulin" Harriet Reid, aki Lord Chichestert, Lord Hardwicke-t és Lady Pole-t rövidítette meg; William King, akit három hónapnyi kényszermunkára ítéltek, mert kitalált történetekkel és hamis ajánlólevéllel kísérelte meg becsapni Lord Nugentet; McCullinsék – anya és fia –, akik mindketten kolduló leveleket írtak. Róluk kiderült, hogy szó szerint kétlaki életet élnek: egy kettéosztott lakásban laktak, amelyben volt egy szépen bútorozott és igényesen berendezett szoba, a másik pedig – amelyikbe az érdeklődő hölgyeket-urakat vezették – elképzelhetetlenül mocskos és nyomorúságos volt. Valamint Henry Stone (lásd a keretes írást), aki az angol nyelvet oly mesteri fokon űzte – és temérdek álnévvel is rendelkezett –, hogy még a nagy és dicső Wellington hercegét is sikerült nem csekély mértékben meghatnia. Utóbb kiderült, hogy a herceg összesen mintegy 400 fonttal, azaz tekintélyes summával támogatta a gyakorló nyelvművelőt.

És miközben a Mendicity Society botokkal felszerelt tisztviselői a város kolduló levélíróinak ajtain dörömböltek, úgy tűnt, szemet hunynak az alantas „irkálók" tevékenységei felett, akik megélhetésüket köszönhették annak, hogy levelekkel, kérelmekkel és egyéb hamisítványokkal látták el a hivatásos koldulókat.

Általánosságban leszögezhetjük, hogy az irkálók a társadalom tiszteletre méltó tagjai közül alacsonyodtak le: hivatalnokok, tanárok, ügyvédek és más értelmiségiek voltak, akik valahogy lecsúsztak. A szakmájuk minden művelője – ahogy azt Henry Mayhew, a *Londoni munkaerőpiac és London szegényei* című művében kifejtette – továbbra is egy „olyan osztályt alkotott, amelynek a nagyságá-

Egy 1860 körüli portré Charles Dickensről, akit olyannyira feldühített az egyik szélhámos, hogy a karját hátracsavarva vezettette a helyi bíró elé

BRIDGEMAN ART LIBRARY/GETTY IMAGES

Dickens előérzete nem csalt, számos irodalmi hírességhez hasonlóan ő is rászolgált az adakozó kedvű bolond hírnévre

ESETTANULMÁNY

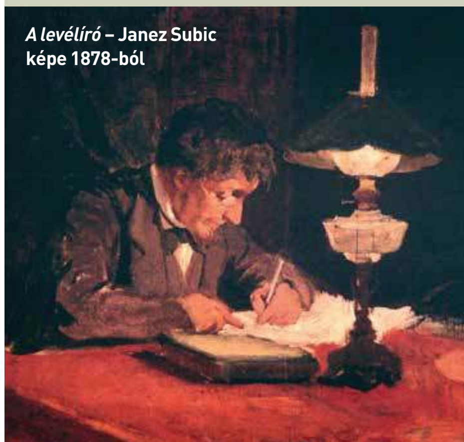
A női ruhába bújt férfiú leleplezése

London legtermékenyebb és legsikeresebb kolduló levélírója Henry Stone volt, akit 1852-ben állítottak a Clerkenwell Sessions House bírósága elé. A tárgyalás során napvilágra került, hogy Stone kisebb vagyont keresett a *Times* hasábjain megjelentetett alábbi apróhirdetéssel:

„A Nagylelkűeknek és Tehetőseknek. Egy fiatal és felettébb balszerencsés hölgy végső kétségbeesésében fordul azokhoz a nagylelkű, humánus emberekhez, akik valaha kedvüket lelték jócselekedeteikben, némi csekély segítség reményében. A hirdető helyzete csaknem teljesen reménytelen, mivel, ah! barátok híján, a véglegekig elgyötörve kénytelen tengődni. A legkisebb segítséget is hálás köszönettel fogadja és teljes körű magyarázattal szolgál.

A címzett: T. C. M. kisasszony, Great Randolph utcai postahivatal, Camden New Town."

Stone a női lélek nyomorúságainak boncolgatásában élte ki tehetségét. Egy tettestársat is felvett, aki méltóképpen alakíthatta az „alantas, szívtelen semmirekellő által tőrbe csalt" ifjú hölgyet. A svindlit a Mendicity Society leplezte le. Fáradtságos munkájának elismeréseként Stone-t 7 évre deportálták.

A levélíró – Janez Subic képe 1878-ból

ról és elvetemültségéről halvány fogalma sem volt a gyanútlan közvéleménynek". Mindössze egy shillinget (1/20 font) kértek egy rövidke levélért, amely tanúsította felmutatója – állítólagos – személyazonosságát.

Az ambiciózusabb csalók két guinea (2,1 font) fejében már komplett kérvényt vehettek: egy kidolgozott „hivatalos" dokumentumot, amellyel jótékony célra gyűjtöttek adományt, a hitelesítő tanúk és a támogatók – hamisított – aláírásával. 10 guinea (10,5 font) árán pedig már az irkálók mesterművét is megvehették: egy hosszabb terjedelmű irodalmi alkotást, melyben a szerző cirkalmas körmondatainak a legjavát sem volt rest bevetni. Kutatásai során Mayhew-nak sikerült megszereznie egy irkáló listáját azokról a köztiszteletben álló személyekről, akikről tudni lehetett, hogy bedőltek a kolduló levél trükknek. A lista egy olyan férfiú jegyzetfüzetéből ered, aki 30 évig „szerzeteskedett", és az alábbi neveket is tartalmazta: a néhai özvegy királyné, a norwichi püspök, Sir Robert Peel, Devonshire hercege, Portland hercege, és egy bizonyos „Charles Dickins" nevű író [sic!]. Dickens előérzete nem csalt, számos irodalmi hírességhez hasonlóan ő is rászolgált az adakozó kedvű bolond hírnévre.

A Mendicity Society hosszú ideje legyőzhetetlen ellenségének, a kolduló levélszélhámosok koronázatlan királyának személyiségprofilját Mayhew nem vállalta magára, a feladatot egy fiatal újságírónak, Andrew Hallidaynek delegálta. A Halliday által felvázolt személyiségtípus nem volt mentes a költői túlzásoktól: egy elszegényedett dandy képe rajzolódott ki, egy iskolázott csalóé, aki „fehér nyakkendőt hordott, puha kezét tökéletes körmök díszítették", s „szenvtelenül jámbor vonásai szöges ellentétben álltak nyughatatlan, vérben forgó szemével".

Az irkálókkal szemben – akik a kevésbé művelt szélhámosok bértollnokai voltak – Halliday kolduló levélírója a megjelenését is váltogatta, fiktív irodalmi hőseinek a bőrébe tudott bújni, amelynek köszönhetően ördögi hírnévre tett szert. Egyik nap még a megromlott egészségi állapotú úriembert alakította, a következőn pedig már a kétségbeesett magántanárt, akinek egy pennyvel sincs többre szüksége, mint a vonat vagy a kocsi viteldíjára, amivel eljuthat következő tanítványához. „Az arcátlan koldulók népes körében – jelentette ki Halliday – nincs utálatosabb, mint ez az álszent gazember." Fortélyos fondorlatát – amellyel mások bőrébe bújt, csak hogy nevetségessé tegye és megalázza a tisztes, adakozó szándékú polgárokat – még a csalásnál is mélyebben elítélték.

Irdatlan margó

1867 októberében a *Times* egyik tréfás kedvű vezércikkírója úgy döntött, többé nem áll be a sorba. Az elvetemült kolduló levélírót nem félt sikertelen regényíróként bemutatni, továbbá arra kérte a *Times* olvasóit, hogy „ne vessék meg ezt a szerény szakembert", inkább tekintsenek rá úgy, mint a ponyvaregényírók – „akik a nagy betűtípusnak és az irdatlan szélességű margónak köszönhetően egy szerelemről és ármányról szóló egyszerű történetet háromkötetnyi terjedelműre tudnak felduzzasztani, amiért van képük másfél guinea-t (1,575 font) is elkérni" – természetes versenytársára.

Meglehet, a párhuzamban volt némi kikacsintás, azonban Dickens és társai tajtékzását követően meglehetősen váratlan fordulatnak bizonyult, hogy valaki magasztalni kezdi a társadalomból kitaszított kolduló levélírót. Lehet, hogy elsősorban író az illető, és csak másodsorban bűnöző?

A szélhámos állítólag egy elszegényedett dandy, egy iskolázott csaló volt, aki „fehér nyakkendőt hordott, puha kezét tökéletes körmök díszítették"

A távirat és a telefon megjelenésével új távlatok nyíltak meg a fehérgalléros bűnözők előtt, amelyeknek köszönhetően a „szerény szakemberek" rendje a kihalás szélére került. A Mendicity Society archívuma ekkor már nagyjából negyedmilliónyi kolduló levelet számlált, de a műfaj már túl volt az aranykorán. A századfordulóra a kolduló levél mint csalási forma miatt indított bűnvádi eljárások száma történelmi mélypontra esett vissza Nagy-Britanniában. Ezzel párhuzamosan a „szégyentelen csalók" iránt érzett ellenszenvet hamarosan felváltották a szentimentális érzelmek, és egyre többen kezdték magasztalni a csalásnak ezt a letűnt formáját. Az egyedülállóan zseniális szakma rózsaszín ködön át láttatott nekrológját fogalmazták meg, amelynek képviselői úgy rabolták ki a vagyonosokat, hogy ehhez még a lakhelyüket sem kellett elhagyniuk. **H**

Antonio Melechi szociológus a Yorki Egyetemen

Fordította Gether Dénes

ESETTANULMÁNY

A holtakon élősködő amerikai csaló

Az 1850-es évek során a Mendicity Society igyekezett felhívni a figyelmet arra, hogy amerikai svindlerek „könyörtelen csalási módszerhez" folyamodnak. A gyászjelentéseket tanulmányozzák, hogy míves, szánalmat keltő meséikkel becsaphassák a gyászoló családtagokat. Az alábbi levelet – amely egy ifjú „C." hölgytől ered, aki állítólag a „börtönkórházban" tölti büntetését – egy nem sokkal korábban elhunyt oxfordi úriember családjának címezték:

> *„Drága Nagyra becsült Jótevőm!*
> *Már egy ideje, hogy utoljára írtam, most sem tenném, ha nem lennék súlyos beteg és nem csüggednék annyira, de eleget kell tennem a vágyának, mert lelkemre kötötte, hogy jelentkezzem, amint további segítségre van szükségem. A Jóisten áldja meg nagyra becsült Uramat a nagy jóságáért, tudva tudván, hogy méltatlan vagyok a nagylelkűségére… A nyomorúságtól és a szégyentől majd meghasad a szívem. Néha úgy érzem, jobb lenne, ha meghalnék, és mégis azért fohászkodom Istenhez, hogy a szívemnek oly végtelenül kedves, drága hazám földjére viszszatérhessek, és még egyszer, utoljára keblemre ölelhessem drága szüleim őszinte, szerető szívét… A pénz, amelyet legutóbb küldött, már teljesen felemésztődött. Kérem, Drága Uram, küldjön még, csak egy keveset, 5 fontot. De 10 font is megteszi… Könyörgöm, küldje mihamarabb, csüggedésem nem ismer határokat. Mintha a nyomorúságom nem lenne elég, szenvedéseimet megsokszorozza betegségem."*

A Mendicity Society leplezte le ezt a trükköt (a levelek kivétel nélkül egy bizonyos Dr. S. J. Lynch nevére kérték átutalni az összeget New Yorkba), ami azzal a következménnyel járt, hogy a rejtélyes C.-nek továbbra is a börtönkórházban kellett sínylődnie, és nem számíthatott a nagyra becsült úr családjának segítségére.

Egy új világháború küszöbén

Oliver Stone és **Peter Kuznick** magyarul most megjelent könyvében bemutatja, hogy 1950-ben vezető amerikai politikusok – és mindenekelőtt a világháborúban nagy befolyásra szert tett katonák – a Szovjetunió koreai akcióját miért tartották a kommunizmus elleni harc létfontosságú frontjának, ahol akár az atomfegyver bevetésével is győzni kell. (A szerzők a cikkünkben olvasható idézetek és hivatkozások forrását kötetükben pontosan megadják.)

EZERKILENCSZÁZÖTVEN JÚNIUS 24-én Észak-Korea lerohanta Dél-Koreát, és a hidegháború hirtelen felforrósodott. Három ázsiai hatalom – Japán, Kína és Oroszország – közé zárva Korea mindig is versengés tárgya volt. Japán már 1910-ben elfoglalta, és 1945-ig irányította Koreát, mikor is a 38. szélességi kör mentén kettévágták, és az északi szovjet és a déli amerikai zónára osztották fel. Ezt az időlegesnek szánt megállapodást Dean Rusk kötötte meg sebtében, egy nappal Nagaszaki bombázása után, arra az időre, míg létre nem hozzák az egyesített, független Koreát. [Rusk később, 1961 és 1969 között Kennedy és Johnson elnöksége alatt az Egyesült Államok külügyminisztere lett. – *A szerk.*] Északon a szovjetek Kim Ir Szen tábornokot, a mandzsúriai partizánmozgalmak vezetőjét juttatták hatalomra; délen az amerikaiak Li Szin Mant. A határon sokszor fordultak elő összetűzések. Washingtonban a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága többször is figyelmeztetett arra, hogy értelmetlen volna Koreában háborúba keveredni, mivel a Szovjetunió és Kína közé ékelődött területnek nincs stratégiai jelentősége. Ezért azt javasolták, hogy a Koreai-félszigetet ne vonják be az Egyesült Államok védelmi zónájába. Dean Acheson külügyminiszter az egyik, 1950 januárjában tartott beszédében szintén kizárta Korea fontosságát, amivel a kritikusai szerint szándékosan előidézte a támadást.

WIKIMEDIA

A szovjetek idegesen nézték, hogy az Egyesült Államok haderőt állomásoztat Japánban, gazdaságilag és katonailag is megerősíti az országot, és lépésről lépésre közelít egy szovjet részvétel nélküli békeszerződés felé. A vezérkari főnökök jelezték, hogy ha a szovjetek kimaradnak a békemegállapodásból, akkor akár meg is támadhatják Japánt. Ám az oroszok inkább Koreában csaptak le.

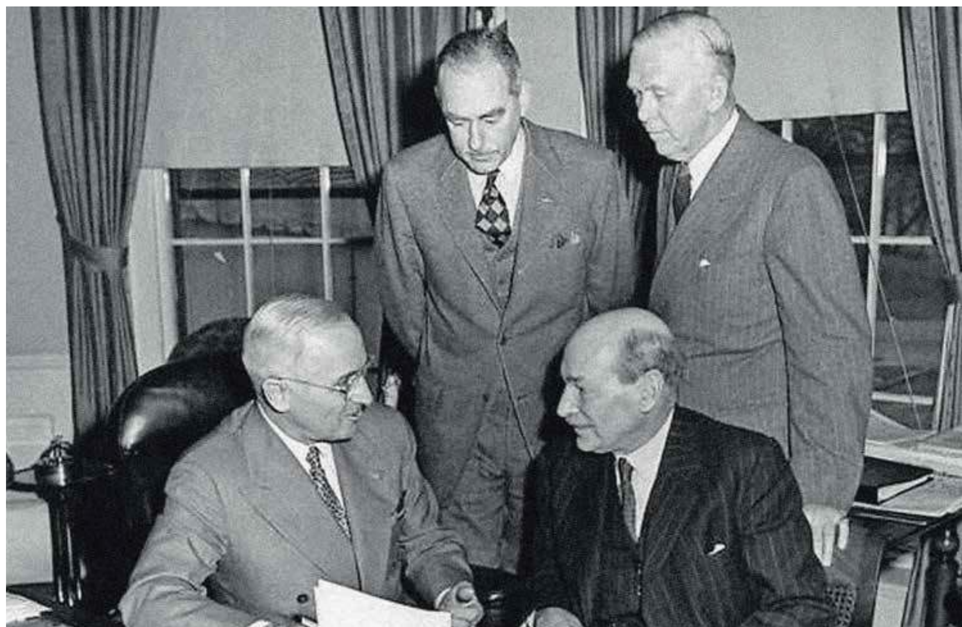
Elnyomó politikája és gazdasági baklövései miatt Li Szin Man nagyon népszerűtlen volt Dél-Koreában. 1950-ben amerikai nyomásra engedélyezte a választások megtartását. Támogatói nagyon kevés szavazatot gyűjtöttek. Ennek ellenére az elkövetkező hónapokban tovább tárgyalt a két országrész katonai egyesítéséről, amit a saját vezetésével képzelt el. Kim Ir Szen is támogatta az egyesítést, de kommunista irányítás alatt. Li politikai vereségei és általános népszerűtlensége megadta Kimnek azt a lehetőséget, amelyre várt.

1950 tavaszán Sztálin az észak-koreai vezér ismételt kérésére zöld jelzést adott Kimnek arra, hogy lerohanja Dél-Koreát. Sztálin, aki úgy gondolta, hogy a déliek úgyis hamarosan megtámadnák Észak-Koreát, jobbnak látta megelőzni őket. Újra elemében érezte magát: volt már atombombája, és Maóval is megkötötte a formális egyezményt, Kim pedig gyors győzelmet ígért.

Truman elnök Missouriban tartózkodott, amikor az észak-koreai invázió híre elérte őt. Azonnal arra gondolt, hogy ez a támadás az általános kommunista agresszió része, ezért úgy döntött, hogy az Egyesült Államoknak katonai erővel is válaszolnia kell rá. A *New York Times* arra szólította fel Trumant, hogy határozottan lépjen föl, különben azt kockáztatja, hogy „elveszítjük a fél világot”. A kemény fellépés a republikánusokat is elhallgattathatta volna, akik azzal vádolták az elnököt, hogy elvesztette Kínát. Gyorsan keresztülvitt egy határozatot az ENSZ Biztonsági Tanácsában, amelyben nem voltak ott a szovjetek, tiltakozásul azért, mert a Biztonsági Tanács nem vette be tagjai közé a kommunista Kínát. Annak ellenére, hogy katonák tízezreit vetette be, Truman nem akarta ezt háborúnak nevezni, inkább egy riporter terminológiájára bólintott rá, aki megkérdezte: „lehet ezt egy, az ENSZ égisze alatt végrehajtott rendőri akciónak nevezni?”. Bár az akció valóban az ENSZ égisze alatt történt, az Egyesült Államok adta a szárazföldi csapatok felét, és majdnem az egész tengerészeti és légierőt. A szárazföldi csapatok másik fele főként dél-koreai volt. Truman úgy döntött, hogy nem kér kongresszusi felhatalmazást, amivel két eljövendő háborúra is példát statuált.

Egy a támadás előtti hónapokban írt feljegyzésében John Foster Dulles, az Egyesült Államok későbbi külügyminisztere borúlátóan tekintett az Egyesült Államok stratégiai pozícióira. „A helyzet Japánban tarthatatlanná válhat – írta –, és valószínűleg a Fülöp-szigeteken is. Elveszíthetjük Indonéziát is hatalmas természeti erőforrásaival együtt, és a közel-keleti olaj sincs biztonságban. Egyik területen sem tudjuk megtartani magunkat, ha egyszer az ott élők úgy érzik, hogy a kommunizmusé a jövő.” Ám egy csöppnyi reményt is felvillantott: „Ez a katasztrófasorozat valószínűleg elkerülhető, ha gyors és határozott lépéseket teszünk annak érdekében, hogy megmutassuk önbizalmunkat és elszántságunkat. Másképp valószínűleg nem fog menni.”

Az Egyesült Államok Koreában akarta megmutatni határozottságát. Truman azt mondta a Kongresszus vezetőinek, hogy „ha elengedjük Koreát, a szovjetek rákapnak az ízére, és lépésről lépésre lenyelik Ázsiát. Egyszer már a sarkunkra kell állnunk, különben keresztet vethetünk Ázsiára. Ha pedig elengedjük Ázsiát, összeomlik a Közel-Kelet is, nem szólva arról, hogy mi fog történni Európában. Ezért (…) utasítottam a katonáinkat, hogy támogassák Koreát (…), és az is hasonlóképpen fontos, hogy Indokínában, a Fülöp-szigeteken és Tajvanon is megvessük a lábunkat.”

Az amerikai–brit csúcstalálkozó résztvevői balról jobbra: Truman, Dean Acheson amerikai külügyminiszter, Clement Attlee brit miniszterelnök és George Marshall amerikai védelmi miniszter a koreai válságról tárgyal 1950 decemberében

Truman főképpen az iráni szovjet behatolástól félt. Június 26-án Koreát a „Közel-Kelet Görögországának” nevezte. A földgömböt megpörgetve Iránra mutatott, és azt mondta a stábjának: „Itt kezdődnek a problémák, ha nem vagyunk óvatosak! (…) Ha most elég kemények leszünk, és úgy állunk ki ellenük, mint három éve Görögországban, akkor nem lesz következő lépés. De ha csak várunk, akkor bemennek Iránba, és ellenőrzésük alá vonják az egész Közel-Keletet.”

A kínai kommunista győzelem megemelte a tétet Koreában. Japán, amely elvesztette a kínai piacot, most Korea és Délkelet-Ázsia felé tekintett, ahol ➤

A kommunista propaganda még a hetvenes években is kínai „önkéntesekről" beszélt – ez az 1950-es sajtófotó is ennek a jegyében készült

MacArthur biztosította Trumant, hogy a kínaiak nem fognak belépni a háborúba, de azzal egyetértett, hogy a kínai határhoz közelítve csak koreai csapatokat vessenek be. Acheson „színtiszta őrületként" zárta ki a kínai részvételt. MacArthur még azt is megkockáztatta, hogy hálaadás napjára vége lesz a harcoknak, és karácsonyra kivonhatják a csapatokat. Nem vette figyelembe Csou En-laj kínai külügyminiszter figyelmeztetését, hogy a kínaiak hadba lépnek, ha az Egyesült Államok tovább halad észak felé. Pekinget az is felháborította, hogy az Egyesült Államok elutasította Kína ENSZ-képviseletét, és az is, hogy a 7. flottát Tajvan védelmére rendelte. Mao azonnal csapatokat akart küldeni, de a kínai pártvezetés megosztott volt. Sztálin azzal biztatta Maót, hogy a szovjetek és a kínaiak erősebbek, mint az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és európai szövetségeseik, különösen most, hogy Németország és Japán még nincsenek felfegyverezve. Sztálin korábban azt mondta Kimnek, hogy a háború megindításával visszavágnak „az Egyesült Államok hazug, alattomos és arrogáns viselkedéséért Európában, a Balkánon és a Közel-Keleten, valamint azért, hogy létrehozta a NATO-t".

a helyzet még mindig bizonytalan volt. Vietnamban Ho Si Minh kommunista erői a francia uralom ellen harcoltak. A Fülöp-szigeteken egy erőteljes lázadó mozgalom küzdött a hatalomért. A brit gyarmati érdekek veszélybe kerültek Malajziában. Acheson kijelentette: „Nyilvánvalóvá vált Washingtonban, hogy az Egyesült Államok kénytelen keményen megvetni a lábát a Távol-Keleten", különösen azóta, hogy „sok nyugat-európai ország kormánya a pánikhoz közeli állapotba került attól, hogy nem tudja: cselekszik-e az Egyesült Államok vagy nem."

A több mint százezer, szovjetek által kiképzett és felszerelt észak-koreai katona lerohanta az amerikai és dél-koreai erőket, és beszorította őket Puszan környékére. MacArthur korábban nem törődött a CIA figyelmeztetéseivel és a többi baljós előjellel, hogy hamarosan bekövetkezik a támadás. Mivel közel volt a vereség, engedélyt kért és kapott arra, hogy átlépje a 38. szélességi fokot, és felszabadítsa Északot. Szeptemberben Incshonnál 17 ezer katonát tett meglepetésszerűen partra kétéltű járművekkel. Truman megéljenezte MacArthur „briliáns manőverét", és a koreai hadjáratát olyannak ítélte, „amivel csak kevés vetekedhetik a hadtörténetben". Az elnök mindent megtett annak érdekében, hogy megbékítse az ingerlékeny MacArthurt, a republikánusok ugyanis minden jelre lecsaptak, ami arra utalt, hogy Truman esetleg hezitál az amerikai csapatokat átküldeni a határon.

A plakátok grafikájában alig volt különbség a kínai és az amerikai propagandagépezet sémái között. Az amerikaiak a maguk háborúját az ENSZ akciójának tüntették fel

MacArthur gondatlanul figyelmen kívül hagyta azt a megállapodást, hogy a kínai határ közelében csak koreai csapatokat vet be, és arra utasította a légierőt, hogy a kínai határ mentén is támadjon. Amikor a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága azt követelte tőle, hogy ne bombázzon a határtól számított ötmérföldes távolságon belül, azzal vágott vissza, hogy „el sem tudom mondani, hogy az önök által rám kényszerített megkötések milyen katasztrofális hatással lennének fizikai és lélektani értelemben egyaránt".

A kínai katonák október 25-én Unszannál megtámadták az ENSZ erőit. November 8-án a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága azt táviratozta MacArthurnak, hogy gondolja újra a küldetését. MacArthur azt válaszolta,

WIKIMEDIA

hogy a brit, francia és egyes amerikai helyekről érkező nyomás – hogy álljanak meg a 38. szélességi foknál – „a Münchenben történteket idézi fel". „Ha feladnánk Észak-Korea bármely részét a kínai kommunistáknak, az a szabad világ legnagyobb vesztesége lenne."

Truman és a vezérkari főnökök végül engedtek követelésének. November 24-én MacArthur nagy támadást indított, amelyről azt gondolta, hogy véget vet a háborúnak. Ám egyszer csak több százezer kínai katona kelt át a Jalu folyón, fejvesztett menekülésre késztetve az amerikaiakat és szövetségeseiket. A visszavonulás katasztrofális volt, MacArthur pedig ünnepélyesen bejelentette, hogy „egy egészen új háborúval állunk szemben".

Acheson külügyminiszter azt mondta a Kongresszus előtt, hogy az Egyesült Államok a harmadik világháború peremén áll. Truman egyetértett vele: „Úgy látszik, itt van a harmadik világháború", írta a naplójába. Omar Bradley tábornok „az Egyesült Államok eddigi legnagyobb katonai katasztrófájának" tartotta ezt. A *Time* szerint „ez volt a legnagyobb vereség, amit az Egyesült Államok valaha is elszenvedett". Kínának a Biztonsági Tanácsba küldött szóvivője a régió felszabadító mozgalmainak újraéledését jelentette be. „Az amerikai imperialista agresszorok vadsága és kegyetlensége ellenére a keményen küzdő japánok, a győzelmesen előrenyomuló vietnamiak, a hősiesen ellenálló koreaiak és a Fülöp-szigetekiek, akik sohasem tették le a fegyvert, és a Kelet többi elnyomott népe egymás iránti szolidaritásban egyesül! (…) Fáradhatatlanul fognak küzdeni, hogy kivívják népeik függetlenségét." A brit kormány a háború lehető leggyorsabb befejezését támogatta, mert szerintük „hisztérikusan irányítják, hatalmas veszteségeket okozva".

A háború kezdetén MacArthur és mások is azt szerették volna, hogy a hadműveletek támogatására vessenek be atombombát. „Nagyon jó lehetőségét látom az atombomba bevetésének – egy bénító csapásnak –, ami hat hónapnyi helyreállítási munkát követel majd meg. Vidítsuk fel a B–29-es erőimet!" – mondta lelkesedéssel. Charles Bolte tábornok úgy gondolta, hogy az Egyesült Államok atomarzenáljából tíz–húsz bomba amúgy is nélkülözhető. Júliusban Truman nukleáris fegyver szállítására alkalmas gépeket küldött Nagy-Britanniába és Guamra. Az egyesített vezérkar mindazonáltal úgy vélte, hogy a koreai városok méretét tekintve elég lesz a hagyományos bombázás is. Tartottak a közfelháborodástól és a szovjet visszavágástól is egy atomtámadás esetén. Ám azután, hogy a kínaiak is beléptek a konfliktusba, az Egyesült Államok eltökélt volt, és a kínaiak jobb célpontokat is nyújtottak. Truman 1950. novemberi bejelentése, miszerint minden lehetőség, köztük az atombomba bevetése is elképzelhető, megdöbbentette a sajtót.

„AZ ELNÖK: Ha a koreai agresszió sikerrel jár, várható, hogy szétterjed majd Ázsiára, Európára és a világnak erre a felére is. Koreában a saját nemzetünk biztonságáért és a túlélésünkért harcolunk…

Kérdés: Ebben az atombomba is benne van?

AZ ELNÖK: Ebben minden fegyver benne van, amink csak van.

K.: Ez azt jelenti, hogy aktívan mérlegelik az atombomba bevetését?

AZ ELNÖK: Ennek bevetését mindig is aktívan mérlegeltük…

K.: Ez azt jelenti, elnök úr, hogy katonai célpontok ellen, vagy civil...

AZ ELNÖK: Ez olyasmi, amiben a katonáknak kell dönteniük. (…) Mint mindig, most is a térség katonai parancsnoka lesz a felelős a fegyverek bevetéséért."

Aznap George Stratemeyer, a légierő tábornoka utasította az SAC, a Stratégiai Légi Parancsnokság vezetőjét, Hoyt Vanderberg tábornokot, hogy indítson útnak atombomba ledobására alkalmas gépeket a Távol-Keletre. Mendel Rivers dél-karolinai képviselő kijelentette: „Ha volt valaha ideje az atombomba bevetésének, hát akkor az most van." Owen Brewster maine-i szenátor azt javasolta, hogy a kínaiak ellen vessék be a bombát. Az oklahomai Tom Steed képviselő inkább a Kremlt szerette volna lebombázva látni. Joseph Bryson dél-karolinai képviselő mindenképpen azt akarta, hogy vessék be valaki ellen. „Itt az idő, hogy minden lehetséges fegyvert, beleértve az atombombát is, azonnal bevessünk." A texasi Lloyd Bentsen, aki később a demokraták alelnökjelöltje lett, azt javasolta, hogy az elnök „szólítsa föl az észak-koreai kato-

Douglas MacArthur tábornok (a kép jobb szélén) tisztjeivel Koreában, a szuvoni frontvonalon, 1951 januárjában
LENT: **Amerikai katona terepszemlén egy észak-koreai gyár elleni bombatámadás után**

WIKIMEDIA

A koreai hadszíntér egyik főszereplője lett az újonnan kifejlesztett M41-es harckocsi, amelynek egyik első darabját Truman elnök bocsátja útjára 1951 februárjában LENT: Amíg a kommunista világ az amerikaiak „baktériumháborújával" riogatta a világot, addig Washington a „gyógyító jótevők" hírét keltette

nák parancsnokát, hogy egy héten belül vonuljanak vissza… a 38. szélességi kör mögé, vagy használják fel ezt a hetet arra, hogy kimenekítsék a civil lakosságot bizonyos észak-koreai városokból, amelyeket az amerikai légierő atombombával fog támadni."

A Gallup azt mérte, hogy a válaszadók 52 százaléka támogatta, 38 százaléka ellenezte az atombomba bevetését – ez a korábbi mérésekhez képest fordulatot jelzett. Az ENSZ küldöttei arra figyelmeztettek, hogy Ázsia népei „elborzadnának" egy ilyen támadás láttán. Attlee brit miniszterelnök átrepült az Atlanti-óceánon, hogy elmondja Trumannak: az európaiak is osztják ezeket az aggodalmakat. Attlee látogatása után Truman azt mondta a képviselők egy csoportjának, hogy nem lenne helyes Moszkva bábjaira lecsapni akkor, amikor az igazi bűnös a Szovjetunió; ám ha az oroszokra támadnának atombombával, akkor a visszavágás veszélyének tennék ki Londont, Berlint és Párizst is.

1950. december 9-én MacArthur engedélyt kért rá, hogy saját belátása szerint használja az atombombát. December 24-én egy huszonhat célpontból álló listát nyújtott be. Arra is engedélyt kért, hogy további négy bombát a behatoló csapatokra dobjon le, négyet pedig „az ellenséges légierő kritikus gyülekezőhelyeire". Úgy számította, hogy ha harminc–ötven atombombát dobna le „Mandzsúria nyakára", az olyan „radioaktív kobaltzónát" hozna létre, ami tíz nap alatt eldöntené a háborút. Ám ez csak a rövid távú hatás lenne. A radioaktív kobaltöv szétterjedne „a Japán-tengertől a Sárga-tengerig". Ezek után, gondolta, „legalább hatvan évig nem lehetne Koreát északról a szárazföldön megtámadni".

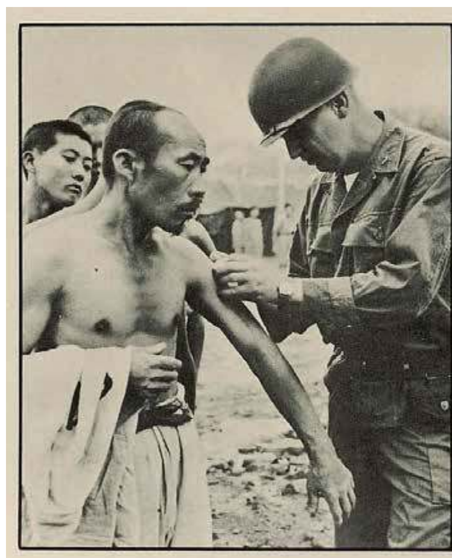
Míg MacArthur az atom-Armageddon vízióit vázolta fel, mások arra a hihetetlen presztízsveszteségre hívták fel a figyelmet, amit az Egyesült Államok koreai veresége okozott. A *New York Times* tudósítói az európai, ázsiai és közel-keleti fővárosokból „az Egyesült Államokba vetett bizalom elvesztéséről" számoltak be. Franciaországban „az amerikaiak presztízsvesztesége közel áll a katasztrofálishoz". Indiában, ahol „Amerika presztízse súlyos károkat szenvedett", titokban örültek is annak, hogy az ázsiaiak elverték a nyugatiakat. Voltak, akik az amerikai hadseregnek a kínaiak elleni gyenge teljesítménye alapján úgy vélték, hogy az Egyesült Államok nem képes megállítani Európa szovjet megszállását.

Ahogy az amerikai és koreai halottak száma egyre nőtt, MacArthur közleményeket adott ki Tokióban, másokat vádolva a katonai vereségért, és totális háborúért kiáltott Kína ellen. 1951. március 10-én MacArthur „D-napi atom-ütőerőt" kért, válaszul arra, hogy a szovjetek megerősítették Koreában és Mandzsúriában a légierőt, a kínaiak pedig a koreai határ mellett gyülekeztek. Március 24-én – tudván, hogy Truman tűzszünetet próbál elérni – MacArthur közölte a saját ultimátumát Kínával. „Megmutatom annak a szarházinak, hogy ki itt a főnök" – hördült fel erre Truman, de aztán hagyta elcsitulni a dolgokat. Ám amikor Joe Martin republikánus képviselő felolvasta a Képviselőház előtt MacArthur levelét, amelyben azt írta: „ha elveszítjük ezt a háborút a kommunisták ellen Ázsiában, Európa is veszni fog", a vezérkari főnökök egyöntetűen azt javasolták, hogy mentsék fel MacArthurt a parancsnoki teendők alól. Április 1-jén a Fehér Ház bejelentette MacArthur távozását.

Az, hogy MacArthur atombombát akart bevetni, nem játszott szerepet ebben a döntésben. Épp egy héttel előtte a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága rendelte el a Mandzsúria elleni atomtámadást arra az esetre, ha a kínaiak még egy nagy kontingenst küldenének oda. Április 6-án Truman ellenjegyezte ezt a rendelkezést, és felhatalmazást adott arra, hogy az Atomenergia Bizottság kilenc atombombáját átvigyék Guamra és Okinawára.

MacArthur leváltása sok bajt okozott Trumannak, mert a népszerűségi indexe 30 százalékra zuhant. „Régen volt már, hogy egy ilyen népszerűtlen ember egy ennyire népszerű embert rúgjon ki" – jegyezte meg a *Time* magazin.

A Képviselőház és a Szenátus republikánus vezetői összeültek, hogy megbeszéljék a felelősség kérdését. William Jenner szenátor árulással vádolta a kormányzatot: „ez az ország ma egy titkos kis csoport kezében van, akiket a Szovjetunió ügynökei irányítanak. Az egyetlen lehetőségünk, hogy felelősségre vonjuk Mr. Trumant." Joseph McCarthy szintén felelősségre akarta vonni „azt a seggfejet" azért, mert kirúgta MacArthurt, és azt mondta, hogy Truman nyilván berúgott a sok „bourbontól és Bénédictine-től". Azzal vádolta Trumant, hogy „a nyugati civilizáció halálos ítéletét" írta alá.

A közvélemény MacArthur mellé állt. A New York-i parádén hét és fél millió ember üdvözölte őt. Washingtonban, Bostonban, San Franciscóban és Chicagóban is hősnek kijáró tisztelettel fogadták. MacArthur így védte meg a Kongresszus egyesített ülése előtt a tetteit: „Azt mondták rám (…), hogy háborús uszító vagyok. Ennél semmi sincs távolabb az igazságtól. Úgy ismerem a háborút, mint ahogy kevés élő ember ismeri ezen a földön, és semmi sincs, ami ennyire taszítana. Régóta annak a pártján vagyok, hogy teljes egészében tiltsuk be, mivel mind a barátainkat, mind az

WIKIMEDIA

Nők és gyermekek kutatnak használható tárgyak után a romok között Szöulban

ellenségeinket elpusztítja, és nem oldja meg a nemzetközi nézeteltéréseket. (…) Sok év telt el azóta, hogy letettem az eskümet (…) West Pointban, de még mindig emlékszem az egyik legnépszerűbb kaszárnya-balladára, amit büszkén idézek mindig: »az öreg katonák nem halnak meg; egyszerűen csak eltűnnek«. És mint e ballada öreg katonája, most én is lezárom a katonai pályafutásomat, és eltűnök; egy öreg katona, aki megpróbálta megtenni a kötelességét, és az Isten megadta neki, hogy világosan lássa a céljait. Isten önökkel!"

A beszédet az egyik országos rádió élő adásban közvetítette. „Isten egyik nagy harcosát láttuk, hallani pedig az Isten hangját hallottuk" – áradozott Dewey Short missouri képviselő. Truman viszont lehordta a „hülye képviselőket, akik egy senkiért úgy sírnak, mint egy nő".

MacArthur menesztése és az Ázsia-politika kapcsán két hónapig folytak a kongresszusi meghallgatások. A demokrata képviselőknek és a magas rangú katonai vezetőknek sikerült keményen visszaverniük MacArthur érveit. Bradley elutasította a Kínával való háborút: ez egy „rossz háború, rossz helyen, rossz időben és a rossz ellenség ellen" – mondta. Ezután MacArthur dicsfénye gyorsan elhalványodott. De Truman népszerűsége sohasem tért vissza: a népszerűségi indexe 22 százalékra csökkent. Acheson azt mondta, hogy „a háború az Egyesült Államok külpolitikájának előre nem látható vereségét hozta, és tönkretette a Truman-kormányzatot".

MacArthur helyére Matthew Ridgway tábornok került, aki 1951 májusában harmincnyolc atombombát igényelt. De azon a tavaszon–nyáron Sztálin segítségével az Egyesült Államok két évig húzódó tárgyalásba kezdett Kínával és a két Koreával. Az amerikai légitámadások rendületlenül folytatódtak, gyújtóbombákkal is, hasonlóan ahhoz, mint ahogy öt évvel korábban történt Japánban. Most a napalmra esett a választás. A *New York Times* riportere, George Barrett egy Anjangtól északra fekvő, kétszáz lelkes falut ért napalmtámadás után „a modern háború totalitásának gyászünnepéről" beszélt.

Észak-Korea szinte minden nagyobb városát porig égették. A túlélők barlangokba menekültek. A dél-koreaiak sem jártak sokkal jobban. A brit fegyveres erők 1951-es évkönyve azt írta: „Olyan harc volt ez, amely nem volt tekintettel a dél-koreaiakra sem; a szerencsétlen országot inkább egy arénának, mintsem egy felszabadítandó országnak tekintették. Ennek következtében a csaták egészen kegyetlenek voltak, és túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Dél-Korea mint ország, megszűnt létezni. A városait lerombolták, az eszközeit és megélhetési forrásait eltörölték a föld színéről, az ott élőket nyomorúságba süllyedt, könyöradományokon tengődő tömeggé tették. A nyugati katonák a dél-koreaiakat lényegében ugyanolyan lenézéssel kezelték, mint a 38. szélességi körtől északra élő testvéreiket." A halottak számát különféleképpen becsülték, de a 30 milliós teljes népességből körülbelül 3-4 millióan haltak meg, a több mint egymillió kínai és a 37 ezer amerikai mellett.

1951 februárjában az amerikaiak már csak 39 százaléka támogatta a holtpontra jutott háborút. Az emberek nem értették, hogy egy modern, erős hadsereg miért nem tudja legyőzni a rosszul felszerelt, koreai és kínai parasztokból álló hadsereget.

LeMay tábornok ellenezte a hadseregre rótt korlátozásokat, és emlékeztetett rá, hogy kezdetben azt mondták a védelmi minisztériumnak: „»Figyeljetek, odamegyünk, felégetjük Észak-Korea öt legnagyobb városát – amelyek nem túl nagyok –, és ezzel megállítjuk őket!« A válasz négy-öt sikoly volt: »Rengeteg civilt meg fogtok ölni!«, meg az, hogy »Ez szörnyű lenne«. Ám az elmúlt, nagyjából három évben (…) *minden* várost felégettünk Észak-Koreában, és Dél-Koreában is. (…) Három év után ez már elfogadható. Ám az, hogy megölünk néhány embert azért, hogy elejét vegyük ennek az egésznek – ezt sokan nem voltak képesek megemészteni."

A koreai háború kikövezte az utat az amerikai társadalom drámai mértékű militarizálódása felé. Truman az 1951-es pénzügyi évben 13,5 milliárdról 48,2 milliárdra növelve csaknem megnégyszerezte a katonai kiadásokat. A háború kezdete után hat hónappal 54 milliárdra nőttek a hadikiadások, a védelmi és repülőgép-ipari ágazat országszerte – legfőképpen Kaliforniában – elképesztő ütemben fejlődött. Los Angeles megyében 160 ezer ember dolgozott a repülőgépgyárakban, a megye lakosságának 55 százalékát a védelmi és repülési szektor alkalmazta. San Diegóban a teljes feldolgozóipari termelés 80 százalékát ez az ágazat adta. A NATO önálló katonai szervezetté vált, főparancsnoka amerikai volt, s amerikai csapatok állomásoztak szerte Európában. ■

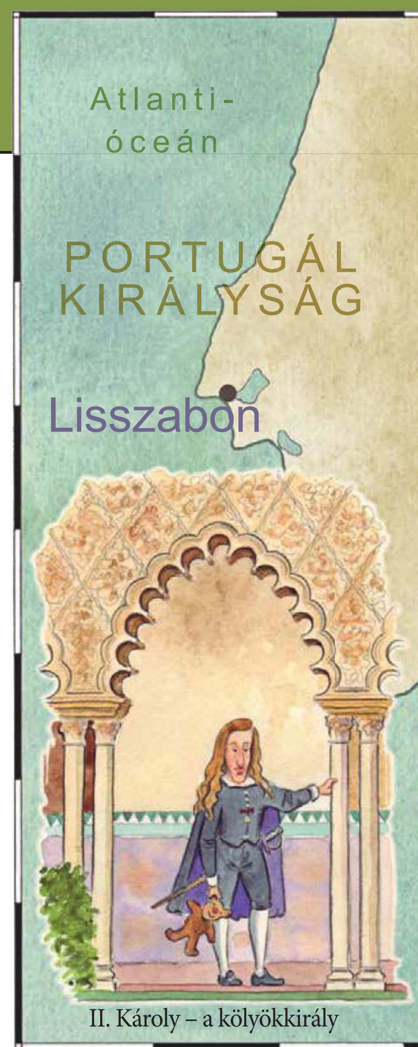
Forrás: Oliver Stone – Peter Kuznick: *Amerika elhallgatott történelme.* Fordította: Angster László. Kossuth Kiadó, 2014.

Sevilla 1670

Brendan Sainsbury invitálja az újvilági gyarmatosítás nyomán hatalmas és gazdag kikötővárossá nőtt Sevillába az utazókat

ILLUSZTRÁCIÓ: JONTY CLARK

II. Károly – a kölyökkirály

SEVILLA AZ EURÓPAI KONTINENS egyik legkozmopolitább települése lett, ám a vagyonosok és a szegények között hatalmas szakadék tátong, a nagyszerű kikötő egyre iszaposabb, s az utcákon való önfeledt sétálást árvizek, tolvajok és nyilvános kivégzések teszik kellemetlenné

MIKOR MENJÜNK

Leginkább akkor, ha az óceán túlpartjáról indított flotta épp a kikötőbe érkezik. A hatalmas veracruzi és cartagenai konvojok Havannában futnak össze, és általában szeptember elején érkeznek Sevillába, bár a mélyebb merülésű hajók inkább a szintén andalúziai Cádiz kikötőjében vetnek horgonyt.

Az egzotikus rakománytól duzzadó hajók Sevilla Arenal negyedébe futnak be, ahol az egész város összegyűlik az üdvözlésükre. Zene, tánc és vigasság, pletykák és áruk cserélnek gazdát a sokszínű tömegben. Tényleg kihagyhatatlan látványosság.

MIT VIGYÜNK

Az erős spanyol napot csak egy széles karimájú kalappal lehet elviselni. Úriemberek számára kötelező felszerelés a strapabíró csizma is. Bár meglehetősen kevés itt az esőzés, a Guadalquivir folyó rendszeresen kiönt a medréből, s ilyenkor az utcák saras, áthatolhatatlan ingoványná változnak.

KÖLTSÉGEK

Az ország gazdasága agyaglábakon áll, s az élelmiszerárak gyors változását a természeti csapások, így az áradások is befolyásolják. A helyiek közül nem kevesen az alamizsnaosztók kegyelemkenyerén élnek.

Fizetőeszközként a kapós *escudó*t használják. Az arany *escudó*k sokfajta címletben léteznek, de csupán a gazdagok erszényében csörögnek – a többiek az ezüst *real*t részesítik előnyben.

A RAKODÓMUNKÁSOK FURCSA TERMÉKEKKEL TELI LÁDÁKAT PAKOLNAK LE AZ ÚJVILÁGBÓL ÉRKEZŐ HAJÓKRÓL

LÁTNI- ÉS TENNIVALÓK

A legfontosabb látnivaló természetesen a sevillai katedrális, amelyet ugyan 1401-ben kezdtek el építeni, de a lenyűgöző gótikus építmény még mindig komoly munkát ad az építészeknek, szobrászoknak, képzőművészeknek, akik belső tereinek további díszítésén fáradoznak.

Hacsak nem a Habsburg-családhoz tartozunk, nem valószínű, hogy meghívást kapunk az öt éve uralkodó gyermekkirály, II. Károly szálláshelyére, az Alcázarnak nevezett királyi palotába, de mór stílusú, különleges *mudéjar* építészeti kialakítását kívülről is megcsodálhatjuk.

A sevillai művészet aranykora sehogy sem akar véget érni. A tiszteletre méltó Velázquez már ráhagyta köpönyegét egy másik sevillai művészre, Bartalomé Murillóra. Az 1650-es évek óta aktív Murillo akadémiát nyitott az ifjú tehetségek pátyolgatására, s jelenleg is egy impozáns Szent Antal-festményen dolgozik a sevillai katedrális számára. Kis szerencsével pillantást vethetünk legutóbbi mesterművére, a hat képből álló „irgalom-sorozatra", amely a nemrég felavatott Iglesia de la Caridad templom falait ékesíti.

VESZÉLYEK ÉS KELLEMETLENSÉGEK

A szegényeket és a gazdagokat egy világ választja el egymástól. A sikátorok – különösen a kikötő környéki utcácskák – hemzsegnek a csavargóktól, tolvajoktól, és a *pícaros*nak hívott válogatott gazemberektől.

Vallási kérdésekben lehetőleg ne nyilvánítsunk véleményt. Az 1481 óta a Castillo de San Jorge épületében székelő inkvizíció nem épp a vallási toleranciájáról híres; időről időre előfordulnak nyilvános *autodafé*k. Ha lehet, kerüljük a kivégzéseket, különösen a nyilvános égetéseket, ahol a csőcselék ritkán ura az indulatainak.

Készüljünk arra is, hogy ha ragálygyanú merül fel, gyorsan

WWW.JONTYCLARK.COM

magunk mögött hagyjuk a várost. A legutolsó járványnak, amely 1649-ben érte el Sevillát, mintegy 60 ezer ember esett áldozatul.

KERÜLJÜK A NYILVÁNOS ÉGETÉSEKET, AHOL A CSŐCSELÉK RITKÁN URA AZ INDULATAINAK

SZÓRAKOZÁS

A helyi cigány népesség a Guadalquivir kevésbé lenyűgöző oldalán elterülő Triana negyedben éldegél. Egzotikus népzenéjüket jódlizáshoz hasonló elemekkel, lábdobbantásokkal és gyakori tapsolással kísérik. Ha elég merészséget és kíváncsiságot érzünk magunkban, a roskatag pontonhídon átkelve szegődhetünk az új élmények nyomába.

INNIVALÓK

A helyi bor igen keresett, különösen a britek körében, akik sherrynek vagy jerezi bornak becézik. A rossznyelvek szerint Francis Drake, amikor megperzselte a spanyol király szakállát, azaz 1587-ben lecsapott a Cádizban állomásozó flottára és nagy pusztítást végzett benne, néhány ezer hordó bort is meglovasított.

Nemrég nyitott meg Sevillában az El Rinconcillo nevű italmérés, és hamar felkavarta az állóvizet. Mozdulni sem lehet benne a tömegtől, a törzsvendégek pedig állítják, kifelé már nem nyílnak az ajtók.

ENNIVALÓK

A rakodómunkások furcsa termékekkel teli ládákat pakolnak le az Újvilágból érkező hajókról. Nem árt velük szemben az óvatosság. A furcsa vörös termés, amelyet a spanyolok *tomate* néven emlegetnek, néha az éttermek kínálatában is feltűnik, de leggyakrabban csak asztali dekorációnak használják. A chilit pedig hagyjuk inkább a szerzeteseknek – a kolostorkertekben tudományos vizsgálódás céljára termesztik. Az európai gyomor számára biztonságosabb, ha helyi szárított sonkát vagy friss tengeri herkentyűket fogyasztunk.

KÖZLEKEDÉS

Béreljünk lovat. Az andalúziai telivérek vitán felül a legnemesebb és legelegánsabb hátasok. H

Brendan Sainsbury útikönyvíró

Fordította Győrffy Iván

ALAMY

SEVILLA NAPJAINKBAN

Az Alcázar manapság talán még lenyűgözőbb, mint három és fél évszázada

Bár már nem árasztja el az újvilági arany, **Sevilla** ma is a világ egyik legkülönlegesebb kincseskamrája. **Andalúzia fővárosa** folyton napfényben fürdik, és tele van történelmi érdekességekkel. Két kiemelt látnivalója – a **katedrális** és az **Alcázar** –, ha lehet, még megkapóbb, mint hajdanán, amikor messze kimagaslottak a városból. A legszebbek éjszaka, amikor felkapcsolják a díszkivilágítást. Nyaranta a palotában késő esti koncerteket is rendeznek.

De akkor is elbűvöl bennünket a város szépsége, ha egyik fő nevezetessége sem akad az utunkba. Tegyünk egy pihentető sétát a **középkori zsidó negyedben** (judería), a **Barrio de Santa Cruz** labirintusutcácskáiban, és hangolódjunk rá a kis átjárók, virágokkal teli terecskék atmoszférájára.

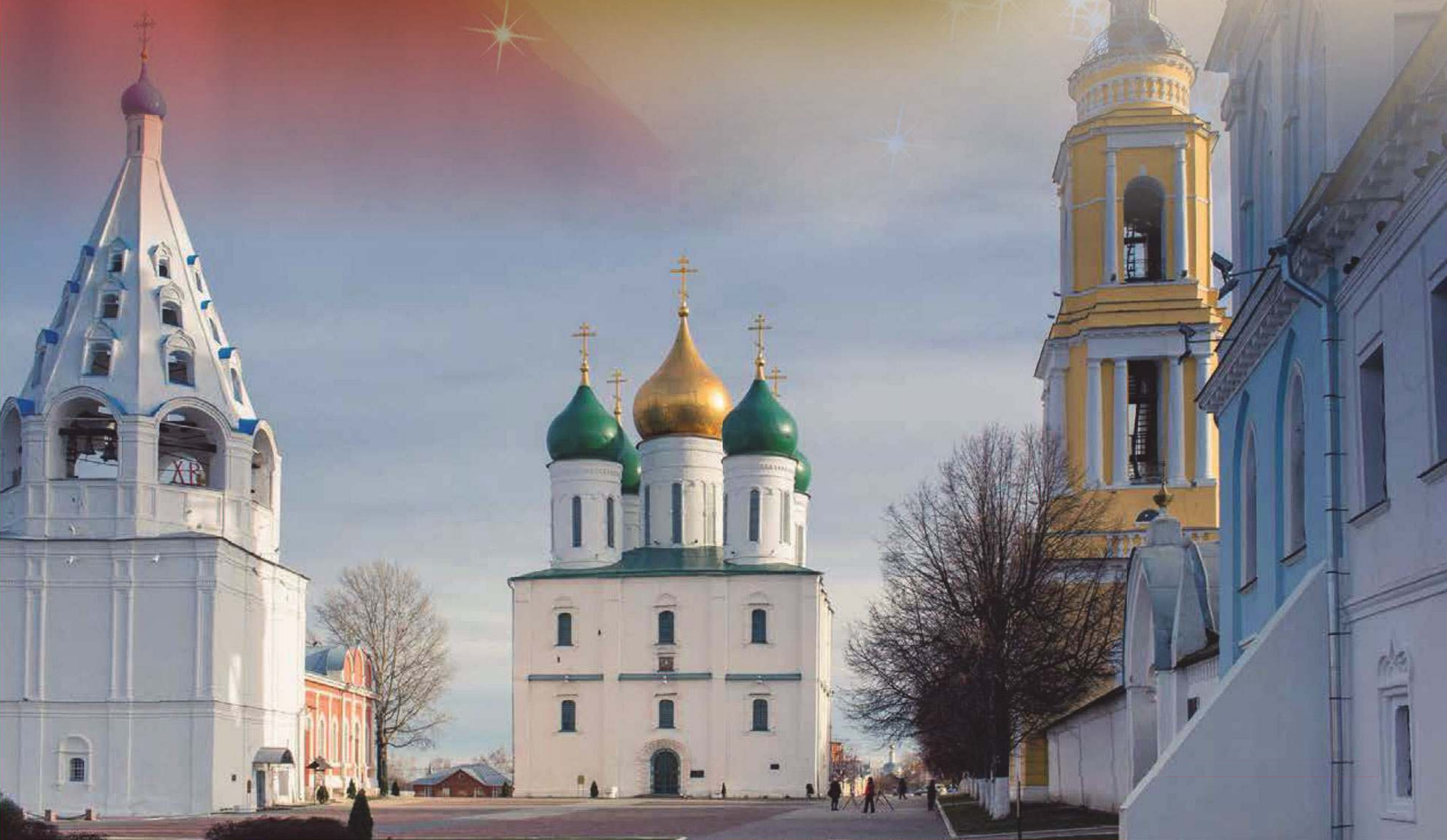
Sevilla vízparti negyedei, a bevásárlóutcák és a **Nagyhét** (Semana Santa) körmenetei, ünnepségei is sok látnivalót ígérnek. A **Feria de Abril** fesztivál standjainak és nyüzsgő vidámságának szintén nehéz ellenállni. A helyiekhez csapódva bepréselhetjük magunkat az **El Riconcillóba,** amely 1670-ben a legújabb volt, ma pedig a legrégibb, még mindig működő bár a városban – és nem kevésbé izgalmas, mint egykoron.

HA TETSZETT…

Ha Andalúzia másik ékkövére vagyunk kíváncsiak, ruccanjunk ki **Cádiz** óvárosába, amely egyesek szerint Európa leghosszabb ideje folyamatosan lakott települései közé tartozik.

OROSZ történelmi tévéshow

Az elmúlt években az orosz állami televízión látványos vetélkedők és különös közönség-szavazások döntöttek arról, ki az ország legjelesebb történelmi alakja, és melyek a legfőbb kulturális és földrajzi nevezetességei. A show-műsorok fordulatairól és a meglepő eredményekről **Szvák Gyula** számol be

Az élboly tagjai és a sereghajtó: Lenin és Sztálin, Szergij Radonyezsszkij (középen), illetve Rettegett Iván (a halotti maszkja alapján készült rekonstrukción) BALRA: **A kolomnai Kreml, amely az utolsó napokban nagy hajrával utasította maga mögé „Csecsenföld szívét" a szavazás második fordulójában**

CULTIRIS / AKG-IMAGES / WIKIMEDIA

PUTYIN OROSZ ELNÖK 2013 februárjában utasítást adott az új iskolai történelemtankönyv koncepciójának kidolgozására, és azóta Oroszországban nagy vita dúl az orosz történelem menetéről. Egy identitását kereső politikai közösség számára kulcsfontosságú kérdés, hogy hova, kihez „nyúlhat vissza" a történelemben, mely korszakot vagy személyiséget tart(hat) példa- vagy előképének. Ennek megválaszolására már 2008-ban, az *„Oroszország nagyja"* című reprezentatív televíziós műsorral egybekötött össznépi szavazáson, egy bizarr „verseny" keretei között kísérletet tettek.

A végeredmény több hónapig tartó, háromfordulós megmérettetésen dőlt el. Először egy 500 fős listát szűkítettek ötven főre, majd abból választotta ki a közönség közel 45 (!) millió szavazat alapján a legjobb tizenkettőt. Ezt követően a nagy polémiákat kiváltó és a közvéleményt erősen megosztó verseny – amelynek egyes etapjain hol Szergij Radonyezsszkij (egy 14. századi szent szerzetes), hol Lenin vagy Sztálin vezetett – a *Rosszija* nevű tévécsatornán folytatódott. A 12 „versenyzőt" 12 adásban 12 felkért, nem annyira dühös, mint inkább ihletett ember képviselte. E harmadik versenyszakaszban a mezőny hamar hármas bolyokra oszlott. Korán megszökött az Alekszandr Nyevszkij, Sztálin és Nagy Péter hármas, őket a Lenin, Puskin, Sztolipin (az 1911-ben meggyilkolt miniszterelnök) üldözőtrió követte. Erősen leszakadva következett Nagy Katalin, II. Sándor, a „reformer" cár és Szuvorov, a 18. századi nagy hadvezér. A mezőny végén Mengyelejev, Dosztojevszkij kullogott, míg az utolsó helyet tartósan IV. (Rettegett vagy Félelmetes) Iván foglalta el. Ez utóbbi számára már a döntőbe jutás is erőn felüli teljesítménynek számított, hiszen arról lemaradt Zsukov, a berlini győző, vagy a magyarok számára még váratlanabbul – Lev Tolsztoj.

A finis hihetetlen izgalmakat és váratlan fordulatokat hozott. Az utolsó előtti héten Puskin néhány nap alatt megduplázta szavazatait és élre tört, miközben Sztolipin is felzárkózott a harmadik helyre. A sokáig az élbolyban lévő Sztálin és Nagy Péter visszacsúszott a 4. és 5. helyre. És akkor következett az utolsó, Sztolipinnak szentelt adás, ahol a múlt századelő „nemzeti liberális" monarchista miniszterelnöke nevében a zsűri elnöke, a világhírű rendező és színész, Nyikita Mihalkov játszotta el a prókátor szerepét.

Itt azt hittük, hogy előre borítékolni lehet a végkifejletet. Amivel egyáltalán nem azt akarjuk állítani, hogy ez a közönségszavazásos verseny manipulatívabb lett volna, mint más internet- és SMS-szavazásokon alapuló szórakoztató show-műsorok, mint, mondjuk, nálunk a *Megasztár,* vagy a más országokban is lezajlott „legnagyobb"-választások. A mintát adó *BBC* például 2002-ben csak a legnagyobb nehézségek árán tudta kihozni – mások mellett – Diana ellenében Sir Winston Churchillt. Még nagyobb botrány volt Ukrajnában, ahol a sajtóhírek szerint a honvédő háború idején a „nemzeti függetlenségre" hivatkozva a nácikkal együttműködő és a holokausztban részt vevő hírhedett Bandera lett volna a biztos befutó, ha a szervezők nem térnek jobb belátásra és nem nyilvánítják Bölcs Jaroszláv fejedelmet győztesnek. A 2003-as egyesült államokbeli szavazás pedig még ennél is abszurdabb listát eredményezett, hiszen a győztes Ronald Reaganen kívül a top 10 még másik öt elnököt tartalmazott, a hatodik helyen a később a népszerűségi listák legalján tanyázó George W. Bushsal.

Az elemző inkább némi bizonytalanságot vélt felfedezni a műsor szervezőinek céljait tekintve. A hivatalos honlap szerint a korábbi fázisban sok millió szavazatot figyelmen kívül kellett hagyniuk, mert például Sztálin-

és szent Radonyezsszkij-vírusok intéztek támadást a rendszer ellen. A legjobb 12 „beszavazását" így Alekszandr Nyevszkij nyerte meg több mint 2 millió szavazattal Puskin és Dosztojevszkij előtt. Ekkor még szinte biztosnak tűnt, hogy vele akarják megnyeretni a finálét is, mert szinte végig vezetett – igaz, Sztálin állandóan ott lihegett a nyakában. Ezenközben I. Péter egyre inkább

A 62 méteres tornyokkal rendelkező, 10 ezer hívet befogadni képes grozniji Ahmat Kadirov mecset Oroszország legnagyobbja
BALRA: A Kunasir-szigeten magasodó vulkán

lemaradt. Nem beszélve Leninről, aki pedig egy – korrekt módszerekkel végzett – reprezentatív, országos felmérésen Sztálin és I. Péter mögött még biztos harmadik volt. Most azonban mint galambot a cilinderből, úgy varázsolták elő Sztolipint, aki pár órával a szavazás lezárása előtt még vezetett. Végül kevesebb mint ezer szavazattal szorult az összesen 524 575 voksot kapott Alekszandr Nyevszkij mögé. A harmadik helyre további négyezer szavazattal lemaradva Joszif Sztálin futott be.

Miért nem Sztálin?

Arra vonatkozóan lehetnek ötleteink, hogy miért Nyevszkij és Sztolipin, és miért nem Sztálin lett a befutó. Alekszandr Nyevszkijnek, a pravoszláv egyház szentjének 21. századi médiagyőzelme nemcsak Oroszország „lelki egységét", de a hatalom és az egyház szövetségét is kifejezi, amely egyúttal világosan „megüzeni" az orosz társadalomnak (és a világnak), hogy az orosz katonai vitézség megkérdőjelezhetetlen és szent. Egyébként is, ha végigtekintünk az eddigi *„Ki a legnagyobb?"* show-k történetén, akkor azt a törvényszerűséget fedezzük fel, hogy míg Nyugaton nemhogy nem szégyellik, hanem kifejezetten élre szavaznak 20. századi államférfiakat, addig Kelet-Európában egész a középkorig kell visszamennünk, hogy többé-kevésbé konszenzusos jelölteket találjunk. Sztolipin „majdnem győzelme" pedig a mai rendszer legitimációját, igazolását sokkal inkább képviseli a maga forradalom- és szocialistaellenes meggyőződésével, a tőkés magántulajdon és az orosz államnacionalizmus sikertelen összeházasításával, mint bárki más a 12 jelölt közül.

Hogy Sztálin miért nem, annak megválaszolására kár időt pocsékolni – ellenben az, hogy az orosz közvéleményben vitathatatlanul tapasztalható Sztálin-reneszánszot kívánta ellensúlyozni az előbbi két történelmi figura előretörése, vitán felülinek tetszik. Miközben egyikőjük sem menne át egy valamennyire is szigorú és értékorientált történészi rostán. Sztolipin – túl azon, hogy végül is eredménytelennek bizonyult – mégis csak az autokratikus rend forradalmárok ezreit lenyakaztató őre volt. Alekszandr Nyevszkij történelmi tettének részletesebb elemzésébe pedig nem is érdemes belemenni egy patrióta szempontokat előtérbe állító, „nemzeti" hőst kereső paradigmán belül. Az 1240-ben lezajlott „névai" csata a svédek ellen katonai értelemben egy kis ütközet volt, perifériális jelentőséggel, míg Alekszandr fejedelemnek a tatárokkal, „vérei" ellen kötött szövetsége stratégiai jelentőséggel bírt. Valójában tehát igen nehéz őt valamiféle világtörténelmi jelentőségű államférfiként és egyszersmind nemzeti hősként pozicionálni.

Sztolipin kijevi temetése 1911 szeptemberében. A cári család politikai ellentéteik miatt nem képviseltette magát
LENT: Pjotr Sztolipin 1909-ben

I. Pétert sokkal könnyebb lett volna. Mindig is könnyebb volt, hisz nagy a hagyománya ennek az orosz történelmi tudatban és történelmi tudatot manipuláló praxisban. Péter cár azért megkerülhetetlen minden identitását kereső orosz generáció számára, mert az elmúlt háromszáz év alatt az orosz nemzeti önbecsülés kulcsfigurájává vált. E folyamatot, természetesen, koronként változó módon és intenzitással, de mesterségesen generálták és manipulálták. I. Péter ugyanis a mindenkori hatalom kedvelt előképe volt. De a mindenkori ellenzékének is. Sokan közülük a forradalmárt, még többen a reformert látták benne.

Az orosz történelmi gondolkodás históriájában végül is csak egyszer volt egy olyan hosszabb időszak, amikor

WIKIMEDIA

Sztálin szobra ma is áll a moszkvai Kreml falánál található Nekropoliszban, ezen a 2011-es képen éppen úttörők teszik előtte tiszteletüket LENT: **Nagy Péter szentpétervári lovas szobra**

I. Péter alakja háttérbe szorult. Legalábbis a másik rettegett cárral, IV. Ivánnal szemben. Ez azonban a sztálini időszakban történt, amikor Sztálin személyesen is többször beleavatkozott a IV. Iván/I. Péter-értékelésbe. Az Eisenstein *Rettegett Iván* című filmjének forgatása, sőt forgatókönyve kapcsán kifejtett véleménye világossá teszi prioritásait: Sztálin egy a Nyugat – s azon belül a németek – ellen harcoló, s e küzdelmében a pártütő bojárokat megleckéztető (értsd: szükség esetén kiirtó) uralkodónak akarta a cárt láttatni, aki országát erős kézzel irányítja. I. Péter viszont csak részlegesen felelt meg ezen elvárásoknak, hírhedett „nyugatossága” miatt, ezért szorult hátrébb a sztálini panteonban.

A hét orosz csoda

Valami hasonló játszódik le manapság is. Természetesen a megfelelő változtatásokkal. Itt nincs szó sztálini típusú hatalmi aspirációkról, a véres kegyetlenség legitimációs kényszeréről. Szó van viszont rendteremtésről, a felbomlott birodalom legalább részleges újjáépítéséről, a nemzeti nagyság ideológiai, társadalomlélektani – sok tekintetben a pravoszláv egyházra építkező – alátámasztásáról. A revolúció helyett az evolúció ül ünnepet, a jelcini, nyugati eredetű „ultraliberális káoszt” a tősgyökeres orosz talajban fogant rend váltja fel.

Sem a radikális átalakításoknak, sem az „európaizálásnak”, sem az egyház megregulázásának nincs tehát itt a szezonja.

Minden idők legnagyobb orosz szupersztárjának azonban 2008-ban csak az 5. hely juthatott. 2013-ban aztán a *Rosszija* tévécsatorna megint jól belehúzott. Hasonlóan a 2008-as vállalkozásukhoz, 2013-ban Oroszország 10 vizuális szimbólumát szavaztatták meg a közönséggel. A verseny az Orosz Földrajzi Társaság szakmai égisze alatt zajlott, és alapvetően turisztikai, országimázs-javító célból rendezték meg. Az ötlet igen egyszerűnek, ám annál nagyszerűbbnek tűnt: a társadalom lehető legszélesebb körének bevonásával igyekeztek felkelteni az érdeklődést az ország tárgyi nevezetességei, természeti csodái iránt. Ebben az értelemben persze az *„Oroszország szimbólumai”* szlogen egy kissé félrevezető, hiszen előbbiek aligha tarthatnának igényt ilyen besorolásra, ám jól jelzik azt az igényt, hogy itt mégsem egyszerű műalkotásokról vagy földrajzi unikumokról, hanem az oroszországi természeti tér patriotikus újrafelfedezéséről essék szó.

WIKIMEDIA

Tulajdonképpen már az is meglepő, hogy öt évvel az *„Oroszország 7 csodája”* – egy másik SMS-gyűjtő – akció után a *Rosszija* ismét elérkezettnek látta az időt, hogy egy gyakorlatilag azonos témában mozgó kérdésben ismét megszondázza az oroszországi régiókat. Még a „verseny” rendje, szabályai is kísértetiesen hasonlók voltak. Háromfordulós szavazás, amelyben először Oroszország tíz nagy földrajzi-közigazgatási körzete saját régiója „csodáira” szavazott, majd a második fordulóban egy közös virtuális küzdőtéren összeeresztették e régiókat. Ez az utóbbi szakasz példátlan eredménnyel zárult le. Kapaszkodjanak meg: a Kreml győzött. De nem ám a moszkvai, a Vörös tér mögött magasodó, hanem a Kolomna városában levő. Szó, ami szó, elég régi – III. Vaszilij moszkvai nagyfejedelem (uralkodott: 1505–1533) korában kezdték építeni, a 16. század második negyedében –, és viszonylag szépen megőrződött az utókornak. 38 millió 603 ezer 629 darab SMS- és internetszavazatot kapott. Ám az igazi szenzációt nem is ez okozta, hanem az, hogy a második helyre a 2008-ban épült, Ahmat Kadirov „Csecsenföld szíve” elnevezésű mecset került – mindössze 400 ezer szavazattal lemaradva. Ami főként annak tükrében jelentős, hogy a további nyolc „jelölt” összesen nem kapott még 15 millió szavazatot sem.

Ramzan Kadirov csecsen elnök rögtön csalást kiáltott, és kilátásba helyezte az apjáról elnevezett mecset „visszaléptetését” a versenyből. Ráadásul valami igaza lehetett is, mert a verseny szervezői nem győztek magyarázkodni amiatt, hogy az utolsó napokban valóban akadozott a Csecsenföldről érkező SMS-ek fogadása…

Az aggodalomra, amely hosszú hónapokig kísérte az akciót, tehát volt elég ok – nem véletlenül mutattak be róla prezentációt magának Putyin elnöknek. Az aggályokat azzal hárította el az ötletgazda, hogy miként az *„Oroszország 7 csodája”* esetében is történt, a végén, a harmadik fordulóban majd „kiegyenesedik” a dolog. Tudniillik akkor már csak olyan szavazatokat fogadnak el, amelyek legalább öt nevezetességet megjelölnek, ily módon téve lehetetlenné egy-egy körzet saját magára való kizárólagos szavazását. Ez egyébként a „7 csoda” esetében tényleg bevált, végül is semmi kifogásunk nem lehet a „győztesek” ellen. Az orosz ábécé szerinti sorrendben a Bajkál-tó, a kamcsatkai Gejzírek völgye, a Mamajev

kurgán és „Oroszország-anyácska" Volgográdban, Peterhof, a Vaszilij Blazsennij-székesegyház, a manysik komi földön található szent Szélvájta Oszlopai és az Elbrusz hegység minden kívánalomnak megfelel, és méltán lehet Oroszország büszkesége.

A mostani tízben azonban csak egy „csoda", a Bajkál maradt meg dísznek, semmi moszkvai vagy pétervári nevezetesség, viszont van köztük két pravoszláv kolostoregyüttes, két mecset, két vár, egy buddhista templom, egy szabadtéri művészeti park, valamint egy vulkán. Nekem például ezek közül csak ez utóbbihoz és a Troice-Szergijev Lavrához volt szerencsém. A Japán által elvitatott – 1973 óta lakatlan – Kunasir szigeten lévő vulkán, de még az asztraháni vár is kiesett eddig az *actio radiusom*ból.

A fináléban aztán tényleg elrendeződött minden. Választani ugyanis nemcsak ebből a tízből, hanem összesen harminc potenciális „szimbólumból" lehetett – és legalább ötöt kellett. Így helyreállhatott a világ – legalábbis Oroszország – rendje. Ám a moszkvai Kreml, a Vörös tér (nem is beszélve a Lenin-mauzóleumról) még a legjobb harmincba sem került be. Így azután már pótvizsgáznia sem lehetett. Végül a nyertesek – sorrendet nem hirdettek – a következők lettek: Peterhof, Mamajev kurgán, a Bajkál-tó, a Kadirov-mecset, a kolomnai Kreml, a rosztovi Kreml, a pszkovi Kreml (Krom), a nyizsegorodi Kreml, a Troice-Szergijev Lavra és Kizsi. Négy Kreml a moszkvaiért cserébe.

Az akció honlapja szerint az egyik legfőbb cél a „»geopatriotizmus« új hullámának formálása a régiókban". Nos, ez úgy tűnik, kicsit túl jól sikerült, ugyanis a centrum gyakorlatilag kimaradt belőle. Viszont sikerült felkorbácsolni a regionális nemzeti érzelmeket. A közigazgatási körzetek ugyanis Oroszországban általában nem egyneműek sem etnikai, sem vallási tekintetben. Egyébként is, a régiók nem egyszerűen a lokálpatriotizmus, de a nemzeti öntudat fejlődésének felfelé ívelő fázisában vannak. Bizonyos területeken a mecset valóban az ott élő nép vallási-nemzeti szimbóluma, s ennél fogva nemzeti büszkeség és védelem tárgya, dicsőségének hirdetése ilyen körülmények között nemzeti prioritás.

Persze nem összoroszországi prioritás. A sok kis nemzeti prioritás aligha fog valami grandiózus orosz „geopatriotizmussá" összeállni egy ilyen típusú szavazós játékban. Nem véletlenül vette kézbe a tankönyvek kérdését a hatalom és dolgoztatta ki azok egységes tartalmi-szemléleti „standardját", amelynek egyik fő tétele az „összoroszországi identitás" megteremtése. Van mit, lesz még mit tanítani erről a majdan elkészülő tankönyvekből.

Korai lenne ma még valamiféle összegzést alkotni az oroszországi „állami történetpolitika" ügyének alakulásáról, esetleges eredményeiről. Amikor ezeket a sorokat írom, az egységes történeti koncepció már Vlagyimir Putyin asztalára került, de a vita mégis folytatódik. A fentiekben bemutatott szavazásos akciók azonban jól mutatják azt a nemzeti, társadalmi közeget, amelyet egy új történetszemléletnek egyfajta „összorosz szociummá" kellene gyúrnia. Kortársként kíváncsian várjuk az „identitáscsata" újabb fordulóit, történészként azonban szkepszisünknek kell hangot adni a gyors sikert illetően. És persze hitet tenni azon mély meggyőződés mellett, hogy csak a kutatás szabadságán alapuló, pluralisztikus történelemfelfogás, az alternatívák szabadságának szabad bemutatása segíthet a reális nemzeti önkép kikristályosodásában. ■

A szerző történész, az ELTE BTK tanszékvezető egyetemi tanára

Kolomna városfala
FENT: **Jelenetek Eisenstein *Alekszandr Nyevszkij* (Magyarországon *A jégmezők lovagja*) című filmjéből – a címszerepet Nyikolaj Cserkaszov alakította**

A sztálingrádi csata egyik stratégiai pontján, a Mamajev-kurgánon (dombon) emelt emlékmű 86 méteres „Haza Anyácska" szobra

Nagy szellemek, ha találkoznak
Ez a jelenet Jean Froissart *Krónikájából* való, és azt ábrázolja, amikor II. Richárd lehajózik a Temzén, hogy a felkelők vezéreivel tárgyaljon. Akarata tényleg találkozott a parasztok követeléseivel?

BRIDGEMAN

II. Richárd a parasztok oldalára állt?

Juliet Barker elmagyarázza, hogyan lehetett az 1381-es angol parasztfelkelés hőse maga a gyermekkirály

A KIRÁLY A LONDONI TOWER egyik tornyában állt, és aggodalmasan figyelte az alant kibontakozó kaotikus jeleneteket. 1381. június 13-a, csütörtök volt, úrnapja, és az ország fővárosa az addigi legnagyobb népfelkelés szorításában vergődött. A London környéki grófságok felkelői, akiket Kent és Essex parasztjai vezettek, csatlakoztak a veszedelmes londoni csőcselékhez, és most mindenfelé füst és lángok csaptak fel. Genti János (John of Gaunt, II. Richárd király befolyásos nagybátyja) méltóságteljes Savoy-palotáját, a középkori London egyik csodáját alaposan feldúlták és fel is gyújtották, ugyanúgy, ahogy az ispotályos lovagok nagy preceptóriumát Clerkenwellben, valamint a rend székházait szerte Angliában, Walesben és Skóciában. Ugyanez a sors várt Canterbury érsekének rezidenciájára Lambethben. A Temple körül a város jogi intézményeit, archívumait megrohanták, hiteles okiratokat, könyveket, feljegyzéseket vetettek az utcákon gyújtott máglyákra. A jogászok és királyi hivatalnokok házait és hivatalait felgyújtották, lerombolták, vagy leverték a tetőt, kiszolgáltatva azokat az elemeknek. A királyi börtönöket megnyitották, a foglyokat szabadon bocsátották, ők pedig tovább duzzasztották az utcákon hömpölygő hordát, amely most a Tower falai alatt gyülekezett azt követelve, hogy a királyuk jöjjön ki, nézzen szembe velük, és adjon nekik jóvátételt az őket ért sérelmek miatt. Az egyik legszorongatóbb helyzet alakult ki, amivel uralkodó csak szembenézhet. Ugyan még csupán 14 éves volt, de Richárd nem nélkülözte sem a bátorságot, sem a saját királyi fensőbbségébe vetett hitet. Aznap egyszer már megkísérelte megoldani a helyzetet, és megakadályozni, hogy a felkelők behatoljanak a városba, ezért a Towerből a Temze déli oldalán álló Rotherhithe-be hajózott, hogy személyesen váltson szót a vezetőikkel.

Richárd tanácsadói azonban az utolsó pillanatban megrettentek a folyóparton összeverődött hatalmas tömegtől, megfordították a hajót, visszamenekültek a Tower biztonságába, és Richárdot is magukkal vitték. A felkelők úgy döntöttek, hogy mindenképpen beszélnek a királlyal, és ennek érdekében a saját kezükbe vették az események irányítását: átviharzottak a Southwarkon, a London Bridge-en a városközpontba, pusztítást hagyva maguk mögött, amerre mentek. Mikor az erőszak eszkalálódott, a királyi tanács belátta, hogy az egyetlen eszköz a felkelők leszerelésére az, ha a király – követelésüknek megfelelően – találkozik velük. Beleegyeztek abba, hogy ha a parasztok visszavonulnak a Mile Endre, a City falain kívülre, Richárd másnap reggel elmegy és válaszol a kérdéseikre. Kockázatos stratégia volt, tekintve, hogy a király a tanács vonakodása miatt nem szállt

partra Rotherhithe-nél. Most át kell lovagolnia a város felbolydult utcáin, hogy eljusson a felkelők táborának szívébe. Utóbbiak a kezdetektől folyamatosan hangsúlyozták Richárd iránti hűségüket, még a csatakiáltásuk is ez volt: „Richárd királyért és az igazi népért!" Haragjuk nem a király, hanem azok ellen irányult, akikről úgy érezték, visszaélnek a király hatalmával: Genti János ellen, akiről elterjedt, hogy unokaöccse trónjára pályázik, és akinek katonai veresége miatt tudták a franciák megtámadni az angol tengerparti városokat és hajókat. A királyi tanácsosokra voltak dühösek: Simon Sudburyra (kancellár és érsek), Robert Halesre (kincstárnok és az ispotályos lovagrend perjele), aki a példátlanul magas adókért és a keménykezű adóbehajtásért volt felelős; a korrupt sheriffekre, a békebírákra és a jogászokra, akik a saját érdekükben manipulálták az úriszékek és a grófságok hivatalainak működését. A meghiúsult rotherhithe-i találkozót követően az is jelezte a helyzet gyors és jelentős romlásának mértékét, hogy a király tanácsadói készek voltak az uralkodó személyét a kiszámíthatatlan és dühös tömeg elé vetni.

Radikális engedmények

Általában cinikus húzásnak tartják a Mile End-i találkozót, amit azért eszeltek ki a király tanácsosai, hogy eltávolítsák a vidéki felkelőket a főváros utcáiról, időt nyerjenek és helyreállíthassák a rendet. Bármiféle ígéret, amit a felkelők esetleg kicsikarhatnak a királytól, aminek következtében alattvalói békében hazatérnek otthonaikba, később visszavonható lesz azon az alapon, hogy kényszer hatására született, és ezért nem is érvényes.

Ezt a magyarázatot valószínűsítik azok a meglepően radikális és előremutató engedmények, melyeket Richárd aznap tett a felkelőknek. Nem csupán a korrupt királyi tisztségviselők megbüntetését ígérte, illetve azt, hogy megbocsát a lázadás vezetőinek, akármit is követtek el. Nem kevesebbet vázoltak föl a királyi ígéretek, mint a középkori angol társadalom alapjául szolgáló struktúra átalakítását.

Az első és legfontosabb a személyes szolgaság, illetve a jobbágyság megszüntetése volt. Innentől kezdve minden férfi, nő és gyerek szabadon élhet, utazhat és dolgozhat, ahol csak akar, és birtokolhatja, amit megkeresett vagy szerzett anélkül, hogy az urával szemben bármiféle kötelezettsége és tartozása lenne. Ami még ennél is fontosabb volt, mivel a lakosság sokkal nagyobb részét érintette: a szokásjogon alapuló földtulajdon fogalmának megszüntetése.

Ugyanilyen radikális volt az engedmény, hogy az összes alattvaló szabadon vásárolhat és árusíthat minden városban, mezővárosban, vásártartási joggal rendelkező településen és a királyság egyéb helyein. Ez eltörölte azokat a féltékenyen őrzött monopóliumokat és kiváltságokat, amikre e helységek gazdasága épült, mivel lehetetlenné tette, hogy a kívülállóktól vámot és illetéket szedjenek.

Jobbágyfelszabadítás, szabad földhasználat és szabad kereskedelem: ha teljesítették volna ezeket a követeléseket, Richárd olyan radikális forradalmat támogatott volna, amiről nehéz elhinni, hogy őszintén akarta – végül is Angliában a jobbágyság még a 16. században is előfordult, bár a parasztfelkelés kétségkívül jelentős változásokat eredményezett. Vajon bizonyosra vehető, hogy Richárdnak nem állt szándékában megtartani az ígéreteit, és a Mile End-i találkozó csak színjáték volt, hogy időt nyerjenek, és le tudják verni a felkelést?

Köztudott, hogy a király miként viszonyult a felkelőkhöz: „Parasztok voltatok és parasztok is maradtatok – Thomas Walsingham jegyezte föl krónikájában, mit mondott Richárd egy essexi küldöttségnek, amely kiváltságaik megerősítéséért jött. – Alávetettségben éltek, nem úgy, mint azelőtt, hanem összehasonlíthatatlanul keményebb sorotok lesz. Ameddig élünk… azon munkálkodunk ésszel, erővel és javainkkal, hogy annyira elnyomjunk benneteket, hogy szolgaságotok szigorúsága példa legyen az utókor számára."

Ezért nem tűnik ésszerűnek azt állítani, hogy Richárd eredendően egyetértett a felkelőkkel, önszántából teljesítette a kérelmüket; de a magam részéről azt hiszem, van egy erős érv, ami mégis alátámasztja ezt az elméletet.

Két okot is említhetünk. Az első, hogy Richárd engedményeinek visszavonására minden valószínűség szerint másnap, június 15-én, vasárnapra kellett volna sort keríteni, rögtön a smithfieldi találkozó után, ahol a király és azok a főként kenti felkelők jöttek össze, akik nem voltak hajlandók elhagyni Londont addig, amíg nem fogadják el további radikális követeléseiket is. Miután London polgármestere és a király egyik fegyverhordozója meggyilkolta a kenti felkelők vezetőjét és szószólóját, Wat Tylert, Richárd egy bátor fordulattal a felkelők vezérének kiáltotta ki magát, és elirányította őket a mezőről. Sikeresen rávette őket, hogy térjenek haza otthonaikba, mondván, semmi szükség rá, hogy ott maradjanak, hiszen teljesülnek a követeléseik.

Richárd engedményei nem kevesebbet vázoltak föl, mint a középkori angol társadalom alapjául szolgáló struktúra átalakítását

Nem az történt tehát, hogy Richárd egy csapásra érvénytelenítette a már korábban kiadott kiváltságokat. Tisztviselői továbbra is olyan okleveleket adtak ki, amelyekben felszabadították azokat a közösségeket és megyéket, amelyek ezért folyamodtak, és le is pecsételték Anglia nagypecsétjével. Sőt július 2-ig – tizennyolc teljes napig – tartott, amíg végül Richárd visszavonta a Mile Endben kiadott szabadságjogokat.

Szemtől szembe

A késlekedés valószínűleg abból fakadt, hogy maga a király vonakodott visszavonni a döntését. II. Richárd nagyon fiatal volt. Mile Endnél először nyílt rá lehetősége, hogy közvetlenül beszéljen alattvalóival, és meghallgassa a korrupcióval és az elnyomó hatalommal kapcsolatos panaszaikat. Azt sem szabad elfelejteni, hogy ezek a panaszosok nem mind habogó írástudatlanok, szerencsétlen földtúrók voltak, hanem akadtak köztük tanult, esetenként tehetős emberek, falusi elöljárók, mesteremberek, köznemesek, sőt még a parlament tagjai is.

Amikor megadta nekik a szabadságjogokat, Richárd saját királyi hatalmával élt. Ám ezt követően körbevették a tanácsadói, és azt mondták, hogy vissza kell vonnia a szavát. Nem véletlen, hogy végül a kérlelhetetlen jogász, Robert Tresilian felügyelte a visszavonást, aki elkísérte az ifjú királyt Essexbe is, hogy figyelje, amint elnököl a felkelők elleni perekben.

Az oklevelek visszavonásának késlekedése önmagában még nem bizonyítja, hogy Richárd őszintén egyetértett a felkelők szabadságvágyával, de akad más, erre utaló bizonyíték is. 1381 novemberében a kincstárnok a parlament első, felkelés utáni ülésen nyitóbeszédében elmagyarázta, hogy Richárdot „kényszerítették", hogy szüntesse meg a jobbágyságot, „nagyon jól tudva, hogy ezt nem lenne szabad megtennie… mégis a legjobb indulattal tette, hogy útját állja, és véget vessen a [felkelők] követeléseinek és rossz szándékának". A tanácsadói meggyőzték, hogy helyezze hatályon kívül a kiváltságokat, mivel „kényszer hatása alatt tette, amely szemben áll a józan ésszel, a törvénnyel és az igaz hittel".

Ám ami ezután következett, rendkívüli volt. Richárd a kincstárnokán keresztül a parlamenthez fordult tanácsadói feje fölött, nekik szegezve a közvetlen kérdést: „Vajon számotokra jó cselekedetnek tűnik az oklevél visszavonása és elégedettséggel tölt el benneteket – vagy sem? Mivel [a király] azt állítja, hogyha ti szabadságlevelet akartok adni és közös megegyezéssel szabadon akarjátok

Richárd fővárosa az addigi legnagyobb népfelkelés szorításában vergődött

TOPFOTO

Kardélre hányni A 15. század végi miniatúra Simon Sudbury kancellár (balra) és Robert Hales kincstárnok (jobbra) megölését ábrázolja a parasztfelkelés idején. A népszerűtlen fejadó erőszakos behajtásában játszott szerepük a tiltakozók célpontjává tette őket

bocsátani a nevezett jobbágyokat, ahogy értesülései szerint néhányan ezt szándékoztok tenni, ő beleegyezik a kérésetekbe."

Ez minden bizonnyal Richárd saját nézőpontjának világos bejelentése volt, vagyis hogy a jobbágyságot el kell törölni, és arra tett kísérlet, hogy hatálytalanítsa a királyi tanács útmutatását. Felettébb szokatlan és mélyen személyes kérés – ilyen dolgot rendszerint nem találni nyilvános beszédben –, de a gyermekkirály számára sajnálatos módon a parlament teljes mértékben egyetértett a királyi tanáccsal. A markánsan megfogalmazott rendreutasítással mindkét ház „egy emberként" válaszolt erre, értesítve Richárdot, hogy visszavonása „jól végrehajtott" cselekedet volt, és hogy nincs joga felszabadítani a jobbágyokat „azok egyetértése nélkül, akiknek legfőbb érdekük mutatkozik ebben a kérdésben; és ők soha nem egyeznek ebbe bele sem önkéntesen, sem máshogyan, és soha nem teszik meg, még ha az haláluk napját jelentené is".

Évekkel a halála után az a hit, hogy Richárd komolyan gondolta ígéreteit, elég erősen élt ahhoz, hogy csatakiáltásként harsogják a nevét

A megbélyegzett ember
II. Richárd portréja 1390-ből, amikor a király egyre jobban szembekerült az angol arisztokráciával

A helyzet iróniája, hogy az, hogy Richárd készségesen elfogadta a felkelők követeléseit, valójában csak még tovább rontott a helyzeten. Mile End-i engedményei meggyőzték a felkelők többségét. Ők hazatértek, újonnan elnyert szabadságukat hirdették, és elmondták mindenkinek, akivel találkoztak az úton, hogy a király az ő oldalukon áll, és ami még fontosabb: amit tettek, királyi felhatalmazással tették. Ez aztán másokat is felbátorított, hogy elnyomóikra támadjanak, és elpusztítsák a jobbágyi mivoltukat bizonyító iratokat.

Valószínűtlen felkelők

Ami még rosszabb, a Mile Endnél megadott szabadságjogok visszavonásának 18 napos késleltetése azt eredményezte, hogy még több ember és közösség keveredett bele az eseményekbe azt hívén, hogy a király személyes felhatalmazásával rendelkezik. Sok „felkelőről" nehéz volt elhinni, hogy tudatosan szegte meg a törvényt vagy árulta el királyát – bár később, amikor a király meggondolta magát, illetve mások miatt volt kénytelen visszavonni a szavát, bűnnek tekintették az általuk végbevitt cselekedeteket. Geoffrey Cobbe cambridgeshire-i úriember például kijelentette, hogy a király jóváhagyása szerint jár el, amikor egy korrupt helyi tisztviselő javait és birtokát kétnapos árverésen elárverezte.

Richard de Leycester, egy virágzó bolt tulajdonosa Elyben elfoglalta az apátság szószékét, miután tudomást szerzett a Mile Endben kiadott engedményekről, és onnan beszélt polgártársainak „azokról a dolgokról, amiket a király és a köznép oldalán foganatosítanak majd az árulók és más hűtlenek ellen". Még a személyére és birtokaira vonatkozó kancelláriai védlevelekkel is rendelkezett, amiket talán Mile Enden adtak ki – de ezek sem bizonyultak elegendőnek, hogy megóvják a kivégzéstől.

William Grindecobbe olyan, június 15-én Mile Endben kiadott királyi oklevelekkel rendelkezett, amelyek elrendelték, hogy St. Albans apátja adja át az apátság okiratait Grindecobbe polgártársainak. Az ő „lázadásuk" egészen békés volt: egyetlen szerzetesnek vagy apátsági alkalmazottnak nem esett bántódása, bár néhány birtokban kár esett. Mindazonáltal Tresilian főbíró tizenötöt felakasztatott közülük, és további nyolcvan városlakót börtönbe vettetett.

Amennyiben elfogadjuk, hogy Richárd nem volt kétszínű, és alapvetően együtt érzett a szabadságra vágyó felkelőkkel, némileg meg kell változtatnunk a „nagy felkeléssel" kapcsolatos felfogásunkat.

Ez a forgatókönyv megmagyarázná, hogy miért lett felkelő oly sok ember, akiktől egyébként nem várnánk, hogy csatlakozzanak egy ilyen mozgalomhoz – már eleve a királyi hatalommal való szembeszegülés miatt. Ezek az emberek arra készültek, hogy felépíthetik majd a „szép új világot", és megdöbbentek, amikor a felkelőként megbélyegzettek között találták magukat.

A mozgalom leverése többek között azért volt problémás – amíg persze Richárd vissza nem vonta az engedményeit –, mert azok, akiknek rendes körülmények között a felkeléssel szembeni ellenállást kellett volna szervezniük, nem lehettek bizonyosak abban, hogy van-e felhatalmazásuk rá, hogy fellépjenek a felkelőkkel szemben. Mivel a kellő pillanatban nem reagáltak, a felkelés ellenőrizetlenül terjedhetett a vidéken. Csupán június végén, két teljes héttel a Mile End-i és a smithfieldi események után mozgósították a katonákat, hogy állítsák helyre a rendet a közép-angliai megyékben. Július elején – Richárd engedményeinek visszavonása után – a megbízottak elsöprő erővel törték le a most már lázadásnak tartott mozgolódást, tartóztatták le, börtönözték be és vallatták azokat, akiket azzal vádoltak, hogy rész vettek az eseményekben.

Ami Richárdot illeti, látható, hogy későbbi bukásának magvát 1381-ben vetették el. Soha nem bocsátott meg azoknak, akik a tanácsban és a parlamentben arra kényszerítették, hogy visszavonja a Mile Endben tett engedményeket. Amint nagykorúvá lett, úgy döntött, hogy egyedül kormányoz. Inkább olyan, újonnan kinevezett emberekkel vette körbe magát, akik neki köszönhették pozíciójukat. Kerülte azokat, akikről úgy vélte, hogy rosszul vezették az országát kiskorúsága alatt.

Mivel ragaszkodott királyi jogához, hogy egyedül uralkodjon, Richárd folyamatosan szemben állt a hatalmi elittel. Uralmának 1399-ben egy katonai puccsal vetettek véget, amit saját unokatestvére, Genti János fia, Henry Bolingbroke vezetett, aki egyúttal IV. Henrik néven a trónt is megszerezte magának. Richárd börtönben halt meg a következő évben – csaknem bizonyos, hogy meggyilkolták a támogatói által kirobbantott, kudarccal végződött felkelés kezdetén.

II. Richárd minden bizonnyal magára haragította az arisztokráciát, amelyet kizárt a tanácsból, de továbbra is élvezte „igaz közemberei" hűségét. Évekkel a halála után az a hit, hogy komolyan gondolta ígéreteit, elég erősen élt ahhoz, hogy IV. és V. Henrik ellenfelei csatakiáltásként harsogják a nevét. Ez a gyermekkirály és az 1381-es felkelők közötti kapcsolat újabb bizonyítéka. **H**

Juliet Barker középkortörténész, életrajzíró

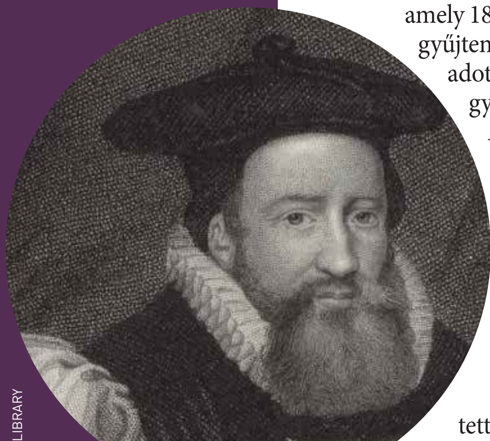
Fordította Rindó Klára

Műkincslopás az érseki könyvtárban

A canterburyi érsek londoni rezidenciájáról, a Lambeth-palotából csaknem négy évtizede igen értékes köteteket loptak el. **James Carley** tárja fel a lopás hátterét és bemutat öt kincset, amelyek szerencsés megkerülésüket és helyreállításukat követően újra a könyvtár polcait díszíthetik

John Whitgift Canterbury érseke, akinek a „kozmográfiai gyűjteménye lélegzetelállítóan szerteágazó és széleskörű volt"

Richard Bancroft canterburyi érsek portréja. Az ellopott könyvek jelentős része az ő érsekségének idejéből (1604–1610) származik

George Abbot, aki 1611 és 1633 között volt az anglikán egyház feje

A LAMBETH-PALOTA könyvtára hosszú története során számos viszontagságon ment keresztül. Mindössze négy évtizeddel az alapítását (1610) követően a könyvtár már száműzetésre kényszerült – amit a Cambridge-i Egyetemen vészelt át –, amikor Oliver Cromwell lordprotektorátusa alatt az anglikán egyház számára kedvezőtlen intézkedések születtek. A királyság restaurációjával, 15 évnyi száműzetést követően azonban a gyűjtemény gyakorlatilag érintetlenül térhetett vissza Lambethbe, amely a 13. század óta szolgált a canterburyi érsek hivatalos londoni rezidenciájaként.

Néhány évszázaddal később, 1941-ben a palota nagytermét – amely 1829 óta a könyvtár korai gyűjteményéből a legtöbbnek adott otthont – közvetlen gyújtóbomba-találat érte.

A támadás óta egészen mostanáig nem sikerült feltérképezni, pontosan mekkora veszteség érte a gyűjteményt, de valószínűnek tűnik, hogy 10 ezer kötet semmisült vagy sérült meg jelentős mértékben.

Kézenfekvőnek tűnhetett feltételezni, hogy azok a kötetek, amelyekről tudták, hogy a palotában voltak, de a találatot követően már nem lehetett őket fellelni, a háború áldozataivá váltak. Az elmúlt négy évtized fejleményeinek tükrében ma már tudjuk, hogy ez a feltételezés téves volt.

1975-ben a Lambeth-palota egyik könyvtárosa számos aggasztó hiányt fedezett fel azokon a polcokon, ahol a legértékesebb köteteknek kellett volna sorakozniuk. Rájött, hogy tolvaj fosztotta ki a könyvtárat.

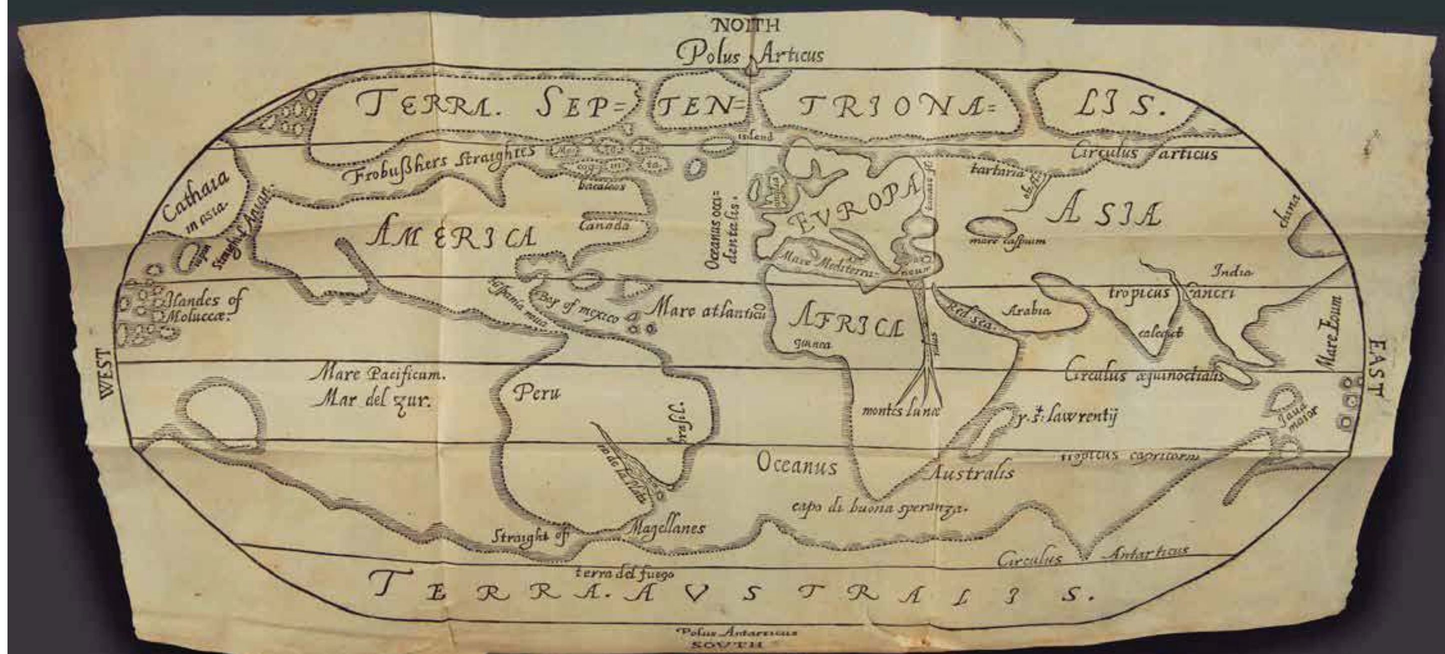
A tolvaj mesterien fedezte tettét, ezért azt sem lehetett pontosan meghatározni, hogy mely kötetek tűntek el. Vizsgálatot rendeltek el, amely fényt derített arra, hogy a könyvtár legértékesebb nyomtatott kötetei közül mintegy 60 hiányzik – ezek elsősorban 16. és 17. századi, gazdagon illusztrált topográfiai kötetek voltak.

Az ügyvéd lepecsételt borítékban teljes beismerő vallomáshoz jutott a lopásról, és részletes utasítást kapott arról is, hogy a köteteket hol lehet megtalálni

A könyvtár dolgozóinak jelentős erőfeszítései, valamint a brit és külföldi könyvkereskedők maximális együttműködése ellenére egyetlenegy hiányzó kötetet sem sikerült fellelni. Ennek következtében az egész történet lassan kezdett a feledés homályába veszni – a *The Book Collector* (Könyvgyűjtő) című folyóirat egy rövid 1975-ös cikkében „tragikus csapásként" írta le az eseményt, amely azonban „megkímélte a könyvtár lelkét".

A reménytelenség ellenére – a 17. századi csapáshoz hasonlóan – a történet végül kedvező fordulatot vett. 2011 februárjában az újonnan kinevezett főkönyvtárost egy ügyvéd kereste meg, aki egy olyan személy hagyatéki ügyeit intézte, aki korábban a könyvtár dolgozója volt. Az ügyvéd lepecsételt borítékban teljes beismerő vallomáshoz jutott a lopásról, és részletes utasítást kapott arról is, hogy a köteteket hol lehet megtalálni. A könyvtár munkatársai felkeresték a megadott házat, ahol a padláson elrejtve tekintélyes számú kötetet sikerült fellelni, amelyeken kívül még háromfióknyi régi katalóguskártyát is megtaláltak. Mindent visszaszállítottak a Lambeth-palotába, és kezdetét vette az újabb vizsgálat.

Pillanatok alatt kiderült, hogy nem csupán 60 könyvet, hanem nagyjából 1400 tételt lovasítottak meg – köztük számos míves metszettel díszített különleges kötetet, amelyek az Erzsébet- és Jakab-kori canterburyi érsekek, John Whitgift, Richard Bancroft és George Abbot könyvtáraiból származtak. Ezeknek a köteteknek a megkerülése – amelyek közül ötöt írunk le részletesen a következő oldalakon – jelentős mértékben gazdagítja az egyébként is tekintélyes kollekciót, melynek révén az anglikán egyház történetét tanulmányozhatjuk. ■

1 Hírek az oroszországi követtől

Viszonylag biztonságos körülmények között tárolták az ellopott könyveket, azonban a legtöbbet komolyan megrongálták, mivel igyekeztek eltüntetni minden, a korábbi tulajdonosokra utaló jelet. A tolvaj nemcsak a raktári jelzeteket, tulajdonosi bejegyzéseket, könyvtári pecséteket, hanem sokszor – mint e kötet, a *Rerum Moscoviticarum Commentarii* (Jegyzetek a moszkvai ügyekről) esetében is, amelynek eredeti tulajdonosa John Whitgift canterburyi érsek (1583–1604) volt – a címeres kötéstáblákat is eltávolította.

A *Rerum Moscoviticarum Commentarii* szerzője egy bizonyos Sigismund von Herberstein volt, aki osztrák követként két ízben, 1517-ben és 1526-ban is felkereste Oroszországot. Az ő ismeretei jelentették a kulcsát mindannak, amit abban az időszakban Nyugat-Európában Oroszországról tudni lehetett.

Az érseki palota könyvtára megbízott egy restaurátort a tolvaj által okozott károk helyreállításával, a katalogizálás után a megkerült kötetek a könyvtár online katalógusába kerülnek.

2 Út Kína felé

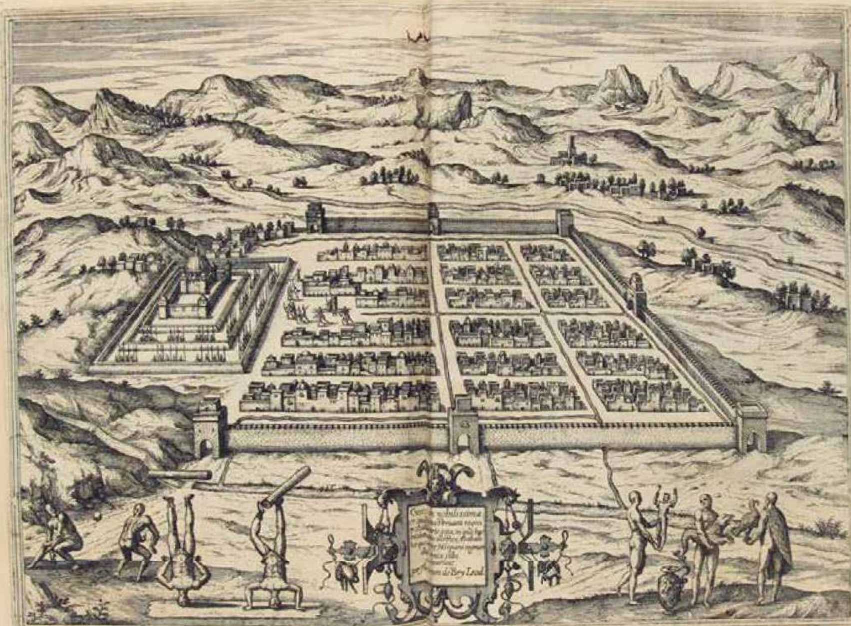
A fenti térkép George Best *A True Discourse of the Late Voyages of Discoverie, for the finding of a passage to Cathaya* (A katáji átjáró keresésének legújabb felfedezőútjáról írt igaz beszámoló, 1578) című kötetéből származik. Egy szemtanú beszámolójáról van szó, aki az Erzsébet korabeli felfedező, Martin Frobisher észak-amerikai útjain vett részt, amely során északnyugati átjárót kerestek Ázsia felé. A kötet meg is nevez egy feltételezett utat Kína irányába, amelyet „Frobisher-szorosnak" nevez. A felfedező vérmes reményei ellenére a „szoros" csupán egy Baffin-szigeti öböl volt.

Ez a megkerült kötet is arra hívja fel a figyelmet, hogy Whitgift érsek kozmográfiai gyűjteménye lélegzetelállítóan szerteágazó és széleskörű volt. Az ismert világ minden tájáról – Perzsiától Dél-Amerikáig – készített, gazdagon illusztrált beszámolókkal büszkélkedhetett, amelyeket a korszak kiemelkedő térképészei, például Gerardus Mercator vagy Abraham Ortelius alkottak.

A képen a Lambeth-palota könyvtárának nagyterme látható, amely 1829 óta a gyűjtemény jelentős részének adott otthont. 1941-ben az épületet bombatalálat érte, amely súlyos sebet ejtett a könyvtár kollekcióján

LAMBETH PALACE LIBRARY

3 Amerika leplezetlenül

A Lambeth-palota könyvtárából ellopott kötetek közül is kiemelkedik Theodor de Bry *America* című 10 kötetes műve – a legkorábbi újvilági expedíciókról készített krónikák gyűjteménye, számos metszettel –, amely egészen biztosan a legimpozánsabbak közé tartozik.

A képen – a mai Peru területén található – Cuzco térképe látható, amelyen az inkák uralkodóját viszik gyaloghintón a palota felé [a kép közepétől balra], az előtérben pedig egy bonyolult labdajátékot játszanak.

4 A mesterkém albuma

Az egyik ellopott kötet a Franz és Abraham Hogenberg kölni rézmetszők által készített metszetek albuma. A 16. század második felében készült illusztrációk a spanyolok elleni németalföldi felkelések borzalmait ábrázolják érzékletesen.

A metszeteket díszes borítóba kötötték, amelyben rendhagyó módon nem tett kárt a tolvaj, feltehetően azért, mert nem tudta, hogy a kötéstáblán található – számára ismeretlen – címer felfedi a kötet eredetét. Rendkívül szerencsésen alakultak az események, mivel Sir Francis Walsingham, Erzsébet királynő hírhedt kémfőnökének címeréről van szó. Ebből az eredeti kötésből jelenlegi ismereteink szerint mindössze három példány maradt fenn.

Feltehetően Walsingham 1590-es halálát követően került John Whitgift tulajdonába. Ez a kötet egyben emlékeztetőként is szolgál arra, hogy az érsekek adományozás, öröklés, elkobzás vagy akár vásárlás útján is könyvekhez juthattak. Ennek eredményeképp a Lambeth-palota könyvtára olyan köteteknek adhat otthont, amelyek korábban a Tudor-korszak legjelentősebb alakjainak a tulajdonában voltak: Robert Dudley, Leicester grófja; Sir Christopher Hatton, Erzsébet királynő lordkancellárja; illetve maga VII. Henrik király.

LAMBETH PALACE LIBRARY

5 Egy shakespeare-i rejtély

A képen egy többkötetes sorozat egyik könyvének legelső oldala látható, az érseki palota könyvtárának cambridge-i száműzetését dokumentáló, illetve a restaurációt követő visszatérés széljegyzeteivel. Ez a negyedrét alakú kötet Shakespeare *IV. Henrik* című drámájának *Második része*, amelyből a tolvaj kitépte azt az oldalt, amelyen a könyv kiadójának neve vagy szignója szerepelt.

Korántsem egyértelmű, hogy a köteteket miért írták alá, de elképzelhető, hogy 1610-ben a Stationers' Company – a könyvkereskedők céhe, ez a társaság felügyelte és engedélyezte a könyvkiadást – adományozta ezeket Richard Bancroftnak. Az aláírások pontos háttere a mai napig tisztázatlan, és különösen annak fényében érdekes, hogy nincsen semmilyen feljegyzés arról, hogy Whitgift vagy Bancroft canterburyi érsek birtokolt volna ezen kívül bármely más művet is Shakespeare-től.

James Carley a könyvtörténet professzora a Kenti Egyetemen

Fordította Gether Dénes

Megkezdődik Budapest ostroma

Steinmetz Miklós és Ilja Osztapenko századosok szobrai négy évtizeden át álltak Budapest határában – a főváros ostroma az általuk vitt ultimátum eredménytelensége után indult meg. A szovjet parlamenterek halálának körülményeit az egykori szemtanúkat fölkeresve, illetve beszámolóikat felidézve, **Gosztonyi Péter**, a neves hadtörténész – 1999-ben bekövetkezett haláláig a berni Kelet-Európa Könyvtár igazgatója – nyomozta ki

Szovjet katonák óvatos előrenyomulása a pesti belvárosban

CULTIRIS / AKG-IMAGES

A 2. UKRÁN FRONT Heves községbeli főhadiszállásán 1944. december 25-én Tyimosenko, Malinovszkij és Tolbuhin marsall megtárgyalta a Budapest elleni kombinált hadművelet terveit.

Budapest ellen eddig a következő erők vonultak fel: a pesti hídfő ellen a 2. Ukrán Fronthoz tartozó három hadtest kb. 70 ezer harcossal, a budai oldalon lévő két lövészhadtest és egy gárda-gépesítetthadtest szintén 70–75 ezer katonával. Budapest elővárosai ekkor már a Vörös Hadsereg kezében voltak.

Tolbuhin a hevesi főhadiszálláson számolt be többek között a nála „nemrég" látogatást tett magas rangú angolszász tábornokokkal folytatott beszélgetéséről, melyet politikai vonatkozásban több tekintetben „furának" és „elgondolkoztatónak" értékelt.

Mi is történt ekkor?

Időben és térben először vissza kell mennünk 1944. október végére. Ekkor Belgrád már a szovjet csapatok és a jugoszláv népi hadsereg birtokában volt, és Tito sietve áttette főhadiszállását a fővárosba. Ott fogadta november elején a hozzá Dél-Olaszországból ellátogató Harold Alexander brit tábornagyot, a nyugati szövetséges hadseregek földközi-tengeri parancsnokát és Lemnitzer amerikai vezérőrnagyot. Tárgyalásuk témája: a jugoszláv és az angolszász csapatok közös Adriai-tenger menti hadműveleteinek koordinálása volt. A német csapatok ugyanis a Balkán kiürítésére készültek. Angolszász csapatok a dalmát tengerpartra áttett deszantokkal szándékoztak a visszavonulást megzavarni.

A tárgyalások eredményes befejezése után a brit tábornagy ama óhajának adott kifejezést, hogy ha már eljutott Belgrádig, szívesen találkozna Tolbuhin marsallal, aki ez időben több hadsereggel már a Dunántúlon harcolt. Tito eleget tett a kívánságnak, megteremtette az összeköttetést Tolbuhinnal.

Az angolszász küldöttséget több haditudósító kísérte. Egyikük, Charles W. Tayler a háború után visszaemlékezéseiben beszámolt a találkozóról. Az angolszász légierő 1944. november közepén kezdte bombázni Itáliából elindulva Bécset és Kelet-Ausztriát, valamint a nyugat-dunántúli vasúti és hadiüzemi központokat is. Alexander e hadi célpontok helyét kívánta Tolbuhinnal egyeztetni, s egyben azon pilóták sorsát is, akik esetleg harci bevetésük után a Vörös Hadsereg által ellenőrzött dunántúli térségben kényszerülnek sérült gépeikkel leszállásra.

Tolbuhin szemében gyanút keltő volt Alexander látogatása. Nem hitte el, hogy egy ilyen magas rangú tábornagy csak azért jön hozzá, hogy megtárgyalja a szovjet hadműveleti területeken esetleg kényszerleszállást végrehajtó legénység további sorsát: feltételezése szerint a várható dunántúli szovjet offenzíva részleteit akarta megtudni. Az a gyanú is fölmerülhetett benne, hogy Alexander arra készül, hogy a dalmát tengerparton csapatokat tegyen le, és azokkal a „ljubljanai kapun" keresztül még a Vörös Hadsereg megérkezése előtt kezébe kerítse Bécset.

Tolbuhin a látogatást és saját konklúzióját közölte Sztálinnal, aki megerősítette a marsallt abban, hogy a budapesti ostromot megsürgesse.

A szovjet felső katonai vezetés a maga részéről a hibát ott követte el, hogy a két parlamenter kiküldetési időpontját, útvonalát és célját nem megfelelő módon hozta a német parancsnokság tudomására

Most már nemcsak maga Budapest volt a tét. A Dunántúl elfoglalása és Bécs mielőbbi elérése – ez várt feladatként a két ukrán frontra. Csakhogy ehhez szükség volt Budapest közlekedési csomópontjára, vasúti és közúti infrastruktúrájára és nem utolsósorban arra a 160 ezer főnyi katonára, akiket a főváros ostromlására összevontak.

Zaharov vezérezredes, a 2. Ukrán Front vezérkari főnöke 1944. december 25-én tette meg javaslatát a szovjet főhadiszállásnak, hogy időt és embert takarítanának meg, ha az ostrom megkezdése előtt hadikövetek útján szólítanák fel Pfeffer-Wildenbruchot, a német haderő parancsnokát a kilátástalan védekezés feladására.

December 28-án szemelték ki azt a hadiköveti küldöttséget, melyet a pesti oldalról indítanak Pfeffer-Wildenbruchhoz. A 2. Ukrán Front a 31 éves magyar származású Steinmetz Miklós századost, a politikai osztály tisztjét jelölte ki a delegáció vezetésére. Budán a 3. Ukrán Front részéről a 40 éves Ilja Afanaszjevics Osztapenko századost készítették fel a küldetésre. Mindkét kapitány jól beszélt németül, sőt Steinmetz magyarul, olaszul, franciául és spanyolul is. Mindketten felderítők és politikai tisztek voltak. Küldetésükhöz két-két főnyi kísérő személyzetet osztottak be.

A Budapestet ostromló Vörös Hadsereg röplapokon, és elsősorban a frontok peremvonalai mögött elhelyezett nagy teljesítményű hangszórókon közölte a németekkel a hadikövetek küldésének tényét, célját, és megadták küldetésük útirányát, illetve pontos időpontját is.

1944. december 29. A pesti oldalon Vecsés irányából Kispest felé, a budai oldalon Budaörs felől a Várhegy felé jelezték a parlamenterek útját, mely időszakra ezeken az arcvonalszakaszokon tűzszünetet helyeztek kilátásba.

A követek útjának előkészítése balcsillagzat alatt történt. Ehhez hozzájárult az egész akciót végigkísérő és a parlamentereket sújtó balszerencse is.

A szovjet felső katonai vezetés a maga részéről a hibát ott követte el, hogy a két parlamenter kiküldetési időpontját, útvonalát és célját nem megfelelő módon hozta a német parancsnokság tudomására. Röpcédulákon és a szovjet csapatok első vonalában elhelyezett pro-

Steinmetz Miklós százados

Ultimátum

A budapesti német és magyar csapatok vezénylő tábornokának, a Budapest területén körülzárt német 13. páncélos hadosztály, a „Feldherrnhalle" SS páncélgránátos hadosztály, a 271. gyaloghadosztály, a 8-ik és 22-ik SS lovashadosztály, a 239-ik rohamtüzérdandár tábornokainak és tisztjeinek, továbbá a magyar 1. páncélos-hadosztály, a 10., 12., 20. hadosztály, a 10-ik őrezred, 3-ik rendőrezred és a 206-ik tartalékezred tábornokainak és tisztjeinek! A Budapest területén körülzárt összes német és magyar csapatok parancsnokaihoz!

December 25-én a 3-ik ukrán hadseregcsoport csapatai Budapesttől nyugatra a Dunáig törtek előre s megszállták Esztergomot. Itt csatlakoztak a Dunától északra előnyomuló 2-ik ukrán hadseregcsoport seregéhez. Ezzel a Budapest területén lévő összes német és magyar csapatok körül a gyűrű bezárult.

Tolbuhin marsall (középen), tisztjei karéjában

A Vörös Hadsereg Budapest körülzárásával egyidejűleg eredményes támadó hadműveleteket folytat Csehszlovákiában, ahol a szétvert, visszavonuló német csapatokra súlyos vereséget mér. A Vörös Hadsereg csapatai átlépték a Vértes-hegységet és rövidesen befejezik egész Magyarország megtisztítását a német csapatoktól.

A Baltikumban folytatódik a Schörner tábornok parancsnoksága alatt álló és körülzárt német hadseregcsoport megsemmisítése.

Nyugaton a Hitler által megindított és széltébenhosszában propagált offenzíva befullad és a háború kimenetelének sorsát megváltoztatni már nem tudja. Lényeges segítség már sehonnan sem várható.

A szétvert és Budapest területén körülzárt német és magyar csapatok maradványainak helyzete teljesen reménytelen. Az összes visszavonulási utak el vannak zárva.

Többszörös túlerőnk emberben, hadianyagban és felszerelésben Ön előtt, mint vezénylő tábornok előtt és a körülzárt csapatok tisztjei előtt már nem lehet kétséges.

Tábornok úr bizonyára belátja, hogy minden további ellenállás elvesztette értelmét. A harc céltalan folytatása feltétlenül csapatainak megsemmisítéséhez, a békés polgári lakosság lelketlen feláldozásához és a magyar főváros elpusztulásához vezetne.

További felesleges véráldozatok elkerülése, Budapest történelmi jelentőségű műemlékeinek, kulturális és művészi alkotásainak megmentése érdekében felszólítom az alábbi fegyverletételi feltételek elfogadására:

A körülzárt német és magyar csapatok – parancsnokságaikkal az élén – a harci tevékenységet azonnal szüntessék be.

A legénység, az összes tisztek és tábornokok, továbbá a teljes fegyverzet, felszerelés, szállítóeszközök és hadianyag épségben átadandó.

A harcot beszüntető tábornokok, tisztek és a legénység biztonságáért, életéért szavatolunk.

A német hadifoglyok részére biztosítjuk a visszatérést hazájukba, vagy – kívánságuk szerint – más országba.

Az összes magyarok, akik megadják magukat, kihallgatás és ellenőrzés után azonnal szabadlábra helyeztetnek és otthonukba távozhatnak.

A fegyverletételben érintett csapatok egyéni egyenruhájukat, rendfokozati jelvényeiket, kitüntetéseiket, a magántulajdonukat képező tárgyakat és értékeket megtarthatják. Törzstisztek és tábornokok ezen kívül megtartják szúrófegyvereiket.

Az összes sebesültek és betegek azonnal orvosi kezelésben részesülnek.

Tábornokok, tisztek, altisztek és legénység részére ellátás biztosítva lesz.

A választ írásban kérjük, melyet megbízott tisztek feltűnő fehér zászlóval megjelölt személygépkocsin a Budapest–Vecsés műúton adjanak át.

A kiküldött tiszteket, erre meghatalmazott orosz tisztek a főharc-vonalban, az említett műúton 1944. december 30-ikán, moszkvai idő szerint 12 órakor, várni fogják.

Ha a fenti fegyverletételi feltételeket elutasítja, úgy a Vörös Hadsereg szárazföldi és légi hadereje a hadműveleteket a körülzárt német és magyar csapatok megsemmisítésére megkezdi.

Ez esetben az összes csapatok megsemmisítéséért, Budapest lerombolásáért, valamint a békés polgári lakosság súlyos áldozataiért a felelősséget Ön fogja viselni.

1944. december hó 29-én.

A 3. Ukrán hadseregcsoport parancsnoka,
a Szovjetunió marsallja:
Tolbuhin

paganda-hangszórók által 12 órával Steinmetz és Osztapenko útra indítása előtt adták tudtul a velük szemben álló csapatoknak a parlamenterek küldésének tényét. Ez nem hivatalos bejelentésnek mondható.

Egy röpcédula nem biztos, hogy a magasabb német vagy magyar parancsnoksághoz kerül. Ami pedig a hangszórós bejelentést illeti, a német és magyar csapatoknak parancsba volt adva: ha a Vörös Hadsereg propagandaosztagai sugározni kezdenek, erre azonnal tűzzel kell válaszolni.

Ez történt az 1944. december 28-ról 29-re virradó hajnalon is, amikor a szovjet hangszórós gépkocsik a parlamenterek jövetelét és a szovjet csapatok részéről a tűzbeszüntetést meghirdették.

December 29-én 10 óra körül indult el a pesti oldalon Vecsés felől Steinmetz százados. Egy amerikai dzsippel hajtottak az ellenséges peremvonal felé. A könnyű gépkocsiban a századoson kívül egy hadnagy és egy őrmester ült. A dzsip mellett, kellő távolságban visszamaradva, az út menti árok fedezékében három fegyveres szovjet tiszt követte a gépkocsit.

Ami ezután történt, azt mondja itt el magyar részről az események egy szemtanúja, akivel 1965-ben a véletlen Münchenben hozott össze. A tanú neve: Litteráti-Loótz Gyula tényleges honvédtiszt, páncéltörős hadnagy, hadifogságból való hazajövetele után 1948-ig az új magyar honvédség főhadnagya. Amikor megismertem, Münchenben a Szabad Európa Rádió magyar részlegén a személyzeti osztály vezetője volt. Kérésemre írásban is rögzítette a látottakat, amelyeknek hitelét korabeli hadinaplójának bejegyzéseivel erősítette meg.

„Nyugodtan állíthatom, hogy az egyetlen magyar tiszt vagyok, aki szemtanúja volt Steinmetz kapitány halálának. Azon a bizonyos december 29-én mint a 12. gyaloghadosztály nehéz páncéltörőágyús-századának parancsnoka, én zártam le az Üllői utat Vecsés irányában, nem nagyon messze a Hofherr-Schrantz-Shutleworth-gyártól. Körülöttem a 22. német SS-lovashadosztály alakulatai voltak még állásban. Kora délelőtt az egyik lövegvezetőm jelentette, hogy Vecsés felől egy orosz dzsip közeledik fehér zászlóval. Kiszaladtam az Üllői út szélén elrejtett ágyúimhoz, és magam is meggyőződtem a jelentés valódiságáról. Állásaink előtt körülbelül 150–200 méterre, az Üllői út macskakövein sakktáblaszerűen tányéraknák voltak lefektetve, szemmel jól láthatóan. Az előző napokban gyors visszavonulásunk következtében a németeknek nem volt idejük a tányéraknákat az úttest burkolata alá rejteni, ami a kövek miatt amúgy is körülményes és hosszadalmas művelet lett volna. Az aknákkal csak azt akarták elérni, hogy ha az oroszok páncélosokkal támadnak, az aknamező előtt kénytelenek legyenek megállni, és így legalább rövid időre biztos célt szolgáltassanak.

Ilja Afanaszjevics Osztapenko – lehet, hogy halálát egy szovjet akna okozta

Legnagyobb meglepetésünkre a dzsip, amelyben megállapításom szerint csak két ember ült – a sofőr mellett ülő személy kezében egy botra felerősített fehér kendő lebegett –, csupán lelassított az aknák előtt, majd lassan megpróbált az aknasorok között áthajtani. Ez nem is látszott reménytelen kísérletnek. Ugyanis az aknák páncélosok ellen voltak telepítve, ezek nyomsávja majdnem kétszer olyan széles, mint egy dzsipé. Viszont az aknák rendszertelen fekvése arra kényszerítette a gépkocsivezetőt, hogy szlalomozva próbáljon az aknazár túlsó oldalára jutni. Mondhatom, rendkívül izgalmas látvány volt, és feszülten figyeltük, sikerül-e a hajmeresztő kísérlet. Néma csend uralkodott, egyik oldalról sem esett lövés. Minden a pillanat törtrésze alatt történt. Irtózatos dörrenés, fehéresszürke füst, a kocsi eleje a levegőbe emelkedett, és groteszk látványt nyújtott, ahogy a botra erősített fehér zászló nagy íven repült a levegőbe.

Amikor a füst eloszlott, a szétroncsolt kocsi ott állt az aknazár közepén. A roncsoktól csak annyit láttam, hogy két orosz egymásra borulva, mozdulatlanul ült a gépkocsin. A tányérakna a kocsi bal oldalán robbant. A sofőr feltehetően a bal első kerékkel hajtott rá… Este lövegeimmel hátrarendeltek, és tudomásom szerint aznap éjjel még a németek is visszavonultak…”

A roncsoktól csak annyit láttam, hogy két orosz egymásra borulva, mozdulatlanul ült a gépkocsin. A tányérakna a kocsi bal oldalán robbant

Nyecseporuk alezredes, a 66. szovjet gárda-lövészhadosztály törzsfőnökhelyettese évtizedekkel az ostrom után egy budapesti hadtörténeti folyóiratban azt állította, hogy ő és társai, akik a szovjet peremvonalról figyelték Steinmetz százados útját, a robbanás után kirohantak az útra, és sikerült nekik a kocsiból feléjük kúszó egyik parlamentert, egy Kuznyecov nevű hadnagyot sebesülten ugyan, de magukkal cipelni és így megmenteni.

Ugyancsak ezen a napon 11 óra körül a budai oldalon is elindult egy szovjet hadikövet csoport. Georgij Csebotarjov alezredes kísérte ki a szovjet peremvonalra Osztapenko századost, Orlov főhadnagyot és egy törzsőrmestert. Őket ekkor már értesítették Steinmetz százados missziójának végéről, ezért a gépkocsit a szovjet vonalak mögött hagyták. Csebotarjov és kísérői a saját peremvonalukról távcsővel kísérték Osztapenko csoportjának útját a senki földjén, egyenes úton a német vonalak felé.

Csebotarjov 1967-ben a továbbiakról így számolt be: „Jól láttuk, amint tisztjeink áthaladnak a Sasadi út és Budaörsi út kereszteződésénél. Ám alig tettek pár métert az ellenség területén, meg is álltak. Nyomban ellenséges katonák vették körül őket…”

Ami a következő órákban a budai hadikövetekkel történt, az több forrás alapján rekonstruálható. Egyrészt a német parancsnokságról visszatért Orlov főhadnagy elmondásából, másrészt német tanúvallomásokból.

Osztapenkót és kísérőit a 8. SS-lovashadosztály katonái fogadták. ➤

A történész szerencséje, hogy 1975 elején ráakadt arra az osztrák katonára, aki ott volt Osztapenko és társai küldetésénél. Sőt ő is azok közé tartozott, akik többedmagukkal a hadosztály-parancsnokságra kísérték a szovjet katonákat. Joseph Badernak hívják ezt az egykori SS-őrmestert, többoldalas levélben, térképvázlatokkal számolt be nekem akkori élményéről.

Ő és tisztjei az 1944. december 29-i reggeli szovjet hangszórós adásból értesültek a követek érkezéséről. A szovjet százados hibátlan német nyelven közölte, hogy a 3. Ukrán Front parancsnoksága nevében hadikövetként levelet hozott a „Budapest Erőd” parancsnokának. Bader: „Meg is mutatta a levelet. Elolvashattam a címzést. Az állt rajta: A Budapesten bekerített csapatok parancsnokának…” Bader távbeszélőn jelentette felettes parancsnokának a parlamenter jelenlétét. „A kapott utasítás szerint jártam el: az orosz hadikövetek szemét bekötöttem, és átvezetve őket az első vonalainkon, átadtam őket a századparancsnokomnak.”

Osztapenkót és Orlovot kocsiba ültették. Mintegy két óra múltán jöttek csak vissza.

Orlov elbeszéléséből tudjuk, hogy mi is történt velük a továbbiakban. A német gépkocsi kisvártatva megállt. A bekötött szemű tiszteket lépcsőn egy pincehelyiségbe vezették le. Ott a kendőt levették a szemükről. Jól megvilágított, tágas teremben voltak. Egy német alezredes jött eléjük. Bemutatkoztak egymásnak, majd Osztapenko átadta a német tisztnek a Pfeffer-Wildenbruchnak szánt levelet. Az alezredes elhagyta a termet. A két szovjet tisztet leültették, és inni adtak nekik. Pfeffer-Wildenbruchtól tudom, hogy az alezredes a levelet neki kikézbesítette, de ő nem volt hajlandó kinyitni az orosz mintára hajtogatott és lepecsételt borítékot. Ehhez Balek vagy Wöhler tábornok hozzájárulására lett volna szükség, amit viszont Pfeffer-Wildenbruch nem is igényelt. Tudta, úgyis elutasításban részesül. Így a levelet felbontatlanul egy német futártiszttel visszaküldte a 8. SS-lovashadosztály parancsnokságára, és ott egy alezredes – Orlov főhadnagy szerint – a következő szavakkal adta vissza Osztapenkónak: „Százados úr! Pfeffer-Wildenbruch tábornok úr, a budapesti fegyveres erők parancsnoka utasított: a borítékot a megadási feltételeket tartalmazó ultimátummal együtt a Vörös Hadsereg parancsnokságának válasz nélkül visszaküldi! Velünk az Isten és a Führer!”

Ami ezek után történt, azt szovjet forrásunk alapján idézem. „Amikor Osztapenko a borítékot visszatette térképtáskájába, az alezredes egy-egy pohár vízzel kínált meg bennünket. Mi örömmel elfogadtuk, s jólesően öblítettük le kiszáradt torkunkat. Szemünket újra bekötötték, és karon fogva kivezettek bennünket az épületből (…) Ismét gépkocsiba ültettek, s útra keltünk. Most vagy gyorsabban hajtottak vissza, vagy más úton mentünk, mindenesetre nagyon hamar megálltunk. Felszólítottak bennünket, hogy szálljunk ki… Körülbelül félúton lehettünk, amikor Osztapenko százados felém fordult, és azt mondta: »Úgy látszik, sikerült, most is ránk mosolygott a szerencse.« Alighogy kimondta e szavakat, három hatalmas robbanás hallatszott, körülöttünk repeszek és golyók süvítettek. Osztapenko a németek felé fordult, és lezuhant az útra. (…) világossá vált, hogy a százados meghalt. (…) Lecsatoltam véres térképtáskáját (…) majd a német golyózáporban visszaugrottam az árokba…”

Joseph Bader így számol be az eseményekről: „Parancsnokom utasított, hogy kísérjem vissza a hadiköveteket az úgynevezett senki földjére, oda, ahol fogadtam őket. Gyalog mentünk. Minél jobban közeledtünk azonban az első vonalainkhoz, annál hevesebb lett az orosz aknatűz. Első állásainkat verték. Azt javasoltam az orosz századosnak, ne menjünk tovább, húzódjunk fedezékbe, és várjuk ki, míg az aknatűz elhallgat. Azt is mondtam neki: nem értem, miért lövik az emberei ilyen hevesen állásainkat, hiszen tudniuk kell, hogy hadiköveteik még nem tértek vissza! A százados azonban kijelentette: neki parancsa van, hogy minden körülmények között, a leggyorsabb úton térjen vissza az övéihez. Erre a csoportnak »Állj!«-t parancsoltam, levettem az oroszok szeméről a kötést, és közöltem velük: én nem vagyok öngyilkosjelölt! Én nem megyek tovább. Ha ők tovább akarnak menni, ám tegyék. Sok szerencsét

Szovjet gyalogos katonák már a város bevétele után
LENT: **Karl von Pfeffer-Wildenbruch 1943 szeptemberében**

CULTIRIS / AKG-IMAGES / WIKIMEDIA

Levegőbe lövöldözéssel ünneplik az ostrom végét a győztesek

CULTIRIS / AKG-IMAGES

kívántam nekik, s hagytam, menjenek egyedül tovább övéikhez a senki földjén. Ki kell emelnem, hogy a mi részünkről tűzszünet volt. Csak az ellenfél gránátjainak becsapódásai hallatszottak.

A kis csoport megindult. Egy aprócska téren vágtak keresztül. Fedezékből figyeltem útjukat. Kiértek az útra. Amikor kb. 50 métert haladtak előre, valahol oldalról jőve egy gránát csapódott be. Én azonnal hasra vágtam magam. Mire felnéztem, csak azt láttam, hogy két orosz menetel tovább. A zászlóvivő altiszt és a tiszt. A harmadik személy mozdulatlanul feküdt az út burkolatán.

Amikor kis idő múltán az aknavetők elhallgattak, embereim hozzáfogtak sebesültjeink megkereséséhez. Kíváncsiságtól hajtva én a szovjet tiszthez siettem. Élt bennem a remény, csak megsebesült, és segíthetünk rajta. Amikor megközelítettem, láttam, a százados volt. Homlokán látszott a gránátszilánk okozta seb. Azonnal meghalhatott. Miután állásainkat rövidesen vissza kellett vennünk, a halottakat, így a századost is, ahogy ez már az utolsó időben szokássá vált, hátrahagytuk.

1945. január l-jén egy gránátszilánktól magam is megsebesültem. Beszállítottak a hadosztály kötözőhelyre. Másnap szerencsémre egy Lóversenytérről induló JU-52-es géppel elhagyhattam a budapesti katlant…"

Baderral többször is levelet váltottam. Kérésemre, emlékezetből, vázlatrajzot készített az Osztapenkóval kapcsolatos találkozásának helyéről. A helyszínrajzot elküldtem Budapestre. Ott egy 1944-es térkép alapján azonosították a vázlatot. Az eredmény: Joseph Bader 20 évvel az ostrom után készített vázlata egyezett a Budaörsi úti helyszínnel.

Erich Klein, a „Feldherrnhalle" páncélgránátos-hadosztály páncéltörőezrede egyik ütegének parancsnoka az 1994-es Német Katonai Évkönyvben közreadta budapesti ostromélményeit. Ahogy írta, december végén a Budaörsi úttól nem messze, egy magaslaton állt tüzelőállásban. Beosztottja, Walter Rothe főtörzsőrmester, megfigyelő véletlenül maga is tanúja volt Osztapenko halálának. Neki, Kleinnek ezt így mondta el: „Saját állásaink irányából az övéikhez állandó szovjet aknatűzben mentek. Az orosz aknavetősök belőtték az egész terepet. Nemcsak a feléjük haladó csoportra lőttek, de a környéket is. December 29-én a déli órákban így három katonánk esett el aknaszilánkoktól találva…"

A kapott utasítás szerint jártam el: az orosz hadikövetek szemét bekötöttem, és átvezetve őket az első vonalainkon, átadtam őket a századparancsnokomnak

Csebotarjov Osztapenko halálát a németekre hárítja. Szerinte ők lőttek hátulról gránátvetővel és puskával a misszióból visszatérő orosz csoportra, így esett el Osztapenko, míg Orlov és a törzsőrmester a Budaörsi út árkába ugorva kúsztak vissza a saját vonalakhoz.

Az európai semleges országok sajtója is foglalkozott a budapesti hadikövetek halálával. A szovjet verziót ismertették. Így Zossenba, az OKH főhadiszállására is eljutott a hír. Guderian 1945. január 5-én külön távmondatban követelte Pfeffer-Wildenbruchtól az eset kivizsgálását. Ez meg is történt. A szovjet hadifogságból 1955-ben az NSZK-ba visszatért egykori tábornok elmondta nekem: ő csak a budai hadikövet érkezéséről tudott. Vizsgálata eredményét közölte az OKH-val. Ez megegyezik a német szemtanúk beszámolójával. Egyébként – így Pfeffer-Wildenbruch – fogságba esése után, amikor alaposan kikérdezték őt a budapesti védelem minden részletéről, szovjet vizsgáló tisztje csak egyetlenegyszer kérdezte meg őt a hadikövetek sorsáról. Jegyzőkönyvezték, amit erre válaszolt, és ezzel Moszkvában lezártnak tekintették a dolgokat. ■

Forrás: Gosztonyi Péter: *Budapest lángokban, 1944–1945.* Móra Kiadó, 1998. 76–86. oldal

A György-kor elbűvölően alkalmatlan királyai

Lehet, hogy VIII. Henrik és a Tudorok kora lebilincselőbb, de I. és II. György uralkodása éppoly botrányos volt, mint az övék – ugyanakkor döntő Nagy-Britannia világhatalommá válásában, állítja **Lucy Worsley**

A 18. SZÁZAD történészének időnként mostoha sors jut. Úgy tűnik, hogy minden téren a Tudorok, a viktoriánusok és a nácik viszik el a pálmát Nagy-Britannia történetére gyakorolt hatásukkal, botrányaikkal, lefejezéseikkel és gyakori felbukkanásukkal az iskolai tankönyvekben. Itt az ideje, hogy az 1714-től 1830-ig tartó György-kor királyai visszavágjanak.

I. György 1714. évi trónra kerülésének 300. évfordulóját számos új kiállítással, illetve *BBC*-sorozattal ünnepelte Anglia. A német múzeumi kurátorok és történészek pedig örültek, hogy egy az első világháború kitörésénél pozitívabb évfordulót is ünnepelhetnek az idén a Hannover-házhoz tartozó első brit uralkodóra emlékezve.

A georgiánusoknak, azaz a György-korban élőknek tulajdonképpen nem kell harcolniuk a rokonszenvünkért: könnyedén belopják magukat a szívünkbe, mivel szerették a fagylaltot, a teázást, a gint, a klasszikus építészetet, a szatírát és a szemkápráztató divatot. Tanúi voltak a skót felvilá-

MARY EVANS

gosodásnak, valamint a modern regény és a miniszterelnöki tisztség megszületésének. A György-kor sokak számára egyet jelent Anglia impozáns otthonainak tetszetős képeivel és *A hercegnő* című filmben (2008) Devonshire hercegnőjét alakító Keira Knightleyvel.

Míg a georgiánus esztétikát sokan jól ismerik, maguk a Györgyök, a Hannover-ház uralkodói kevésbé pozitív reakciókat váltanak ki belőlünk. I. és II. Györgyöt gyakran csak két megkülönböztethetetlen, zsémbes germánnak látják az angolok. A *Horrible Histories* című népszerű tévésorozatban énekelt dal szerint a Hannover-dinasztia tagjai taszítóan „rosszak", „szánalmasak", „őrültek" és „kövérek". A Györgyöket a brit történészek is elhanyagolták. Főként II. György „jellemezhető joggal elfeledett királyként", állapítja meg legújabb életrajzírója, Andrew Thompson.

A valóságban I. és II. György ugyanolyan izgalmasan „királyiatlan" uralkodó volt, mint VIII. Henrik. A Hannover-ház igazi dinasztiát alkotott, amelyben annyi gyermek született, hogy egy egész szappanopera szereplőgárdája kitelne belőlük. Királyként sem működtek rosszul: nem voltak harsányak vagy feltűnők, Nagy-Britannia mégis elmondhatja magáról, hogy „nagyságát" az ő uralkodásuk alatt érte el.

A György Lajos néven hannoveri választófejedelemként született I. Györgytől nem sok jót reméltek, amikor Nagy-Britannia királya lett. Csak az 1701-es trónöröklési törvény *(Act of Settlement)* tette lehetővé, hogy versenybe szálljon a brit trónért. A parlament azért bocsátotta ki ezt a törvényt, hogy megoldható legyen a trónöröklés, ha Anna királynőnek halálakor nem lenne élő örököse. Így is történt. A királynő 1714-ben halt meg, 17 sikertelen terhesség (köztük sok vetélés) után, amelyek mind hiábavaló kísérletek voltak arra, hogy életet adjon egy leendő királynak.

A sors Györgynek kedvezett. Anyja, Zsófia hannoveri választófejedelemné, I. (skót királyként VI.) Jakab egyenes ági leszármazottja bizonyult ugyanis Anna királynő legközelebbi protestáns rokonának. Annának mintegy 50 nála közelebbi rokona volt, ám ők katolikus vallásuk miatt a trónutódlási törvény rendelkezései alapján nem jöhettek számításba. Maga Zsófia lett volna Nagy-Britannia királynője, ha nem hal meg alig néhány héttel távoli nőrokona, Anna előtt; így helyette fia „örökölte" a koronát.

György Lajos a kis hannoveri választófejedelemség uralkodója volt. Azért viselte a választófejedelem címet, mert azonos rangú társaival együtt beleszólhatott közös hűbéruruk, a német-római császár megválasztásába. Családja – ravasz házasságkötések által – ekkortájt emelkedett ki rövid idő alatt hercegi uralkodótársai közül. I. Györgyöt egyes brit alattvalói „Szerencsés György" néven ismerték, mivel 54 évesen váratlanul örökölte meg a brit koronát, de a sors már korábban is kegyesen bánt vele. Miután Angliába került, nem rejtette véka alá honvágyát, és minden alkalmat megragadott, hogy visszatérhessen.

Amikor György 1714 szeptemberében Londonba érkezett, hogy I. György néven királlyá koronázzák, a látszat szerint két német szeretője is vele jött.

Sir Godfrey Kneller portréja I. Györgyről, aki 1714-ben Anglia első Hannover-házból származó királya lett. Györgyöt és fiát gyakran unalmasságuk és zsémbességük miatt marasztalják el, de Lucy Worsley szerint ugyanolyan „királyiatlanok" voltak, mint VIII. Henrik

Az egyik kövér, a másik sovány volt, ezért az „Elefánt", illetve a „Májusfa" gúnynévvel illették őket. A britek abban a hitben voltak, hogy mindkét nő az uralkodó szeretője. I. György és alattvalói között ennél nagyobb kommunikációs problémák is voltak. A király – mielőtt az angolnak nekifogott volna – franciául, németül és latinul tanult, így érthető volt, hogy angolul nehézkesen, vaskos német akcentussal beszélt. Róla és feltételezett ágyasairól az igazság minden fikciónál különösebb, mivel a szeretőjének hitt egyik nő (az „Elefánt") valójában törvénytelen féltestvére volt.

A brit udvarba átültetett, erősen összetartó német csoport óhatatlanul irigységet és idegengyűlöletet váltott ki. Az udvarbeliek úgy vélték, hogy György német hívei kisajátítják a legjobb állásokat. Ennek különösen szembetűnő példája Mohammed von Königstreu (neve szó szerint azt jelenti: „Királyhű"), az uralkodó török komornyikja volt, aki az Északi-tengeren át is követte urát. Kötelességei a király reggeli felöltözésének segítésétől aranyerének kezeléséig terjedtek. A török inasával elégedett György nem jelölt ki az udvarnál olyan személyt, akinek az árnyékszék használata utáni higiéniai teendők ellátása lett volna a dolga, ami hagyományosan az egyik legértékesebb és legintimebb udvari tisztség volt. Ezzel csalódást okozott számos brit udvaroncnak, akik e hivatalra ácsingóztak, és ezen feldühödve úgy magyarázták a dolgot, hogy a király „visszataszító célokra tartja a törököt".

E szexuális gyanúsítgatások fényében György magánélete enyhe csalódást okoz: hosszú távon egyetlen hivatalos ágyasa a szikár Ehrengard Melusine von der Schulenburg volt. Múltjában azonban akadtak botrányok: az 1690-es években, még Hannoverben elvált hűtlen feleségétől, és az asszonyt egy távoli német kastélyba záratta. A viszonyról szóló szaftosabb beszámolók azt állítják, hogy feleségének svéd szeretőjét megölette, és holttestét a család hannoveri palotája melletti folyóba dobatta.

A Hannover-ház igazi dinasztiát alkotott, amelyben annyi gyermek született, hogy egy egész szappanopera szereplőgárdája kitelne belőlük

Ehrengard Melusine von der Schulenburg, I. György szeretője. A királynak súlyos „imázs-problémái" származtak abból, hogy feleség nélkül érkezett Nagy-Britanniába

Ez a történet túl jó volt ahhoz, hogy feledésbe merüljön, különösen azért, mert I. György mellett – felesége helyén – feltűnő űr tátongott, amikor Angliába érkezett, ebből pedig tartós „imázs-problémák" származtak. Ez bizonyos fokig jellemző. A hannoveri dinasztia kezdeti vonzereje elsősorban nem abból fakadt, akik voltak, hanem abból, akik *nem* voltak. Nem voltak katolikusok. Nem voltak abszolutisták és zsarnokok, mint a francia királyok. William Thackeray (száz évvel később) úgy vélte, hogy I. György „minden cinizmusával és önzésével együtt is [...] jobb volt, mint egy St. Germains-ből származó király, aki a francia király parancsait hordja a zsebében, és jezsuiták hada követi".

Thomas Hudson 1744-ben készült portréja II. Györgyről. Nagy-Britannia második Hannover-házi királya Dettingennél győzelemre vezette csapatait a franciák ellen, és Cullodennél is diadalmaskodott. Ez azonban nem tartott vissza egy temzei csónakost attól, hogy ordítva szitkokat szórjon a kertben sétáló királyra

A brit trón legközelebbi vér szerinti várományosa James Stuart (a leendő III. Jakab király) volt, aki csak a fogát csikorgathatta Franciaországban, miközben I. György békésen besétált új birodalmába. Támogatói, a jakobiták propagandaháborút indítottak, azt állítva, hogy ezeknek a Hannoverből jött betolakodóknak az ő emberük az igazi brit alternatívája. A briteknek Hannoverről a paraszti lét és a petrezselyemgyökér termesztése jutott az eszükbe. Az új király koronázásán egy nézőt le is tartóztattak, amiért erre utalva egy botra kötözött gyökeret lóbált.

I. György, önmaga sem igen próbált segíteni elfogadottságán. Visszahúzódó természete miatt új alattvalói úgy érezték, hogy nemigen ismerik őt, ezért a hiányzó információkat pletykákkal pótolták.

A szatírák virágkora

A király befolyását azzal az érvvel is igyekeztek visszaszorítani, hogy whig-párti politikusai eszközként használják őt. „A whigek királynak tartották I. Györgyöt", mondja W. C. Sellar és R. J. Yeatman népszerű könyve, az *1066 and All That* (1930). A whigek Nagy-Britanniát a nyugati világ csodájának tartották, különösen az ország alkotmányos kormányzási rendszere miatt, amely bizonyos fokig háttérbe szorította a királyt. Némelyik, az angolok szabadságszeretetére utaló kijelentésük megfogalmazása arra utal, hogy a georgiánus uralkodók nem voltak nagyon jók, gyakorlottak vagy akár flottak az angol nyelvben. Elcsépelt mendemonda, hogy I. György rossz latinságát volt kénytelen közös nyelvként használni, hogy államminiszterével, Sir Robert Walpolelal kommunikálni tudjon. Az igazság azonban az, hogy I. György olvasta az angol újságokat, és a feljegyzések szerint beszélt angolul. Hannah Smith *Georgian Monarchy: Politics and Culture, 1714–1760* című, 2009-ben megjelent könyvéből kiderül, hogy a britek sokkal szívélyesebben fogadták a hannoverieket, mint ahogy azt udvari embereik kissé rosszindulatú leírásai sugallják.

A Hannover-ház uralkodóinak egyik ajándéka új alattvalóik számára a magánéletük nyújtotta örökös pletykák élvezete volt. A Tudorokkal, majd a Stuartokkal az volt a probléma, hogy nem volt örökösük. Most, hogy ilyen termékeny család birtokolta a trónt, szinte túl sok is volt belőlük. Ugyanakkor minden georgiánus király borzalmasan rossz kapcsolatban állt leendő utódával, legidősebb fiával.

I. György hírhedten rossz kapcsolata a fiával részben egymással ütköző személyiségükből fakadt: az apa szófukar természetű volt, a fia viszont csapongó és szenvedélyes

Ráadásul mindezt nyilvánosságra hozta a sajtó, amely sokkal szabadabb volt, mint az abszolutista 17. században. Egy az 1690-es években történt adminisztratív hiba miatt a parlament elmulasztotta megújítani a sajtót ellenőrző cenzúratörvényt *(Licensing Act)*, aminek egyik következménye az újságok, pamfletek és paródiák mérhetetlen elburjánzása lett. Nem csoda, hogy a szólást korlátozó, pártfogókra épülő francia irodalmi szférából menekülő Voltaire a szólásszabadság édenkertjének találta Nagy-Britanniát. Az írók örvendeztek; ez volt a szatíra korszaka.

I. György hírhedten rossz kapcsolata a fiával részben egymással ütköző személyiségükből fakadt: az apa szófukar természetű volt, a fia viszont csapongó és szenvedélyes. Személyes ellentéteiket azonban a politika is súlyosbította.

A befolyásos figurák inkább a walesi herceg rivális udvarában gyülekeztek, mint az apjáéban.

Ám – ahogy az a Hannover-házban oly gyakran előfordult – ennek is megvolt a maga előnye. Az egymással versengő táborok (a királyé és a fiáé) puszta jelenléte lehetővé tette, hogy az udvarnál kialakuljon „Őfelsége hűséges ellenzéke". Nem kellett fegyvert fogni ahhoz, hogy valaki kifejezze a rezsim iránti nemtetszését, elég volt, ha eljárt a *herceg* estélyeire. Továbbá, mivel I. és II. György egyaránt szeretett visszajárni Hannoverbe nyaralni, politikusaiknak a király távollétében is boldogulniuk kellett a kormányzással. A felelős kabinet fogalma e gyakori királyi távollétek idején született meg.

A hannoveriek „királyiatlan" viselkedésének egyik legjellemzőbb esete Hampton Courtban játszódott le 1737-ben. II. György – akinek egy évtizedes királysága alatt történt a dolog – összeveszett a fiával, Frigyes walesi herceggel. Frigyes, akinek felesége, Auguszta éppen gyerme-

I. György díszkoronája. Ötven római katolikust fűzött szorosabb vérségi kötelék a trónörökléshez, mégis ő lett a király

NATIONAL PORTRAIT GALLERY / BRIDGEMAN

Ez az 1732-ben készült szatirikus rézkarc, amely *Az aranyfar* címet viseli, II. György aranyerére utal. A királyt egy oltáron állva ábrázolja, amint bal lábával rúg, és közben szellent. A jobbján álló Karolina királyné ízesített konyakot ad neki beöntésként

ket várt, elhatározta, hogy megfosztja gyűlölt szüleit attól a hagyományos joguktól, hogy jelen lehessenek a gyermek születésénél. „Én biztosan ott leszek a szülésnél – mondta II. György felesége, Karolina –, bárhol kerüljön is rá a sor."

Ám amikor a tizenéves hercegnére Hampton Courtban július 31-én, vasárnap az éjszaka közepén rátörtek a fájások, férje betuszkolta őt egy hintóba, és az éj leple alatt a Szent Jakab-palotába (St. James's Palace) vitte. Auguszta „sírt és könyörgött, hogy fájdalmai közepette ne szállítsák el". Frigyes erre olyan erővel fogta le a hintóban, hogy megsérült a háta, miközben feleségének szoknyáit „az ilyen körülmények közt megszokott szennyes nedvek itatták át". A baba végül kora reggel a Szent Jakab-palotában született meg. Mivel a fényűző királyi lakosztályt nem készítették elő, az újszülött kislányt csak egy asztalkendőbe tudták becsavarni.

A király és fia felháborodott leveleket váltott, amelyekben dühös szemrehányásokat tettek egymásnak. A *The Gentleman's Magazine* e levelek mindegyikét leközölte az olvasók szórakoztatására. Lenyűgöző dráma volt. II. György hírneve igen mélyre süllyedt, amiért látható kegyetlenséggel bánt a fiával, a népszerű királynét, Karolinát pedig elhanyagolta ágyasai kedvéért. Egy temzei csónakos Hampton Court mellett elhaladva hangos szitkokat szórt a palota kertjében sétáló királyra „és összes hannoveri kutyájára".

II. György azonban – minden orvtámadás ellenére – biztosan ült tovább a trónon. A haszontalan Frigyes apja előtt távozott az élők sorából, II. György pedig az osztrák örökösödési háború 1743-as győztes dettingeni csatájának lobbanékony parancsnokaként bizonyított. Egy jakobita lázadás leveréséről is gondoskodott (amivel örökre elnyerte Skócia népének ellenszenvét), második – katona – fiát, a „Mészáros" néven elhíresült Vilmos cumberlandi herceget küldve az 1746-os cullodeni csatába, hogy elintézze a „csinos Károly herceget" és lázadó hegylakóit. E drámai ütközet után végre biztonságban érezhette magát. „Még sohasem láttam a királyt ilyen vidámnak" – jegyezte meg egy udvaronc. Andrew Thompson így fogalmaz: „a sikeres vezérek nem feltétlenül kellemes emberek".

BRITISH MUSEUM / BRIDGEMAN

Karolina királyné – aki itt John Vanderbank festményén látható – imádta a színházat, és buzgó pártfogója volt az értelmiségnek

De mennyire volt sikeres II. György? A 18. századot gyakran a nép korszakának festik le. Paul Langford jelentős társadalomtörténeti munkát írt erről *A Polite and Commercial People* (1992) címmel (jóllehet, ebben a georgiánusok nyakas, érzelmes és gyakran nyomorúságos megnyilvánulásait is felvázolja). A 18. század egy csábító narratívája szerint – amelyet a British Library „Georgians Revealed" című kiállítása nemrég újrafogalmazott – a képzőművészet, az építészet, a kultúra és a zene fejlődésében minden döntő lépés a középosztálynak köszönhető. Az udvar terméketlen pusztaság volt a kultúraellenes II. György uralma alatt, aki német akcentusával nem győzte hangoztatni, hogy utálja az összes „*b*oétákat és *b*iktorokat".

Ebből a narratívából nem derül ki, hogy a hannoveriek valójában lelkes fogyasztói voltak a kultúrának. I. és II. György egyaránt – alattvalóikkal együtt – gyakran látogatták a londoni színházakat és operákat, II. György felesége, Karolina pedig olyan szenvedélyesen pártfogolta az értelmiséget, ahogy II. Károly óta egyetlen angol uralkodó sem. A királyné az élénk szellemű, intelligens és liberális királynékat nevelő német tradícióból érkezett, ami igen távol állt attól a brit szemlélettől, amely a kevéssé iskolázott, viszonylag jelentéktelen Mária és Anna királynőt adta Angliának.

A hannoveriek talán nem szórták két kézzel a pénzt az ország kulturális életének finanszírozására, de kétségtelenül megteremtették felvirágzásának feltételeit.

Könnyen elképzelhető, hogy udvari embereik unalmasnak tartották őket, és talán brit diákok generációinak okozott nehézséget, hogy megjegyezzék, melyik király melyik. Az viszont kétségtelen, hogy ezek a karizma nélküli hannoveri uralkodók nem riadtak vissza a harctól, ha arra volt szükség. Culloden és a rabszolga-kereskedelemből húzott haszon ugyan sötét foltként éktelenkedik uralkodásukon, mégis az ő égiszük alatt született meg sok, napjainkban újkori brit vívmányként elismert fogalom és intézmény.

Az összetett, sokszínű, ellentmondásos és konfliktusokkal teli György-kort sok jó sztori jellemzi. Meglepő, hogy az egyes hannoveri uralkodókról nem ismerünk többet. Talán két évszám – 1714 és 2014 – majd változtat ezen. ■

Lucy Worsley a brit királyi család által nem használt palotákat kezelő szervezet, a Historic Royal Palaces vezető kurátora, sikeres történészszakíró és televíziós műsorvezető

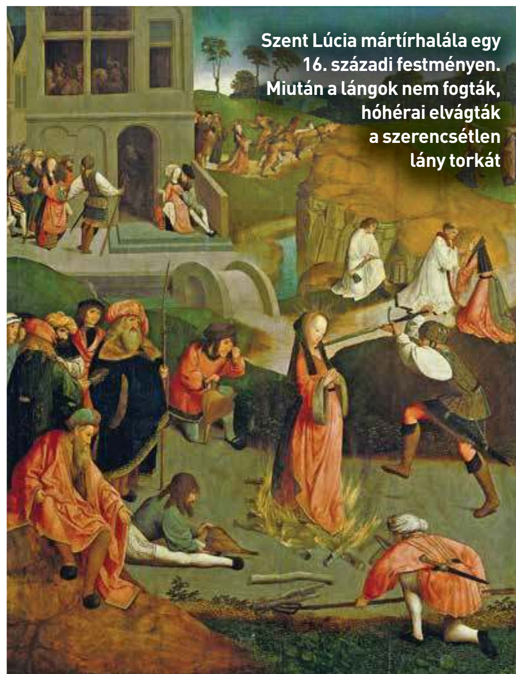
Fordította Boross Anna

Ki gondolná?

Mi köze van Szent Lúciának Luca székéhez?

A karácsonyi ünnepkör egyik legérdekesebb napja december 13-a, azaz Luca napja. Ahogy a legtöbb jeles nap esetében, itt is egymásra épültek a keresztény és a pogány hagyományok. Ráadásul a Gergely-naptár bevezetése előtt december 13-ára esett a téli napforduló is, amely minden európai kultúrában a kitüntetett napok közé számított.

A katolikus naptárban e nap Szent Lúcia emlékét őrzi. A legenda szerint Lúcia egy 5. században élt, előkelő családba született siracusai leányzó volt, aki súlyos beteg édesanyja felgyógyulásáért imádkozott Szent Ágota Cataniában található sírjánál. Amikor anyja meggyógyult, Ágota megjelent a leány álmában, és a húgának nevezte, illetve azt mondta neki, hogy az ő hite is csodát tehetett volna édesanyjával.

Szent Lúcia mártírhalála egy 16. századi festményen. Miután a lángok nem fogták, hóhérai elvágták a szerencsétlen lány torkát

Lúcia ezután szüzességi fogadalmat tett, magát Krisztus jegyesének vallotta. Ez nem igazán tetszett a vőlegényének, aki feljelentette a fejedelemnél. A leányt ezután a fejedelem bálványimádásra, majd prostitúcióra próbálta kényszeríteni, de Lúcia kitartott, miközben több csoda is történt: a törékeny lányt például ötven igavonó állat sem volt képes megmozdítani. Lúciát végül megkínozták, majd megölték – de még átvágott torokkal is befejezte imádságát, és megvárta, amíg feladták neki az utolsó kenetet. Szent Lúcia a középkorban széles körben tisztelt szent volt, mivel neve a latin *lux*, a „fény" szóból származott, a vakokon kívül hozzá imádkoztak azok is, akik hegyes szerszámokkal dolgoztak.

A helyzetet bonyolítja, hogy a magyar és szomszédos népek hagyományában egy másik, méghozzá démoni, boszorkányos erőkkel bíró „Luca asszony" is létezett. Ehhez az ártó, sötét figurához számos népszokás, babona kapcsolódott. Így aztán a december 13-i hagyományokban egymásra épültek és összekeveredtek a napfordulóhoz kapcsolódó, ősi, pogány hiedelemvilág, továbbá Szent Lúcia tiszteletének, illetve a Luca boszorkányhoz köthető szokásoknak az elemei.

A nevezetes Luca-szék leginkább talán az utóbbihoz köthető. A hagyomány szerint e különleges – egyébként már az ősidőktől fogva varázserejűnek tartott pentagramma, azaz szabályos ötszögre emlékeztető formájú – ülőalkalmatosság lehetőséget adott elkészítőjének, hogy a december 26-i esti misén erre felállva ismerje fel a közösségben tevékenykedő boszorkányokat. Ehhez azonban sok munka kellett, a széket ugyanis 13 napig tartott elkészíteni, minden nap csak egyetlen műveletet végrehajtva azon. Innen származik a mondás: „Lassan készül, mint a Luca széke."

Rimóci mesterember készíti Luca székét

Szent Lúciának tehát nem sok köze van a Luca-székhez, más hagyományoknál azonban jóval nehezebb szétválasztani a különböző hatásokat. Szokás volt például különféle módszerekkel – gombócokba főzött vagy zsebbe tett cédulákra írt nevekkel – megjósolni az eladósorba került lányok jövendőbelijének nevét. Egy ilyen pogány gyökerű jóslást nyilván nem nézett volna jó szemmel a katolikus egyház, ám a magát Krisztus menyasszonyának tartó Lúciát is többek között házasságszerző szentként tisztelték, így a szokás elítélése egyben a mártírhalált halt leány emlékének őrzése ellen is irányult volna. ■

EGY GYORS KÉRDÉS

Mióta nyitogathatunk adventi naptárat?

A karácsony napjáig „visszaszámoló", ablakos naptárak a mai Németország területének protestáns, karácsonyváró hagyományaiból alakultak ki. Egyes vidékeken az volt a szokás, hogy az ajtóra húztak krétával megfelelő számú vonalat, majd minden nap letöröltek egyet; más helyeken naponta gyújtott gyertyákkal, megint máshol naponta újabb és újabb vallási témájú képek kiakasztásával számolták a karácsonyig hátralevő napokat.

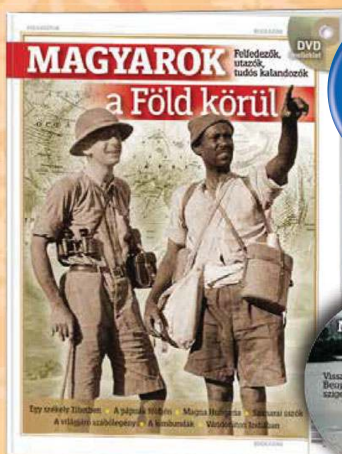
Az első, nyomtatott adventi naptárat minden bizonnyal egy Gerhard Lang nevű német úriember adta ki 1908-ban. A legenda szerint az ötlet még gyermekkorából származott: anyja ugyanis kartondarabokra ragasztott gyertyákkal (más források szerint kis csemegékkel) tette kézzelfoghatóvá a karácsonyig hátra levő időt az ünnepet türelmetlenül váró kisfia számára. A Lang-féle kalendáriumok a ma is ismert, nyitható ajtócskákkal készültek, de a gyerekek kezdetben nem finomságokkal, hanem okulásukra szolgáló bibliai képecskékkel, idézetekkel találkozhattak mögöttük. Az édességekkel töltött változat később, a két világháború között jött divatba.

A sokáig inkább német sajátosságnak számító adventi naptárak a 20. század második felében elterjedtek az egész keresztény világban, az Egyesült Államokban például azután lettek hirtelen nagyon népszerűek, amikor Eisenhower elnökről az újságok leközöltek egy képet, amelyen unokáival éppen egy ilyen naptárat nézeget. ■

WIKIMEDIA

A BBC MAGAZINOK ÚJ ELŐFIZETŐINEK KÜLÖNLEGES AJÁNDÉK: bookazine*!

HISTORY ELŐFIZETŐKNEK

AJÁNDÉK!

MAGYAROK A FÖLD KÖRÜL

Felfedezők, utazók, tudós kalandozók

A földrajzi felfedezések több évszázados, lélegzetelállító történetében kiemelkedő szerepet játszottak a nagy magyar utazók. Kőrösi Csoma Sándor, Stein Aurél, Almásy László, Teleki Sámuel nyomában különleges képanyaggal illusztrálva hívjuk vándorútra az olvasót.

DVD MELLÉKLETTEL!

Visszatérés Benyovszky szigetére – Cséke Zsolt geográfus, világjáró operatőr filmje

216×286 mm, 148 oldal, az ajándék értéke 1990 Ft

GOODFOOD ELŐFIZETŐKNEK

AJÁNDÉK!

KARÁCSONY

magyar hagyományok adventtől újévig

A magazin bemutatja a magyar ünnepi népszokásokat, a saját kezűleg készíthető meglepetéseket, olvashatunk megható karácsonyi novellákat olyan szerzőktől, mint Schäffer Erzsébet, Grecsó Krisztián, Lackfi János, Müller Péter és Varnus Xavér, valamint számtalan receptet, tanácsot adunk az ünnepi előkészületekhez.

216×286 mm, 148 oldal, az ajándék értéke 1990 Ft

*Bookazine: új műfaj! Tartalmas, mint egy könyv – színes és érdekes, mint egy magazin.

Ajánlatunk a 2014. december 31-ig beérkező éves és féléves megrendelésekre egyaránt érvényes. A postaköltséget a Kiadó vállalja.

Kossuth – Az év kiadója 2014

Egyéves előfizetés (12 lapszám) 9540 Ft helyett **7950 Ft**

Féléves előfizetés (6 lapszám) 4770 Ft helyett **4290 Ft**

www.kossuth.hu
vevoszolgalat@kossuth.hu
www.goodfoodmagazin.hu

(+36-1) **225-8400,** (+36-1) **225-8401**
(+36-1) **782-1710**

Ki gondolná?

Segítették vagy hátráltatták a brit tiszteket a búr háborús tapasztalatok az első világháborúban?

Az 1899-től 1902-ig vívott második búr háború óriási jelentőséggel bírt a Brit Birodalom számára. A fél világot uraló britek ugyan végül nagy nehezen megtörték a nagyjából 100 ezer dél-afrikai búr telepes ellenállását, azonban véres és hosszan elhúzódó háborút kellett vívniuk. A konfliktusról szinte naponta számoltak be az újságok, mégthozzá az újdonság erejével ható fényképekkel is közelebb hozva olvasóikat a világ másik felén zajló eseményekhez.

A háború a brit gyarmati adminisztráció mellett különösen fájdalmas tapasztalatot jelentett a brit hadsereg számára is. A kudarcsorozat hatására a brit haderőnél komoly reformokat vezettek be 1902 és 1914 között a taktikai felkészítés, a kiképzés és a felszerelés területén is. Ennek következményeként az első világháború kitörésekor a harcoló felek közül a brit hadsereg kötelékében kapták a katonák a legjobb kiképzést.

Természetesen sokat számított a legjobb kiképzéssel is pótolhatatlan harctéri tapasztalat, amelyre a brit tisztek a búr háború folyamán tettek szert. Az 1914-ben Franciaországban és Belgiumban bevetett Brit Expedíciós Hadtest összes főtisztje és a 157 zászlóaljparancsnok közül 138-an harcoltak valamilyen háborúban – legtöbbjük éppen Dél-Afrikában esett át a tűzkeresztségen. A gyarmati hadviselés során a brit tisztek sokat tanultak a vezetői képességekről, a harci szellem fenntartásáról, az utánpótlás megszervezéséről vagy éppen a kezdeményezés fontosságáról. Persze a Nagy Háború nyugati frontján folyó harcok léptéke és hevessége messze túlszárnyalt minden korábbi tapasztalatot, de a korábbi háborús leckéknek itt is jó hasznát vették a parancsnokok.

Ez a kezdeti előny azonban gyorsan szertefoszlott. A brit tiszti hagyományokhoz hozzátartozott az, hogy rangtól függetlenül vállalni illett a közkatonákra leselkedő veszélyeket. Ez a nemes, de nem feltétlenül megfontolt hozzáállás is szerepet játszott abban, hogy a háború első hónapjaiban a tapasztalt tisztek tömegesen vesztek oda, miközben az állóháború borzalmas veszteségei természetesen megtizedelték a korábban oly gondosan kiképzett legénységi állományt is.

A háború első évének végére az eredetileg bevetett 250 ezer brit katonából 89 ezren estek el vagy sebesültek meg súlyosan, a zászlóaljparancsnokoknak pedig az 58 százaléka dőlt ki a sorból. Ezek a veszteségek azt jelentették, hogy 1915-től kezdve a brit hadseregnek újra végig kellett járnia a hosszú és fájdalmas tanulási folyamatot. **H**

Brit katonák egy dél-afrikai lövészárokban 1900-ban

Spencer Jones hadtörténész, a Wolverhamptoni Egyetem tanára

EGY GYORS KÉRDÉS

Mi volt az a Mrs. Winslow-féle enyhítő szirup?

Sokan morgolódnak manapság a túlszabályozott biztonsági előírások miatt, és mondják például, hogy a régi idők gyerekei is felnőttek valahogy, anélkül, hogy aggódni kellett volna, milyen gyerekülésbe ültetjük őket vagy milyen játékszert adunk a kezükbe. Ez persze így is van, de azért azt is hozzátehetnénk, hogy ehhez időnként némi szerencse is kellett.

Itt van például az Egyesült Államokban az 1840-es évektől forgalmazott Mrs. Winslow-féle enyhítő szirup (Mrs. Winslow's Soothing Syrup), amely a gyártó reklámszövege alapján enyhülést ígért a kisdedeknek mindenféle nyavalya esetén, mint például a fogzással, a hasfájással, vérhassal, esetleg puffadással járó fájdalom. A szirup bevétele viszont mély, csendes és természetes alvást garantál, amely után „a kis angyal frissen és vidáman ébred".

Az ígéret első felével nincs is probléma, ugyanis a szirup alkoholt és morfiumot is tartalmazott, így biztosan enyhítette a fájdalmakat és mély alvást biztosított – viszont az már kevésbé volt garantálható, hogy az apróság egyáltalán felébredt-e valaha, pláne akkor, ha az aggódó és fáradt szülő egy kicsit véletlenül elszámolta az adagolást. Ahogy az *American Medical Times* 1860-ban fogalmazott, a szülők azt kockáztatták, hogy „örökre enyhülhetnek minden további, gyerekkel kapcsolatos gondjaik". Ennek ellenére a szirupot nagy mennyiségben gyártották és árusították évtizedekig, és népszerűségéből ugyan veszítve, de egészen az 1930-as évekig forgalomban maradt.

H *Nick Rennison*

WIKIMEDIA

Egy biztosítási csalás adott lökést a rabszolgaság-ellenes mozgalomnak?

Egy liverpooli kereskedelmi szindikátus tulajdonát képező rabszolga-kereskedő hajó, a *Zong* 1781 nyarának végén futott ki a mai Ghána fővárosából, Accrából. A hajóra a feljegyzések szerint mintegy 442 rabszolgasorba taszított afrikait zsúfoltak össze – ez nagyjából a kétszerese volt annak, amennyit egy ilyen méretű hajón szállítani szoktak.

Az Atlanti-óceánon történő hosszú átkelés során a dolgok egyre rosszabbra fordultak. A kapitány, Luke Collingwood súlyosan megbetegedett, tisztjei pedig egymással vitatkoztak ahelyett, hogy a hajó irányításával foglalkoztak volna. Ennek következtében a tervekkel ellentétben a *Zong* nem kötött ki Tobago szigetén, ahol mindenekelőtt ivóvízkészleteit kellett volna feltöltenie.

Amikor aztán november 29-ére világossá vált, hogy a *Zong* Jamaicát is „eltévesztette", egyértelmű lett: ennyi ember ellátására nincs elég víz a fedélzeten. Collingwood hidegvérű megoldást javasolt. Ha a rabszolgák a raktérben halnak szomjan, akkor a biztosítótársaság egy fillért sem fizet utánuk – abban az esetben viszont igen, ha valamilyen úton-módon fulladásos halállal távoznak az élők sorából. „Kevésbé kegyetlen a szerencsétlen páriákat a tengerbe dobni, mint hagyni őket még néhány napig szenvedni" – mondta a kapitány, és ezzel megszületett a döntés. A következő napokban a legénység 142 rabszolgát dobott a tengerbe, nagy részük nő és gyerek volt.

A rabszolgahajó, J. M. W. Turner 1840-es festménye is megörökítette a borzalmas történetet

Miután a hajó végre befutott Jamaicára, a tulajdonosok rögtön benyújtották kárigényüket az „elvesztett" rabszolgák után. Az ügyből nagy sajtóvisszhangot kapó, hosszan elhúzódó bírósági tárgyalás lett. Hátborzongató módon nem a gyilkosságok megítélése miatt különböztek össze a felek, hanem csak amiatt, a legénység hibája vagy a körülmények okozták-e, hogy ehhez a „sajnálatos" megoldáshoz kellett folyamodni.

A bíró végül a biztosítótársaság javára ítélt, a rabszolgaság eltörléséért harcoló aktivisták viszont nem tudták elérni, hogy a legénység tagjai gyilkosság vádjával is bíróság elé álljanak. A nagy publicitást kapott ügy viszont sokakat állított az abolicionista mozgalom mellé, amely a következő évtizedekben előbb a rabszolga-kereskedelem korlátozását, majd – a brit fennhatóság alatt álló területeken legalábbis – a rabszolgaság betiltását is elérte.

H *Dominic Sandbrook*

Mi történt a „gesztenye-banketten"?

A spanyol eredetű família, a Borgiák neve összeforrt a pápaság intézményével, abban a korban, amikor az egyházfők nem éppen szent és önmegtartóztató életükről voltak híresek. Az első Borgia pápa a III. Kallixtusz néven trónra emelt Alfonso de Borja volt, aki csupán három évig tölthette be hivatalát, 1455-től 1458-ig.

Az ő unokaöccse volt Rodrigo Borgia, aki 1492-ben VI. Sándor néven ülhetett Szent Péter trónjára. A család főként neki köszönheti botrányos hírnevét. Nem alaptalanul: Rodrigo már bíborosként nemzett négy „törvényes" gyermeket, de szeretőitől is született néhány utódja. Az viszont politikusi és diplomáciai tehetségét dicséri, hogy ennek ellenére megválasztották pápának, de ezután sem fogta vissza magát: családtagjaival árasztotta el a pápai udvart, a pápai állam vagyonát pedig hihetetlen ütemben élte fel.

VI. Sándor imára kulcsolt kézzel

Uralkodásának legbotrányosabb eseményéért nagy a verseny: leszámolt például az őt korrupcióval vádoló Girolamo Savonarola firenzei prédikátorral, Giovanni fiát a pápai hadsereg élére nevezte ki, Cesarét pedig már 18 éves korában bíborosnak tette meg. A pálmát viszont minden bizonnyal az éppen Cesaréhoz köthető, „gesztenye-bankett" néven elhíresült esemény viszi el.

A mulatságra 1501. október 1-jének éjszakáján került sor az Apostoli Palotában. Az eseményt Cesare szervezte, aki Róma legbefolyásosabb egyházi és világi uraságait, illetve egyéb barátait hívta meg, és a banketten húga, Lukrécia és a pápa is jelen voltak. A Borgiák ugyan híresek voltak fékevesztett mulatozásaikról, azonban ezen az estén még az általuk magasra rakott lécet is messze túlugrották.

A vendégeinek kényelmét minden más szempont elé helyező Cesare állítólag a város ötven legszebb prostituáltját is „felszolgálta" a vacsora mellé, akik vetkőzős tánccal szórakoztatták az egybegyűlteket. Ezután került sor arra, amiről az este a nevét kapta: a teremben gyertyatartókat tettek a földre, majd gesztenyéket szórtak szét, a lányok pedig ezeket szedegették össze meztelenül – arról szerencsére nem szól a fáma, hogy pontosan milyen testrészeikkel.

Ha hihetünk a forrásoknak, Cesare bejelentette, hogy értékes díjakat ad annak, aki a legtöbbször képes magáévá tenni a hölgykoszorú tagjait, majd az estély féktelen orgiába csapott át, természetesen az összes megjelent Borgia lelkes részvételével.

Azért meg kell jegyeznünk, hogy az eseményeket minden bizonnyal kiszínezték a beszámolók, melyeket a Borgiák utódaihoz és ellenfeleihez köthető személyek írtak. Egyes kutatók szerint csupán arról volt szó, hogy Cesare nagylelkű és extravagáns gesztusként meghívta a római prostituáltakat egy vacsorára a palotába, mások pedig úgy értelmezik az eseményeket, hogy VI. Sándor és fia így akarták zsarolhatóvá tenni azokat a római előkelőségeket, akiket nem tudtak a maguk oldalára állítani, a pápa pedig nem is volt jelen a „banketten".

H *Dominic Sandbrook*

Mit tett egy kalapácsvető a jégrevü magyarországi meghonosításáért?

Jelenet a jégrevü előadásából: Czakó György szólótáncos a tánckar felett

SZÁMOS, KIBÉKÍTHETETLENNEK LÁTSZÓ ellentét feszül az emberek között. Ezek közül minden bizonnyal az egyik, ha nem is a legfontosabb az a törésvonal, amely elválasztja azokat, akik csillogó szemmel élveznek egy jégrevüt, azoktól, akiket a világból lehet kikergetni egy ilyen előadással.

Ebben a kérdésben persze nem foglalhatunk állást, az viszont érdekes, hogy ez a „hanyatló Nyugat" ízlését minden pórusából árasztó műfaj hazánkban éppen 1957-ben, a forradalom leverését követő megtorlás és sztálinista időket idéző elnyomás idején jelent meg. További furcsaság, hogy ebben a legnagyobb szerepe Németh Imrének, a londoni olimpia kalapácsvető bajnokának volt.

Németh 1953 és 1980 között a Népstadion, majd a hozzá kötődő intézmények igazgatójaként dolgozott, és bár a nehézatlétika és a jégtánc között igazán nehéz túl sok kapcsolódási pontot felfedezni, Németh mégis meglátta a lehetőséget a Nyugaton már óriási népszerűségnek örvendő jégrevüben. Abban, hogy a gondolatot tett is követhette, szerepe volt annak, hogy a Magyar Testnevelési és Sporthivatal elnöke Hegyi Gyula, Németh nagybátyja volt, de a felsőbb vezetés is rábólintott egy fedett műjégpálya, valamint egy állandó revütársulat létrehozására.

Az igazgató innen-onnan lecsippentett pénzekből felhúzatta a Népstadion egyik edzőépületének udvarára a Jégszínházat, miközben maga a társulat is felállt. Szerencsére tehetségekből nem volt hiány, a többszörös magyar bajnok Botond Györgyi, a főiskolai világbajnok Vida Gábor, az Európa-bajnok és olimpiai bronzérmes Nagy Marianna vagy a szintén főiskolai világbajnok Jurek Eszter is a fellépők között volt.

Az első előadás koreográfusa az operaházi és balettintézeti múlttal rendelkező táncosnő, Sallay Eta volt, a csillogó jelmezeket részben Bécsből, használtan szerezték be, részben a társulat tagjai készítették. A *Jégcoctail* bemutatójára 1957. november 3-án került sor, hatalmas sikerrel. „Egy színházzal lettünk gazdagabbak. Nem is akármilyennel, egy sportszínházzal… Valljuk meg, hogy miután már megvan a jégszínház, most érezzük igazán, mennyire hiányzott fővárosunkból e színfolt" – lelkendezett az egyik beszámoló szerzője.

A *Jégcoctail* 355 előadást ért meg, de a későbbi bemutatók közül több még ezt is túlszárnyalta, s a társulat szerepléseire hetekre előre elkeltek a jegyek. A következő években a hazai sikert nemzetközi is követte, a szocialista blokk országai mellett például Törökországban is vendégszerepelt a magyar jégrevü, 1962-ben pedig *Napfény a jégen* címmel Bán Frigyes rendezésében egy vígjátékot is forgattak a társulattal, s a filmben olyan színészek is szerepet kaptak, mint Bessenyei Ferenc vagy Psota Irén.

Ahogy a kezdetek mögött meghúzódó politikai megfontolásokról, úgy a megszűntetés valódi okairól sem tudunk sokat. Egyesek talán túlságosan is nyugatiasnak találhatták az immár profi jégrevüt, esetleg Németh Imre pozícióinak megromlása állhatott a háttérben, mindenesetre 1965-ben hirtelen feloszlatták a társulatot, és azóta sincs állandó jégszínház Budapesten. ■

Hallotta már?

Az állambiztonsági szervek saját éjszakai klubot építettek Budapesten

A szocialista rendszer idején a hazánkba látogató külföldiek természetesen fontos célpontjai voltak az állambiztonsági szerveknek, amelyek igyekeztek a szállodákat a lehető legszorosabb felügyelet alatt tartani, beszervezett alkalmazottakkal feltölteni, illetve „bepoloskázni". 1967-ben aztán az a forradalmi gondolat fogalmazódott meg a III/I. csoportfőnökségen, hogy a céloknak jobban megfelelő, ha saját szállodát és bárt építenek, melynek már eleve minden négyzetcentimétere be van drótozva, és „megfelelő ügynöki és technikai feltételek megteremtése esetén alkalmas volna a külföldi célszemélyek ellenőrzésére, tanulmányozására, kompromittálására".

Mivel a Varsói Szerződés államai közötti munkamegosztásban Magyarország katonai, stratégiai feladatai részben olaszországi célpontokra irányultak, ezen belül is a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzés kiemelten fontos volt, végül egy kisebb léptékű, de célirányos beruházás valósult meg. „Céljainkra leginkább egy színvonalas, de szolid, kisebb méretű, családias hangulatú, olaszos jellegű bár lenne alkalmas, amely eltér a nagy, reprezentatív műsoros lokáloktól, bároktól, ahol feltételezik az elhárítás jelenlétét. […] A vendégszobák megvalósítása esetén lehetőségünk nyílik az odairányított célszemélyek beszélgetéseinek rögzítésére, titkos kutatások biztonságos végrehajtására, erkölcsi kompromittálási és egyéb operatív akciók lefolytatására" – írta Földes György, a Vatikánnal szembeni elhárítást végző osztály vezetője.

A helyszín a Hegyalja és a Sánc utca sarkán található épület lett, ahol 1968-ban meg is nyílt a Sole Mio nevű műintézmény, amelyet az iratokban *Ámor Háza* fedőnéven emlegettek. A nagy terv azonban kevés eredményt hozott, a beszervezett személyzet tagjai – köztük a „mixernőként" emlegetett prostituáltak – inkább egymás megfigyelésével foglalkoztak, ráadásul szerelmi viszonyok is szövődtek köztük. Az egyre kínosabb és a különféle szervek belharcainak terepévé váló bártól végül 1970-ben meg is vált a hírszerzés, az épület viszont ma is „night club", immár Mambo Cafe Strip Bar néven.

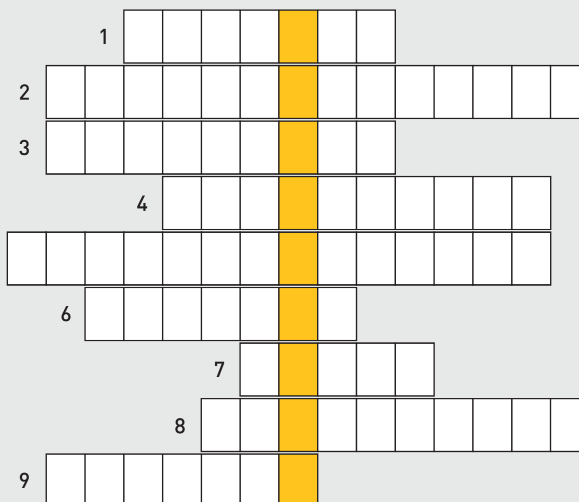

A készülő mulató a „szery" felvételen

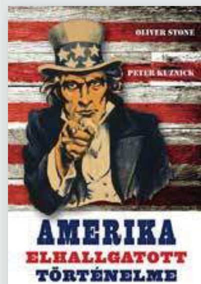
Nyereményjáték

Olvassa figyelmesen a **BBC History** – A világtörténelmi magazint, és nyerjen egy értékes könyvet!

Írja be a válaszokat a megfelelő sorba! A középső oszlopban egy település nevét kaphatja, ezt küldje el elérhetőségeinkre! Minden kérdésre megtalálhatja a választ cikkeinkben! (A szóközöknek nem, a kötőjeleknek és egyéb írásjeleknek viszont hagyunk ki helyet!)

1. **Itt mészároltak le 84 amerikai hadifoglyot 1944 decemberében**
2. **Hogyan fordítható a francia *francs-tireurs* kifejezés**
3. **Oroszország egyik természeti csodája**
4. **Tutanhamon korábbi neve**
5. **VI. Henrik is e vallási reformmozgalom követője volt**
6. **Ő lépett MacArthur helyére a koreai háború idején**
7. **Osztapenko küldöttségének főhadnagy tagja**
8. **Az egyik legsikeresebb, 1852-ben elítélt brit levélcsaló**
9. **Milyen néven emlegették a britek Ehrengard Melusine von der Schulenburgot?**

A helyes megfejtést beküldők közül hárman **Oliver Stone** és **Peter Kuznick *Amerika elhallgatott történelme*** című könyvét nyerhetik meg. A megfejtéseket **2014. december 31**-ig kérjük szerkesztőségünkbe beküldeni a **bbchistory@kossuth.hu** e-mail címre, vagy postán a **1327 Bp., Pf. 55** címre! A tárgy mezőbe vagy a borítékra / levelezőlapra írja rá: „Nyereményjáték"!

Az októberi számban megjelent rejtvény helyes megfejtése *Haraldsson* volt, *A filozófia rövid története* című könyvet nyerték: Szilvási Csongor, Sztudva Vilmos és Varga Gáborné.

A FÜLES DECEMBERI NAGYPÁLYÁZATÁN...; A FOLYTATÁS ELSŐ RÉSZE
INDÍTÉK
TÜZESEN TÁNCOL
FÖLDRE POTYTYANT
AZ OXIGÉN VEGYJELE
BORÓKAÍZŰ RÖVIDITAL
GYŐR NÉMET NEVE
DÁTUMRAG
FRANCIA AUTÓJEL
AUTÓ RÉSZE
A FOLYTATÁS MÁSODIK RÉSZE
TIHANYI ÁKOS IS EZ
JUHHODÁLY
PARKÓLÓHELY JELE
A SÉD PARTJAI!
BŐ LEVŰ (HÚSÉTEL)
ULAN-...; A BURJÁT FŐVÁROS
SZABÓ MAGDA TÜNDÉRE!
DEHOGY!
RÉGÉSZ, ÁZSIAKUTATÓ (AURÉL)
HEVES MEGYEI HELYSÉG
SKÓT JÁNOS!
SZORÍT A CIPŐ
TOLNI KEZD!
KIHALT MADÁR
ÍRÓTOLL
TRISTAN TZARA IZMUSA!
ERŐSEN CSÍP
RIBONUKLEINSAV
JEGY SZÉLEI!
A MAGASBA
MELLTŰ
EGÉRCSEMEGE!
KATONAI TÖMB
TETEJÉRE HELYEZŐ
RÓMAI HADISTEN
... BABA; MESEHŐS
SZEGÉLY
KÁROSAN HAT
JÁTÉK KEZDETE!
ISKOLAI BEÍRÁS
PORTÉKA
HAMUVÁ LESZ
NŐI RUHA DÍSZÍTŐJE
MEGTEENDŐ ÚT
SPANYOL SPORTJEL
N
FŐVÁROSI EGYETEM
A VÉGÉN IGÉZ!
CSEKÉLY HÁNYAD
ODENSE HATÁRAI!
HÁZIMOZI!
A FERMI JELE
SZÁMTALAN
ÉSZAK, RÖVIDEN
KIPLING FARKASVEZÉRE
EME
HETYKE, PIMASZ
PÁRATLANUL KÜZD!
HIVATALOS OKMÁNY
... IACTA EST; A KOCKA EL VAN VETVE, LATINUL
... PALOTA; SZENTPÉTERVÁRI ÉPÜLET
SZÁNDÉKOZIK
ALBÁN HÍRCÉG
TELEKVÉG!
... MAIL; LÉGIPOSTA
Á

Fejtsen Fülest egész évben!
PÁLYÁZAT

Töltse ki a rejtvényábrát, majd a színnel jelölt sorok megoldását küldje el a **bbchistory@kossuth.hu** e-mail címre vagy postán a **1327 Bp., Pf. 55** címre legkésőbb **2014. december 31**-ig! Így részt vesz sorsolásunkon, amelyen hárman egy-egy egyéves előfizetést nyernek a Füles című rejtvénymagazinra! A tárgy mezőbe vagy a borítékra/levelezőlapra írja rá: „Keresztrejtvény"!

A Tanácsköztársaság bűnei

Kondor Vilmos

A koronaőr második tévedése

Agave, 2014

AZ AGAVE KÖNYVEK jóvoltából immár nyolcadik regényével jelentkezik Kondor Vilmos. A „Bűnös Budapest" noirsorozata alapozta meg a szerző kiváló meseszövéssel, élvezetes stílusban és páratlan atmoszférával megjelenített krimijeinek reputációját, amelyek nem utolsósorban azzal emelkedtek ki a hasonló témájú írások közül, hogy korrajzuk nem csupán hihető, de minden részletében hiteles is. Előző regényével, *A másik szárnysegéd*del Kondor új sorozatba kezdett: a Szent Korona viszontagságait örökíti meg közvetlenül a félresikerült kiugrási kísérletet és a német megszállást követően egy ifjú hadnagy, Wertheimer Miklós kalandjain keresztül, aki a németeket és a nyilasokat egyaránt kijátszva igyekszik megmenekíteni az utókor számára a nemzeti ereklyét. Ugyanez az alapképlet köszön vissza a legújabb, most megjelent Kondor-regényben is, *A koronaőr második tévedése* azonban a Tanácsköztársaság idejébe vezet vissza bennünket, ahol immár az ifjú Wertheimer apja kísérli meg a lehetetlent: kiragadni Szent István feltételezett koronáját a bolsevikok kezéből, akik nyugaton próbálják azt aprópénzért értékesíteni.

„Lehet ennyire gyűlölni a hazát? Hogy krajcárokért eladja lelketlen gyűjtőknek a magyar nemzet legféltettebb kincsét? – teszi fel a kérdést magának a főhős, akinek az egész tanácsrendszerről megvan az egyéni véleménye. – Azt mindannyian tudtuk, akik józanul gondolkodtunk, hogy a bolsevikok igazi célja a pusztítás, de az meglepett, hogy ilyen vak és éjfekete gyűlölettel tekintenek hazájukra. Ezek az emberek mindenbe bele mertek vágni és a jövőre nem gondolva úgy tettek, mintha örökre rendezkednének be. Megváltoztattak és felforgattak mindent, fenekestől és keresztül-kasul. Elpusztítottak mindent, ami alkotmányt, jogrendet, szokásokat, társadalmi berendezkedést, gazdasági, pénzügyi és termelési rendet jelentett. (…) Ez, ami itt végbemegy, ez nem forradalom. Nem lángot fúvó forradalmi táltosok ragadnak vörös harci szekeret, hanem szamarak huzigálnak egy rossz kordét.

A forradalom nemcsak az eszme és a mozgalom. Forradalom a forradalmi idők minden megnyilatkozása és hétköznapja is. Az a dologtalan nagyvárosi csirkefogó, aki most egy kirabolt trafikból szerzett szivarral a szájában, nyaksálját göbre kötve, tudja az isten, milyen vállalkozásra sétál, az éppúgy forradalom, mint az a sarkon álló rendőr, aki talán jobban fél most néhány ilyen csirkefogótól, mint feljebbvalóitól, mert ezeknek most mindent szabad.

És idetartozik az a postáskisasszony, aki a leveleket felbontja, hogy valahova híreket adjon tovább és a lehallgatott telefonbeszélgetéseket ide vagy oda elárulja. Ide tartozik az az adjutáns, aki parancsnoka mellett bizalmi szolgálatban a tudomására jutott hivatali dolgokat közli a hozzá közel álló pártpolitikusokkal, a polgár, aki vészhíreket terjeszt, a tisztviselő, aki megalkuszik az eseményekkel, hogy a helyén maradhasson és részben kényelemből, részben, hogy polgári lelkiismeretét a jövőre megnyugtassa, csendben szabotál – és a generális, aki felajánlja tudását és kardját az új rendszernek, azzal nyugtatva meg lelkiismeretét, hogy most nem lehet mást csinálni. Végül betetőzi mindezt az uralkodó, aki felold hűségeskük alól, aki elmegy idegenbe, aki népeire bízza, milyen államformát akarnak, és aki nem tud királyi módra parancsolni, harcolni, és ha kell, elesni."

Idősebb Wertheimer – aki, mint utóbb kiderül, éppen fiának készít szigorúan titkos feljegyzéseket az eseményekről – az egyik koronaőr, Ambrózy gróf támogatásával és bátyja, valamint néhány bérkocsis segítségével igyekszik megakadályozni a korona elvesztegetését, és kideríti, mi Kun Béláék igazi terve a magyar államiság történelmi jelképével. Eközben meghiúsítja az Európa több nagyvárosában tervezett kommunista forradalmat, autóval és repülővel menekül az osztrák rendőrök és a sarkában loholó bolsevikok elől, s miközben felesége és kisgyermekei épségéért is aggódnia kell, ő sem ússza meg sértetlenül. A könyv mindvégig feszültségben tartja az olvasót, vajon sikerrel jár-e az alkalmi koronaőr önkéntes küldetése, s az utolsó soráig tartogat kiszámíthatatlan meglepetéseket.

A szerző szokása szerint az Utószóban foglalja össze a mű megírásához felhasznált források, közülük is elsősorban Kozma Miklós és Windischgraetz Lajos emlékiratainak szerepét, melyek az alábbi következtetésre indítják: „Az elején azt hittem, más emberek éltek száz évvel ezelőtt. *A másik szárnysegéd* során több azonos pontot láttam az akkori ember és a mai között, ám *A koronaőr második tévedése* megírása előtt attól tartottam, hogy az első világháború és környéke már olyan messze és mélyen van a történelemben, hogy az ember is más volt, aki akkor élt. Tévedtem. Ugyanúgy szerettek, éltek, haltak, küzdöttek, verekedtek, vacsoráltak és olvastak, mint mi. Ennek megértésében segített nekem sokat a két utoljára említett emlékirat: megértették velem, hogy ugyanazok vagyunk, akik akkor voltunk, és sokkal több közös vonásunk, gyökerünk van a száz évvel ezelőtti Magyarországgal, mint gondolnánk, de ez nem meglepő: nagyszüleink, dédszüleink éltek és küszködtek akkor, a nyelvünk közös, a múltunk közös, csak az övék messzebb van. Ezt igyekeztem ezzel a regénnyel közelebb hozni úgy magamhoz, mint az olvasóhoz..."

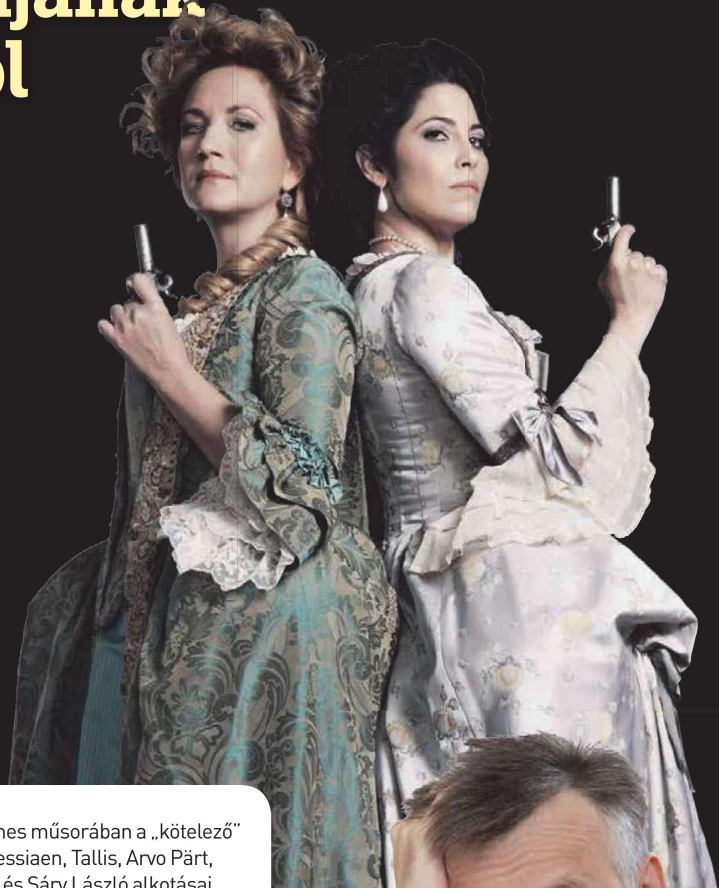
Mint az előző Kondor-kötet, *A koronaőr második tévedése* is az utóbbi évek egyik legsikerültebb történelmi kalandregénye – aki szereti a műfajt és érdeklődik a 20. század elejének történelmi-társadalmi fordulatai iránt, annak úgyszólván kötelező olvasmány. ■

A koronaőrség az 1930-as években. Hogy legyen mit őrizniük, arról Kondor Vilmos legújabb regényében egy ifjú katonatiszt, Wertheimer Miklós gondoskodik

WIKIMEDIA

A Művészetek Palotájának decemberi műsorából

Barokk dívák párbaja

December 1-jén nem egyszerűen hangversenyre, hanem *hang-versenyre* várja a vokális zene rajongóit a **Művészetek Palotája.** Igazi párviadalra, ahogy az divat volt anno, a nagybarokk idején. Két igazi virtuóz, **Simone Kermes** és **Vivica Genoux** áll a színpadra a **Cappella Gabettá**val, hogy pompás ízelítőt adjon barokk és preklasszikus áriák, duettek segítségével abból, hogyan lehet elképzelhetetlen mennyiségű hangot elénekelni egy levegőre, makulátlanul tisztán, villámsebesen bejárni elképesztő távolságú hangterjedelmet, hihetetlenül hosszú koloratúrákkal „sokkolni" a publikumot. Szemben a korabeli, gyakran a szurkolótáborok összeverekedéséig fajuló versengéssel, itt a közönségnek nem kell eldönteni, hogy ki a jobb, hanem csak ki kell élvezni a különleges, zenei élményekben bővelkedő, lebilincselő mutatványokat.

Karácsonyi énekek

A Művészetek Palotájának hagyományos karácsonyi hangversenyei közül 2014-ben először **Hans-Ola Ericsson *orgonaestje*** kínál az alkalomhoz illő, különleges programot **december 18-án.** A neves svéd orgonaművész színes műsorában a „kötelező" Bach-művek mellett Messiaen, Tallis, Arvo Pärt, Liszt, Reger, Stravinsky és Sáry László alkotásai szólalnak meg a **Szent Efrém Férfikar** közreműködésével. Karácsonyi hangulatot teremtenek a meghitt, kicsit misztikus fényhatások is. **December 20**-án a **Purcell Kórus** és az **Orfeo Zenekar** szólaltatja meg Bach ***Karácsonyi oratórium***át. A hat kantátából álló sorozat végigénekli a Jézus születésétől a vízkereszting tartó bibliai történetet. A pályáját Helmuth Rilling és John Eliot Gardnier szakmai irányításával kezdő **Vashegyi Györggyel**, aki saját bevallása szerint „Bach miatt lett zenész", a legavatottabb kezekbe kerül a nagyszabású mű irányítása.

A legendás grupie

Ötven évvel ezelőtt kezdte pályafutását egy brit katonatiszt és egy magyar származású bárónő gyermeke, **Marianne Faithfull.** Az első londoni fellépés óta, amikor Mick Jagger és Keith Richards *As Tears Go By* című dalával lépett a közönség elé, több stílusban – a folk, a beat, a rhythm & blues, a rock és a Kurt Weill-dalok birodalmában – is maradandót alkotott. A viharos magánéletét sem titkoló énekesnő több filmszerep mellett olyan klasszikussá vált albumokat jegyez, mint a *Broken English,* a *Strange Weather,* a *20th Century Blues* vagy a *Before the Poison.* **December 15**-i koncertje a **Művészetek Palotájá**ban a ***50th Anniversary Tour*** jelentős állomásának ígérkezik.

Nem tudhatom....

Különleges ***Radnóti-est***tel emlékezik a **Művészetek Palotája december 15-én** a hetven évvel ezelőtt elhunyt költőre, a Holokauszt-emlékévben. A Müpa szakmai hitvallásához méltóan, a művészeti ágak átjárhatóságát hirdetve **Ferencz Győző** összeállítását három kiváló muzsikussal, **Dés László**val, **Dés András**sal és **Lukács Miklós**sal rendezi színpadra **Mácsai Pál.** A versben és prózában **Fullajtár Andrea** és Mácsai Pál tolmácsolásában megszólaló gondolatokra folyamatosan reflektálnak a muzsikusok, mesteri improvizációkkal létesítve párbeszédet a költészet és a zene között.

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA

Koncertek a Zeneakadémián

Ian Bostridge és Thomas Adès

Két egészen kivételes egyéniség ad koncertet **december 7**-én a Zeneakadémián. Az idén ötvenéves **Ian Bostridge** korunk egyik legjelentősebb tenorja, de Oxfordban, illetve Cambridge-ben történelmet és tudományfilozófiát is tanult, disszertációja *A boszorkányság és alakváltozatai, 1650–1750* címmel könyvként is megjelent és alapműnek számít. **Thomas Adès** az ezredforduló legnagyobb hatású brit zeneszerzője, ezúttal azonban a zongora mellett egy másik komponista, Schubert zenei gondolatait bontja ki Bostridge társaságában. Az évszakhoz illő hangulatot is megidéző *Téli utazás* minden bizonnyal teljesen egyedi és intellektuális interpretációja hangzik majd el a zene legapróbb mozzanatait is kristálytisztán közvetítő Nagyteremben.

Mozart kedvenc hangszere

Az osztrák klarinétművész, **Wenzel Fuchs** a berlini Hanns Eisler Zeneművészeti Főiskola tanára, a Berlini Filharmonikusok szóló klarinétosa, aki rendszeresen tart mesterkurzusokat szerte a világon. A Zeneakadémián **december 10**-én a klarinétos kamarairodalom három csúcsdarabját fogja előadni a *Kamarazene karnyújtásnyira* sorozat következő koncertjén, válogatott magyar művészek partnereként. A Benny Goodmannek írott, bár Arthur Honegger zeneszerző kollégának ajánlott *B-dúr Poulenc-szonáta* mellett a klarinétrepertoár egyik kulcsdarabja, a klarinétra, csellóra és zongorára írott kései *Brahms-trió* is elhangzik a koncerten. A Bartók által szintén Benny Goodmannek és a nem kevésbé legendás hegedűművésznek, Szigeti Józsefnek komponált *Kontrasztok* sokak szerint nemhogy a klarinétirodalom, de a 20. század, sőt a teljes zenetörténelem legkimagaslóbb alkotásai közé tartozik.

Steven Isserlis és Várjon Dénes újra együtt

Idén tavasszal hatalmas sikerű, telt házas koncertet adott az angol csellistafenomén, **Steven Isserlis Várjon Dénes** és Joshua Bell társaságában. A *Kamarazene karnyújtásnyira* sorozat részeként megvalósuló koncertjükön Isserlis és Várjon **december 12**-én duóban fogja újra elkápráztatni a közönséget, a káprázat azonban sohasem a külsőséges virtuozitásra vonatkozik az ő esetükben, hanem a mélyen megélt zeneiségre, amit a különleges műsor-összeállítás is tükröz.
A koncertet indító Schumann-, illetve az azt záró Brahms-művön kívül csupa ritkaságot hallhat a Zeneakadémia közönsége. Gabriel Fauré, a francia századforduló legendás alakjának 1917-es, kései csellószonátája (az ekkor már szinte teljesen süket mester érzékenyen klasszicizáló alkotása) éppúgy felfedezésre vár itthon, mint a 20. századi amerikai zenetörténet egyik legsikeresebb, mára szinte teljesen feledésbe merült alakjának, Ernest Blochnak *A zsidó életből* címet viselő sorozata. Ami pedig Kurtág György miniatűrjeit illeti: minden alkalom ünnep, amikor ilyen jelentős művészek előadásában szólalnak meg ezek a darabok, amelyek néhány perces formákba képesek belesűríteni az élet teljességét, egyetlen gesztusban képesek karnyújtásnyi közelségbe hozni az egész univerzumot.

ZENEAKADÉMIA

Rembrandt és a holland „arany évszázad" festészete

Az európai kultúra egyik virágkorát, a 17. századi holland művészet időszakát mutatja be a Szépművészeti Múzeum *Rembrandt és a holland „arany évszázad" festészete* című nagyszabású kiállítása. A tárlat a kor legnagyobb mestere, Rembrandt köré épül, akitől 20 remekművet láthat a közönség.

A csaknem 100 festő több mint 170 alkotását felvonultató kiállításon a Szépművészeti Múzeum gazdag holland gyűjteményének 40 alkotása mellé több mint 130 festmény érkezik magán- és közgyűjteményekből, a legjelentősebb kölcsönző intézmények többek között az amszterdami Rijksmuseum, a stockholmi Nemzeti Múzeum, a párizsi Louvre, a londoni National Gallery, a Los Angeles-i Getty Museum, a New York-i Metropolitan, a firenzei Uffizi és a madridi Prado. A kiállítás további szenzációja, hogy a jelentős számú Rembrandt-mű – köztük a legkorábbinak ismert festménye és az utolsó önarcképe – mellett három Vermeer-alkotást is láthat majd a tárlaton a nagyközönség. A kiállítás a stockholmi Nationalmuseum, az amszterdami Rijksmuseum és a Kremer Collection együttműködésével valósult meg.

Soha még ilyen átfogó, az 1600-as évek holland művészetét bemutató kiállítást nem láthatott a magyar közönség, így ez a tárlat mindenképpen hiánypótló a hazai kiállítások történetében, és egyben az utolsó nagyszabású kiállítása a 2015 tavaszán kezdődő felújítási munkák előtt bezáró Szépművészeti Múzeumnak.

A Szépművészeti Múzeum a holland „arany évszázadot" bemutató kiállításával folytatja az intézmény jelentős gyűjteményeihez kapcsolódó, 2006-ban megkezdett kiállítás-sorozatát. A múzeum holland gyűjteménye nemzetközi összehasonlításban is jelentős: a 17. századi mesterektől itt őrzött 500 festménnyel a Hollandián kívüli kollekciók sorában Európában az első öt közé tartozik.

A tárlat hét fontosabb szekcióra tagolódik. Elsőként a történelmi háttér kerül bemutatásra, mely a tengeri csatákat megörökítő képekkel indul.

A második rész a portréfestészetet mutatja be az öntudatos, gazdag polgárok képmásaival, különböző egyesületek elöljáróinak csoportarcképét, házaspárok és családok reprezentatív vagy intim hangulatú portréit sorakoztatva fel.

A harmadik téma a bőség, az élvezetek változatos képeit foglalja magában. Dús pompacsendéletek szemléltetik a felhalmozott javakat Pieter Claesztól, Willem Hedától, Abraham van Beijerentől, Willem Kalftól, melyeken a drága edények, gyümölcsök, virágok festői megjelenítése gyönyörködteti a szemet. A gazdagon berendezett házakban, elegáns teraszokon lakomázó és zenélő társaságok Willem Buytewech, Dirck Hals, Jan Steen képein, az ivó, pipára gyújtó fiatalok, akik Hendrick ter Brugghen, Judit Lseyster, Jan Molenaer modelljei voltak, mind az élet élvezetét sugározzák, nemkülönben a parasztok vidám napjait megörökítő életképek Isaac és Adriaen van Ostadétól, Cornelis Begától.

A negyedik szekció a vallással foglalkozik. A protestáns egyház kitiltotta a „faragott képeket" templomaiból, és a *Szentírás* közvetlen tanulmányozására szólította híveit. Az *Ó-* és *Újtestamentum* történeteit ábrázoló alkotások az otthonok falán kaptak helyet. Minthogy a katolikusok is gyakorolhatták vallásukat, készültek oltárképek is, melyek formailag megőrizték a monumentális léptéket és az ünnepélyes stílust, ami hatott a házi ájtatosságra szánt művekre is. A bibliai témák humanizálódása többek között Rembrandt műveiben valósult meg, és széles körben meghatározóvá vált.

Az ötödik szekció Rembrandttal és a kortársakra gyakorolt hatásával foglalkozik. Itt kapnak helyet a holland festőóriás alkotásai is, köztük az első és az utolsó ismert festménye is. A legkorábbi, 1623-ban készült *Szemüvegárus* című festmény szülővárosából, Leidenből érkezik (Museum de Lakenhal), míg az utolsónak tartott, valószínűleg halála évében, 1669-ben készült *Önarckép* a firenzei Uffiziből. Emellett a kiállítás bemutatja a Münchenből (Alte Pinakothek), Párizsból (Musée du Petit Palais) és Londonból (National Gallery) érkezett *Önarckép*eket is. Egy New York-i magángyűjteményből pedig egy Minervát ábrázoló festményt láthatunk, aminek érdekessége, hogy egykor a híres magyar műgyűjtő, Nemes Marcell birtokában volt.

A következő, hatodik részben a holland művészek számára oly fontos téma, a városi élet jelenik meg, Vermeer mindösszesen 38 képből álló életművéből három jelentős képet bemutatva. A *Geográfus* Frankfurtból, az *Asztronómus* a Louvre-ból, *A katolikus hit allegóriája* pedig a New York-i Metropolitan Museumból érkezik.

A kiállítás a tájképekkel zárul, melyek fontos és jelentős részét képezik a Szépművészeti Múzeum gyűjteményének.

Az Iparművészeti Múzeumból érkező korabeli bútorok, használati tárgyak, illetve a Széchényi Könyvtárból kölcsönzött térképek, atlaszok, földgömbök teszik a tárlatot még plasztikusabbá. A kiállítást a korszak művészetét bemutató, igen alapos, 40 tanulmányt tartalmazó, magyarul és angolul megjelenő katalógus teszi teljessé.

A kiállítás kurátora: Ember Ildikó, a Régi Képtár egykori vezetője, a 17. századi holland festészet nemzetközi hírű kutatója.

A Szépművészeti Múzeum tárlata 2015. február 15-ig látogatható.

Miként lehet megmászni az éj leple alatt kötéllétrákkal egy függőleges normandiai partfalat – úgy, hogy a meredélyt őrző német egységek ne vegyék észre? És két stratégiai fontosságú híd elfoglalása kedvéért hogyan lehet bejutni az ellenséges vonalak mögé – vitorlázó repülőgépek segítségével?

A **National Geographic Channel**

A második világháború legnagyobb rajtaütései

című sorozata brit, amerikai és kanadai kommandós egységek vakmerő és valószínűtlen akcióit rekonstruálja korabeli dokumentumok alapján.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN voltak helyzetek, amikor nem a nyers erő, nem a haditechnika, és még csak nem is a katonák létszáma volt a döntő, hanem egy apró, de magas szinten kiképzett csapat leleményessége, önfeláldozása. A hatrészes izgalmas sorozat a brit *Különleges Légi Szolgálat (SAS),* a *Black Devils* nevű közös amerikai–kanadai osztag, az amerikai *Ranger Zászlóalj* és más szövetséges különleges bevetési egységek hőstetteinek állít emléket. Legyen Ön is tanúja a világháború legbravúrosabb, legvalószínűtlenebb és legveszélyesebb rajtaütéseinek a nyaktörő olasz hegyvidékektől Normandia függőleges partfalaiig!

Amint az a **Rangerek a sziklafalon** című részből kiderül, az amerikai hadsereg 2. Ranger Zászlóaljának rendkívüli feladat jutott a normandiai partraszálláskor: kötéllétrák segítségével megmászni a Pointe du Hoc függőleges partfalát, majd szembeszállni az ellenséggel és ártalmatlanítani a szövetséges hajókra meredő ágyúkat. A feladat nagyságrendjét jól érzékeltetik Omar Bradley tábornok szavai, aki a rangerek hadműveletét a D-nap legnehezebb missziójának nevezte.

A Black Devils nevű különleges hegyi egység az első komoly bevetésére készül: Olaszország déli részén egy éjszakai rajtaütés során meg kell mászniuk egy hegyet, hogy megsemmisítsék az ott kiépített német védállásokat, s ezzel előkészítsék a terepet a szövetségesek itáliai előrenyomulásához. A **Mészárlás a hegyen** című epizód egy életveszélyes hadművelet krónikája, mely nagyban meghatározta az olasz hadszíntér későbbi eseményeit.

A Ludendorff vasúti híd stratégiai jelentőségű objektummá vált a második világháború vége felé, lévén ez volt az utolsó még álló átkelő a Rajnán, melyen keresztül a szövetségesek utat törhettek Németország szíve felé. A híd elfoglalásának – a **Hitler utolsó hídja** című részben elbeszélt – nehéz feladatát a 9. Páncéloshadosztály kapta 1945 márciusában...

Amint azt a **Csapás az égből** című részből megtudjuk, a brit könnyűgyalogság fontos feladatot kap a normandiai partraszállás idején: vitorlázó repülőgépek segítségével be kell jutniuk Észak-Franciaországba a német vonalak mögé, hogy ott elfoglaljanak és ellenőrzésük alatt tartsanak két kulcsfontosságú hidat. Ha a küldetés kudarcba fullad, a németek visszanyomhatják a partraszálló szövetségeseket a tengerbe. Ha sikerrel járnak, reális esély nyílik Normandia elfoglalására és a Berlin felé való előrenyomulásra...

Decemberben szombatonként este 9-kor a NatGeón

NATIONAL GEOGRAPHIC CHANNEL

Személyes történelem

Eleanor Roosevelt (1884–1962)

Az Amerikai Egyesült Államok legmeghatározóbb first ladyje, a politikus és emberjogi aktivista arcélét **Matt Elton** kérdéseire **Ken Burns** rendező vázolja fel

Anna Eleanor Roosevelt az Egyesült Államok sorban a harmincnegyedik, ám a leghosszabb ideig hivatalban lévő és a legjelentősebb first ladyje volt, férje, Franklin Delano Roosevelt négy elnöksége alatt. Nem csupán férje karrierjének egyengetésével, de önálló politikai tevékenységével és személyes fellépésével is kulcsszerepet játszott a kisebbségek, a bevándorlók, a nők és a második világháborús menekültek jogegyenlőségéért vívott küzdelemben, és az Egyesült Nemzetek Szervezetében is fontos pozíciókat vállalt. Az emberi jogokkal kapcsolatos munkája miatt nevezte Harry S. Truman elnök „a világ first ladyjének".

Demokrata családban nőttem fel, és Eleanor Roosevelt a családunk személyes hőse volt. Kilencéves voltam, amikor ő meghalt, de még mindig tisztán emlékszem szüleim bánatára. Elmagyarázták nekem, ki is volt ő valójában, és hogy milyen tettek fűződnek a nevéhez. Jóval később, amikor az idén bemutatott dokumentumfilm-sorozatot készítettük Eleanorról és az összes többi Rooseveltről, egyre többet tudtam meg róla.

Csodálatra méltó személyiség volt, hatalmas lelkierővel rendelkezett. Ha nem így lenne, világéletében rémült, félénk egérkeként viselkedett volna mindazok alapján, amiket gyerekkorában átélt. Még kislány volt, amikor árva lett: az anyja fiatalon meghalt, ahogyan a nem teljesen beszámítható, alkoholista apja is, úgyhogy ő a zord nagyszülői házban nőtt fel.

Szinte hihetetlennek hangzik, hogy ez a lány lett az Egyesült Államok legfellengzősebb first ladyje, és – bár ezzel lehet vitatkozni – a legfontosabb nő Amerika történelmében. A Londontól délre lévő Allenswood Academybe, egy brit elitiskolába küldték tanulni, és ez örökre megváltoztatta. A magániskola igazgatója Marie Souvestre volt, egy haladó, feminista tanár, aki szenvedélyes liberális lelkiismeretet csepegtetett Eleanorba. Erre a három évre később mint élete legjobb éveire hivatkozott.

Az én szememben az tette hőssé, ahogyan „sarkantyúként" – ahogy ő fogalmazott – ösztökélte férjét, aki egyébként távoli unokatestvére volt. Franklin nem volt idealista, sőt egyenesen gyakorlatias volt, de Eleanor mindig a kulcsfontosságú kérdések felé terelte a figyelmét, különösen a rasszizmussal kapcsolatos problémákra.

Később, miután a férje meghalt, sokan azt gondolták, visszavonult özvegyként fogja leélni hátralévő életét. Ennek ellenére az 1945-ben alapított ENSZ működésének első éveiben Truman elnök őt akkreditálta a világszervezethez az Egyesült Államok képviselőjének. Fortéllyal és politikai éleslátásával kulcsszerepet játszott az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadtatásában 1948-ban, és az ENSZ Emberi Jogi Bizottságát is ő elnökölte.

Életének csúcsteljesítménye az emberi jogok nyilatkozata kell hogy legyen. Ez az egyik legnagyobb eredmény a világtörténelemben: rávette a demokráciákat és diktatúrákat egyaránt, a gyarmatosítókat és a gyarmatokat is, hogy elfogadjanak egy nyilatkozatot arról, mivel tartoznak az állampolgáraiknak, a Föld minden lakójának.

Ennek ellenére van néhány dolog, amit nem tisztelek benne. Tolakodó volt és „sarkantyúként" noszogató is, no meg zsémbes személyiség.

A Rooseveltek az egyik legnevesebb család az amerikai politikai panteonban. Túlságosan arisztokratikusak, akárcsak egy királyi família, de ettől még ugyanúgy veszteség, árulás, szomorúság, halál, betegségek és alkoholizmus szorongatták őket, ahogyan a hétköznapi embereket is.

Eleanor Roosevelt közreműködésével fogadták el az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát 1948-ban, emeli ki Ken Burns

Ebben látom az életünk között levő párhuzamot. Az én édesanyám is meghalt, amikor 11 éves voltam, és ez örök teherként nehezedik rám. Ez a veszteség minden egyes nap arra ébreszt rá engem, hogy fél évszázad anya nélkül rendkívül hosszú idő. Szerintem Eleanort is folyamatosan visszahúzta a szülei elvesztése, a szomorúság és a félelem. Ezzel együtt megtanulta, hogy ha hasznos lehet valaki vagy valakik számára, szeretetet kaphat és adhat is cserébe. Ha találkozhatnék vele, arról az iszonyú pillanatról érdeklődnék, amikor a Georgia államban lévő Warm Springsbe sietett 1945 áprilisában, ahol a férje meghalt. Ekkor jött rá, hogy férje régi szeretője, Lucy Mercer is jelen volt, és viszonyukban a saját lánya, Anna is segítette őket. Itt, ebben a tragikus pillanatban nemcsak a férjét, az elnököt, élete elválaszthatatlan párját vesztette el, de arra is rá kellett ébrednie, hogy a háta mögött férje, lánya és Lucy Mercer is kijátszotta őt. Érdekelne, mit tudna elmondani arról a hatalmas fájdalomról, amit ekkor átélhetett. H

Ken Burns Emmy-díjas dokumentumfilm-rendező, munkái közé tartozik például az Amerikai Egyesült Államok második világháborús szerepvállalásáról szóló *The War* (2007), valamint a Rooseveltekről idén készült *The Roosevelts: An Intimate History.* A korabeli fotók filmbeli feldolgozására használt technikája ma már „Ken Burns-effektus" néven széles körben alkalmazott filmtechnikai eszköz

Fordította Győrffy András

Megjelent a világhírű rendező önéletrajzi könyve!

Legendás filmek, színészóriások,
szerelem és a kor, amelyben élünk…
70 év krónikája Makk Károly szemével
az életről, amelyet szeretni kell.

160 x 233 mm
Keménytábla, védőborító
464 oldal
3990 Ft

Makk Károly a *Nemzet Művésze* címmel kitüntetett, Kossuth- és Balázs Béla-díjas magyar filmrendező, forgatókönyvíró, színész, érdemes és kiváló művész. Két alkalommal Oscar-díjra jelölték.

Kossuth Kiadói Csoport • www.kossuth.hu
vevoszolgalat@kossuth.hu • (06-1) 225-8400, 782-1710

Szívmelengető ünnepváró magazin

ajándék mese(hangos)könyvvel

BOOKAZINE

POLIHISZTOR

AJÁNDÉK CDmelléklet: 10 szívhez szóló mese

KARÁCSONY

Magyar hagyományok adventtől újévig

10 IZGALMAS NÉPSZOKÁS

KARÁCSONYI TÖRTÉNETEK
- Schäffer Erzsébet
- Grecsó Krisztián
- Lackfi János
- Müller Péter
- Varnus Xavér

BÍZZUK A GYEREKEKRE
12 + 1 kreatív ajándék a kicsiktől

LÉLEKEMELŐ TANÁCSOK
- Hála és elengedés
- Tanuljunk meg szívből adni

PLUSZ: praktikus, pénztárcabarát tippek minden napra

CSINÁLD MAGAD
33 MEGLEPETÉS ÉS DÍSZ
CSOMAGOLÁS | KOSZORÚ | NAPTÁR | SZALONCUKOR

77 KÜLÖNLEGES RECEPT

TERÜLJ, TERÜLJ ASZTALKÁM! Halászlé • Korhelyleves • Töltött káposzta • Disznótoros menü • Fahéjas mandula • Bejgli • Habcsók • Gesztenyepüré • Szilveszteri falatkák

BOOKAZINE

KARÁCSONY BOOKAZINE

Tartalmas, mint egy könyv – színes és érdekes, mint egy magazin, mindössze 1990 Ft-ért!

VERSEK, TÖRTÉNETEK A KARÁCSONYRÓL ÉS A TÉLRŐL KICSINEK ÉS NAGYOKNAK.

- Bálint Ágnes
- Csukás István
- Karinthy Frigyes
- Márai Sándor
- Örkény István
- Schäffer Erzsébet

Kossuth
Az év kiadója 2014

MEGRENDELÉS
Kossuth Kiadó Vevőszolgálata • www.kossuth.hu • vevoszolgalat@kossuth.hu • 06-1/225-8400, 782-1710